

Мухолифат фаолларига 10 савол

(Сухбатлар)

Муаллиф: Юсуф Расул

“Янги Дунё” интернет нашрида эълон қилинган ушбу сухбатлар ўзбек мухолифати ташкил топганининг 20 йиллиги муносабати билан уюштирилган.

“Янги Дунё” нашри.

Швеция - 2009 йил.

Ёдгор Обид: “Ҳеч қачон умидсиз бўлманг...”

Ёдгор Обид - ўзбек мухолифати фаоли, шоир - диссидент, Австрия.

Юсуф Расул: -Ўзбекистондаги мухолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда мухолифат бўлганми?

Ёдгор Обид: -Бу ерда гап сиёсий мухолифот ҳақида кетаябди. „Мухолифот“ бизнинг тилимига четдан кириб келган сўзлардан бири. Табиатан одамлар ва халқлар орасида бўлгани каби, уларнинг тилларини ҳам бир- бирларига таъсирлари ўтиб туради. Тарихда асрлар давомида ўз асосий тилларини йўқотган ва бошқа ҳукмрон тилларни бутунлай ўзлаштириб олган халқлар ҳам йўқ эмас. Бунга кўплаб мисоллар келтириш мумкин. Бизнинг халқимиз тилини, она тилимизни ўзгартириш учун ҳам кўп уринишлар бўлди. Жумладан- араблар босқинидан кейин араб тилини зўрлик билан тарғиб қилдилар. Кўплаб олим, ёзувчи ва шоирлар араб тилида ёза бошладилар. Афсуски, кўплаб олимларимиз, шоирларимиз асарларини бугунги кунда фақат таржима орқалигина ўқий оламиз.Мавлоно Аҳмад Яссавийнинг буюкликлари шундаки, биз Ислом динида бўлишимиз билан бирга, ўз она тилимизга эга халқ эканимизни исботлади ва соф туркийда ижод қилди. Шеърларининг юксак бадиийлиги, таъсирчанлиги ўз кучини кўрсатди, туркистонликлар орасида кенг эътибор қозонди. Тархий манбааларда кўрсатилишича, Соҳибқирон Темур Йилдирим Боязид билан жанг пайтида Оллохдан мадад илтижо қилиб, Яссавий ғазалларини ўқиб турган.

Руслар босқинидан кейин ҳам шунга ўхшаш ҳодисалар юзага чиқа бошлади. Яъни, кейинги пайтларда рус тилида ёзадиган ёзувчи ва шоирлар пайдо бўла бошлади. Уларни, турган гапки, ҳукмдор давлат маркази ҳам қўллаб- қувватлаб турди. Қизиғи шундаки, улар ҳам „биз жаҳон тилида, яъни- рус тилида ижод қилиб, халқимизга хизмат қилаямиз. Халқимиз обрўсини кўтараямиз“ деб даъво қилишарди. Гўё халқимиз бундай обрўга муҳтождай... Уларнинг кўплари ҳозир ҳам ҳаёт, кўпчилик зиёлилар танийдилар. Ҳукмрон тузум биз учун дунё йўлларини беркитиб, фақат рус тили орқалигина кичкина эшикча қолдирганди. Тил мустақиллиги учун кураш даврида, бир неча кўзга кўринган ўзбек ёзувчилари, ўзлари ўзбек тилида ижод қилиб элга танилганларига қарамай, „ўзбек тили давлат тили бўлолмайди“ деб

даъво қилгандилар. Ҳатто матбуотда ҳам катта- катта мақолалар билан чиққанлар. Масалан- Ўлмас Умарбеков, Жамол Камол ва бошқалар. Табиийки, уларнинг бошида ўша пайтда Ислоҳ Каримов турганди...

Яратганга минг қатла шукрлар бўлсинки, бундай тарихий жараёнлар қаърида ҳам ҳалқимиз ўз тилини сақлаб қола олди. Зеро ҳалқимизнинг тарихий илдизлари чуқур ва бақувватдир. Бир неча бор буюк империялар яратган, ўз давлатчилигига эга бўлган Туркистон турклари учун буни табиий ҳол деб тушуниш керак. Унинг таркибига кириб келган баъзи сўзлар эса умум табиий ҳолат- тилларнинг ўзаро таъсири, интеграцияси масаласидир. Мухолифот сўзи европаликларда латин тилидан олинган „оппозиция“ шаклида ишлатилади. „Позиция“- эгаллаб турилган жой ёки мавқеъ, „О“ ҳарфи кўшиб ёзилса, „оппозиция“ шаклида акс маънони билдиради. Бу эса биз қабул қилган ва ишлатаётган „мухолиф“ ёки „мухолифот“ сўзларининг бошқа тилдан кириб келган шакли. Қоидага кўра „мухолиф“ бирликни, „мухолифот“ кўпликни билдиради. Киши- кишига қарашлари, фикри, ҳаракати орқали мухолиф бўлиши мумкин. Яъни, қарама- қарши қарашлари, қарама- қарши фикри, қарши ҳаракатлари билан. Шахсий ва сиёсий мухолифлик ҳам шу сирада.

„Неки қилдим- кенгаш билан қилдим“ деган сўзлари бор Соҳикирон Темурнинг. Демак, кенгаш даврида бошқалар билдирган турли фикрларга қулоқ солган. Албатта, турли бўлгандан кейин, маълумки, мухолиф фикрларни ҳам тинглаган ва эътиборга олган. Кенгашиш талаби Қуръони Каримнинг бир неча оятларида ҳам келади.

Сиёсий мухолифот асосан давлатчилик билан боғлиқ. Давлат ва у давлатнинг ҳокимияти бор ерда албатта ҳокимият сиёсатига мухолиф сиёсий фикрлар бўлади. Туркистон ҳалқлари бир неча минг йиллик давлатчилик тарихига эга экан, демак қадимда ҳам мухолифот бўлган. Ҳокимият сиёсати ва мухолифот фикри, қарашлари, ҳаракати эгиз туғилади ва ёнма- ён яшайди. Бошқача бўлиши мумкин эмас. Бутун умрини жиноят ва хатолар ичида ўтказётган Ислом Каримовнинг „бизда мухолифот йўқ“ дейиши унинг қанчалар ҳам сиёсий, ҳам фикран кўрлигини, ақли ноқислигини кўрсатади. У фақат „одамларни кўрқитиб олсам бас, ҳаммаси кўлимга қараб қолади“ деб ўйласа керак. Бу ҳам ниҳоятда ақли ноқислигини билдиради. Ҳалқни бир марта алдаш ёки кўрқитиш мумкин. Наридан борса икки ёки уч марта... Ҳалқ кўрқитилган чарчайди.

Демак, Туркистонда мухолифот тарихи унинг давлатчилик тарихи қадар узун. Маҳмуд Торобий оддий элакчи бўлган. Афсуски, тарихи чуқур ўрганилмаган. Лекин ҳалқни мўғул босқинчиларига қарши бирлаштира олди ва биринчи жангдаёқ ҳалок бўлди. Аммо унинг сафдошлари ғалаба қозондилар. Тарихда бундай мисоллар жуда кўп. Тарихимиз ҳали очилмаган кўрик.

Охирги мухолифотчиларни олайлик. 1920 йилларга қадар жаҳидлар ҳаракати билан баробар „Туркистон бирлиги“ партияси фаолият кўрсатган. Бошқарув ҳайъатида кимлар бўлгани, қандай йўналишда ҳаракат қилганлари ҳақида маълумотлар фақат Москва КГБси архивида сақланади. Мағжон Жумабоев, Шокарим каби қозоқ шоирлари шу партия таркибида бўлганлари ҳақида маълумотлар бор. Масалан, Мағжоннинг „Туркистон“ шеъри ўша йиллари оммавий кўшиққа айланиб кетган.

Советлар даврида мухолифот бўлмаганлиги ҳам тўқима афсонадан бошқа гап эмас. Машҳур кўрбошилардан бири Иброҳим Кўрбошининг (Иброҳим Лақай номи билан ҳам машҳур) 1939 йили қўлга олинганини ҳисобга олсак, мухолиф сиёсий ҳаракат шу йилга қадар тўхтамаганини кўраемиз. Мустафо Чўқай, Вали Қаюмхон, Боймирза Ҳайитларнинг курашларидан кўз юмиш – гумроҳлик бўлар эди. Кўриниб турибдики, сиёсий мухолифот ҳаракати иплари бирон қатимда узилиб қолган эмас. Раҳматлик Боймирза Ҳайит ўлиmidан бир ҳафта олдин телефон қилиб: „Ёдгорбек, сиз билан бизни фақат умид асрайди. Ҳеч қачон умидсиз бўлманг“ деганди. Дарҳақиқат, умидсизликка тушган мухолифот – мухолифотлигини йўқотади.

Бугунги сиёсий мухолифот ҳам аслида осмондан тушгани йўқ. Олдингиларнинг узвий давоми деб қараш керак. „Бирлик“ ҳаракатига ҳам, ким нима деса десин, аслида талабалар асос солганди. Ҳозирги пайтда йўқ обрўни талашиб, мухолифотнинг ривожига тўсқинлик қилаётганлар кейин, раҳбарликка таклиф қилинганлари учунгина пайо бўлишди. Уларнинг орасида ҳаракатга астойдил, сидқидилдан ҳизмат қилганлар ҳам бўлди, вазиятдан ўз шахсий манфаатлари йўлида фойдаланиб қолиш мақсадида кириб келганлар ҳам бўлди. Бу- энди бошқа масала. Кейинги воқеалар жараёнини ўрганганлар буни яхши биладилар. Хуллас, сиёсий мухолифот ҳар доим бўлган, ҳозир ҳам бор ва бундан кейин ҳам бўлади.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифотининг пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнини 1989 йилда „Бирлик“ ҳаракати билан боғлайдилар. Сизнингча Ўзбекистонда мухолифат ва мухолифатдаги сиёсий ҳаракатларни пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

Ё.О.: -Гарчи „Бирлик“ халқ ҳаракати фаолияти Ўзбекистондагина эмас, балки бутун Туркистон тарихида муҳим аҳамиятга эга бўлсада, умуман сиёсий мухолифотнинг пайдо бўлиши ва шаклланишини фақат „Бирлик“нинг пайдо бўлиши билан боғлаш унчалик тўғри бўлмайди. Мухолиф фикр, мухолиф қарашлар ва мухолиф ҳаракатлар Туркистон миқёсида доим у ёки бу шаклда мавжуд эди. Вали Қаюмхон, Боймирза Ҳайитлар ташкил қилган Туркистон Легиони юз минглаб одамларни гитлерчилар крематориясидан асраб қолгани ва уларнинг Ватан озодлиги ҳақидаги шиорларини, ҳимнларини, кўшиқларини олиб кўрайлик. Бу-халқимиз тарихининг катта бир бўлаги ва уни унутишга ҳаққимиз йўқ. Легиончилар билакларига „ОЛЛОҲ БИЗ БИЛАН“ сўзлари ёзилган лахтакларни тақиб юришган. Ҳимн сифатида Абдулҳамид Чўлпоннинг „Гўзал Фарғона, сенга не бўлди...“ шеърини куйга солишган ва биргаликда куйлашган. Бу ҳаракатнинг иштирокчиларидан кўплари бу дунёни тарк этган бўлсаларда, баъзилари ҳаёт, табарруқ ёшга етиб юрибдилар. Уларнинг хотиралари-халқимиз тарихининг катта бойлиги, ҳаммамиз учун ғанимат.

Бу – мухолифат тарихининг бир қаноти бўлса, яна бир қаноти- кўрбошилар ҳаракатининг иштирокчилари хотираларидир. Бу ҳаракатнинг сардорларидан бири- Шерматбекнинг оламдан ўтганига кўп вақт бўлгани йўқ. Аммо у кишининг фарзандлари, яқинлари, сафдошлари бор. Менда Шерматбекнинг ва у кишининг ўғли овози сақланиб қолган. Шерматбек: „Биз Ватан озодлиги учун курашдик, жанг қилдик.“ дейди. Кўп жанглarda ғалабага эришганлари ва оқибатда сотқинлар сабаб мағлуб бўлганларини айтади.

Қозоғистонда Мустафо Чўкай ҳаёт йўлларини ёритувчи филм яратишибди, Китобларини чиқаришибди. У расман тан олинган Туркистон Мухториятининг биринчи президенти эди. Унинг овози қайд этилган кассетада шу сўзлари сақланиб қолган: „Биз Буюк Туркистон учун курашдик. Лекин хато қилдик. Душманнинг сўзига ишониб қўйдик“. Шу сўзлардан кейин у шоир Мағжоннинг „Туркистон“ шеърини жуда ўрнига қўйиб, чиройли ўқийди. Буюк курашчи Мустафо Чўкай Уруш бошланган йилнинг ярмида тиф касалига йўлиқиб, дунёдан кўз юмади. Афсуски унинг кўрсатган фаолияти, ҳаёт йўллари, асарлари ўрганилмаган ва ўрганиш, сиёсий мухолифот тарихи билан янги авлодни таништириб бориш учун бугунги Ўзбекистонда шароит йўқ. Ҳатто давримизнинг улуғ муттафақирларидан бири Боймирза Ҳайит ҳақида ҳам, агар Туркияда нашр қилинган баъзи китобларини ҳисобга олмасак, келаётган авлодга тавсия қилгудек бирор маълумот йўқ. Ҳеч бўлмаса у одам ҳақида бир хотиралар китоби тайёрлаш, бир вақтлар радио орқали қилган чиқишларини йиғиб, нашр эттириш мумкин эди. Лекин ким бўйнига олади бу бироз маблағ талаб қиладиган ишларни... Боймирза Ҳайит – олдинги бўғин сиёсий мухолифотнинг буюк вакили эди.

Булардан ташқари ҳам кўплаб мухолиф партиялар, ҳаракатлар, гуруҳлар фаолият кўрсатганлар. Ҳали тарихимиз харитасида ўрганилмаган оқ доғлар жуда кўп. Буларни юзага

чиқариш, ўрганиш ва ўргатишни йўлга қўйишдан халқимиз фақат катта манфаат кўриши мумкин. Ҳозирги жинойткор ҳукуматнинг бундай савобли ишга тиш- тирноғи билан қаршилиқ кўрсатиши табиий ҳол. Фақат жинойткор ҳукуматгина муҳолифотдан мутлоқ юз ўгириши, Ислоҳ Каримов айтганидек „бизда муҳолифот йўқ“ деб, кўриб- кўрмаганга олиши мумкин, Зеро табиатан жинойтчилар ҳақиқатнинг юзига қарашдан кўрқадилар. Жинойтга қўл урганларини, қўллари қонга ботганини, энди бу жинойтларни ҳеч ким кечира олмаслигини жуда яхши биладилар...

Хуллас, кўрганимиздек, „Бирлик“ ва „Эрк“ партиялари осмондан узилиб тушганлари йўқ. Уларнинг пайдо бўлишларида асос мавжуд эди. Қолаверса, Советлар ҳукмдорлигининг бир неча ўн йиллик умри давомида мамлакат катта жазо лагерига айланган эди. Мен умумий қабул қилинган гапни такрорлаш учун бу сўзларни айтаётганим йўқ. Фараз қилиб кўринг: Сталин ўлиб, Никита Хрушчев ҳокимиятга келган олтмишинчи йилларнинг биринчи ярмига қадар қишлоқ аҳлига паспорт берилмаган эди. Бу майда – чуйда гап эмас. Чунки паспортсиз одам аслида шу мамлакатнинг ватандоши (граждани) ҳисобланмайди. Чет элга чиқиш у ёқда турсин, ҳатто ўз мамлакатлари шаҳарларига ҳам бемалол бориб келолмасдилар. Асосий ҳужжатлари- колхоз берган меҳнат дафтарчалари эди. Мен ўзим қишлоқда туғилиб ўсганим учун яхши эсламан: одамлар кечалари колхоздан қочиб кетмасликлари учун қишлоқ четларига милиционер бошчилигида кўнгилли комсомоллардан иборат кўрикчилар қўйиларди. Егулик етишмасди. Йўл устида очликдан ўлиб қолганларни кўп кўрганман. Етти ёшдан етмиш ёшгача пахта теримига мажбуран олиб чиқиларди. Чиқишдан бош тортган одамнинг эшиги олдида эртасигаёқ милиция гуруҳи пайдо бўларди. Уларда бўйин товлашга журъат қилган одамни уришга, ҳеч қандай суд ҳукмисиз қамаб қўйишга, ҳар хил баҳоналар билан йўқ қилишга ҳуқуқ берилганди. „За сопротивление представителью власти“ моддаси уларнинг ҳар қандай ваҳшийликларини оқлай оларди. Пахта теримига чиқа олмаган ҳомиладор аёлни бир милиционер отиб ташлаганининг гувоҳи бўлганман. Ўша милиционер ҳеч қандай жазо олмаган, аксинча, янги лавозимга тайинланган эди. Ватанпарварлиги учун!

Бу даҳшатли аҳволнинг охири кўринмайдигандек эди. У пайтларда инсоннинг инсоний ҳуқуқлари ҳақида ким ҳам ўйларди дейсиз! Айниқса солиқларнинг кўплиги, одамларда солиқ тўлаш имконларининг йўқлиги, халқ ибораси билан айтганда, чипқон устига чипқон бўлди. Уй солиғи, томорқа солиғи, гўшт солиғи, сут солиғи, жун солиғи, тухум солиғи, сув солиғи, тутун солиғи, ҳатто қишдан омон- эсон чиққанлиги учун деган солиқ ҳам бор эди. Уйланмаган ёшлардан эса фарзандсизлиги учун ҳар ойда бир солиқ олинарди. Ҳукуматнинг мантиқ билан иши йўқ, Масалан, уй эгасининг моли, товуғи бор ё йўқлигидан қатъий назар гўшт, сут, жун, тухум солиқлари тўлаши шарт эди.

Ҳудди шу ҳолат турли кўринишларда Михаил Горбачев даврига қадар давом этиб келди. Ҳолдан тойган, пичоқ бориб суягига қадалган халқ, табиийки, нажот йўлини излай бошлайди. Аввал Болтиқбўйи республикаларида, кейин Озарбойжон ва бошқа Кавказ республикаларида мустақиллик учун курашлар бошланди. Қозоғистонда, 1966 йил Чимкент кўзғолони ҳақида ҳали кўпчилик билмайди. Биз Чимкентга олиб борадиган йўл ёқасида яшардик. Кечаси билан Чимкент томон ўтиб бораётган танклар овози уйқу бермасди. Баъзи тафсилотлардан фақат миш- мишлар орқали хабардор бўлардик. Орадан кўп вақт ўтмай Олма отада „Желтўксон“ кўзғолони бошланди. Кўп қон тўкилди. Кўп ёшлар қамоққа олинди. Бу воқеа шоир Мухтор Шахановнинг „Адашган цивилизация“ шеърини китобида яхши аксини топди. Бундай воқеалар кўп бўлган, лекин Совет даврида информация воситалари қаттиқ назорат остида бўлгани учун кўпчилик беҳабар қолар эди. Ҳозир Олма отада „Желтўксон“ майдони бор. Шунинг ўзи ҳам Қозоғистондаги бугунги сиёсий вазият Ўзбекистондагидан фарқ қилишини кўрсатади.

Михаил Горбачев даврига келиб информация тўғонлари дарз кета бошлади. Бошқа халқларнинг сиёсий чиқишларидан хабар топган Ўзбекистон аҳолисида ҳам кўзғолишга тайёр ҳолат пайдо бўлди. Бир неча сиёсий ташкилотлар, партиялар, ҳаракатлар, жумладан „Бирлик“, „Эрк“ ҳаракатларининг пайдо бўлиши худди шу даврга тўғри келади. „Бирлик“

халқ ҳаракатини дастлабки даврида бир неча раисдошлар бошқара бошлади. Улар орасида таникли бастакор Зоҳид Ҳақназаров, олим ва профессор Шухрат Исматуллаев, Бек Тошмухаммедовлар бор эди. Уччалари ҳам халқ орасида танилган, илмлик етук сиёсатчилар эдилар. Зоҳид Ҳақназаровни ва Шухрат Исматуллаевнинг халқ орасидаги обрў-эътиборлари Абдурахим Пўлатовга тинчлик бермай қўйган эди. Мустақиллик учун кураш жараёни яқинлашган даврда „аввал демократия, кейин мустақиллик“ шиорини дастак қилиб олган А. Пўлатов ўз сафдошлари бўлмиш Зоҳид Ҳақназаров билан Шухрат Исматуллаевни сафдан сиқиб чиқариб юборишга зўр бериб урина бошлаганига гувоҳман. У кўтарган шиор аслида мустақилликка қарши эди. Чунки, ҳаёт қонуниятига асосан демократия йўли оғир ва узоқ. Мустақиллик- бугунги долзарб масала. Шиор – Каримовга маъқул келадиган шиор эди. Ҳуллас унинг худбинларча қилган уринишлари устун келди ва Ҳаракатнинг бошида бир ўзи қолди. Шу даврдан бошлаб мухолифот ўз мухолифотлигини йўқота бошлади.

Ю.Р.: -90- йиллар бошида пайдо бўлган Ўзбек мухолифоти мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

Ё.О.: – Асосан раисдошлар бошқараётган даврда “Бирлик” халқ ҳаракати ўз номини оқлай оладиган даражада фаолият кўрсата олди дейиш мумкин. Яъни, халқнинг сиёсий фаоллиги ошди. Бу жуда муҳим ютуқлардан бири эди. Ундан ташқари тилимизнинг кадри учун курашди ва тил ҳақида қонуннинг пайдо бўлишига катта ҳисса қўшди. Мен ҳисса қўшди деяман. Зеро, бу фақат “Бирлик” ташкилотининг эмас, балки она тилимиз ҳимояси учун майдонга чиққан халқнинг ва бошқа кўплаб демократик руҳдаги партияларнинг ютуғи деб қараш керак. Экология масаласида ҳам кўп фаол ҳаракатлар бўлди. Тўғри, бу ҳаракатлар Орол денгизини тўлдириб бера олгани йўқ. Лекин эзгу ният билан ҳаракатга тушишнинг ва бу масалага халқ эътиборини жалб қила олишнинг, қолаверса, муаммонинг муҳимлигини жаҳон жамоатчилигига кўрсата билишнинг ўзи кўзга кўринарли, сўралганидек, тарих учун эслашга арзирлик иш эди.

Ю.Р.: -Сизнингча ўзбек мухолифотининг ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди? Мухолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

Ё.О.: -Тўғри, камчиликлар, хатолар, ҳатто хоинлик даражасида жиноий ҳаракатлар ҳам кўп бўлди. Мен буларни умуман мухолифотга мансуб деб ўйламайман. Мухолифотнинг асосий ўзаги -халқимизнинг илғор қисми эди. Бошқарув ташкилотларига суқулиб кириб олган баъзи шахслар айнан шу ўзакка захм етказа бошладилар. Халқнинг кўзи очиқ, ҳамма нарсани кўриб, билиб туради. Бошқарувдаги баъзиларнинг худбинликлари, мунофиқликлари кўзга ташлангач, халқ улардан юз ўгира бошлади. Фақат сўзамоллик, уста нотик бўлиш билан иш битмайди. Халқни алдашга уриниш эса – жиноят. Эслаб кўринг: Мусо саллолоху алайҳи вас салом туғма дудук бўлганлар, ҳар бир сўзни қийналиб гапирганлар. Шунга қарамай Оллоҳ пайғамбарликни шу кишига муносиб кўрди. Қалб ва тил бирлиги эътиборга олинди. Қуръони каримда мунофиқлик қаттиқ қораланади. Ҳозирги кунда баъзи бировларнинг қуръони каримни ислоҳ қилиш даъвосида юрганлари сабаби ҳам шунда бўлса ажаб эмас. Чунки улуг китоб уларга кўзгудек ўз башараларини кўрсатиб қўйди. Агар имкон топсалар худди шу мунофиқлик ҳақидаги оятларни ислоҳ қилсалар керак...

Мисол сифатида бир воқеани айтай: Халқ ҳаракати штаби ёзувчилар союзининг биринчи каватида эди. Штабда Абдурахим Пўлат ва яна уч-тўрт киши бор. „Бирлик“нинг ўша

пайтдаги фаоли ҳисобланган бир шоира ёнимга келиб (ҳурмат юзасидан исмларини айтмай кўяколай) : „ Ёдгоржон, эртага бир норозилик намойиши ўтказсак нима дейсиз?“ деди. Мен „яна нимага норозилик билдирамиз? “дея сўрадим. “Абдурахимжонни партиёга тиклашларини талаб қилсак...” Мен Пўлатовнинг коммунистик партиядан ўчирилганидан беҳабар эдим. Ҳайрон бўлдим. Ҳозир кўпчилик ўзлари коммунистлар партиясини тарк этиб турган пайтда биз уни партиёга тикланишини талаб қиламизми? Қолаверса, бу унинг шахсий иши эмасми?“ Ҳуллас мен бундай норозиликка норозилик билдирдим. Абдурахим Пўлат бу суҳбат давомида орқамизда қулоқ солиб турганди. Бир нарса демади. Эртаси кун, эшитишимча, намойиш ўтказилган. Намойишга ўша шоира раҳбарлик қилган. Бир неча одам калтакланган, кўплар қамоққа олинган. Бу воқеанинг энг қизиқ томони кейин бўлди. Паркент фожеълари юз берган кунлар эди. Қон тўкилди. Коммунистлар партиёсига (Ўзбекистон ком.партиёси биринчи секретари Ислон Каримов) ишончинг сўнгги томчилари ҳам тўкилиб бўлди. Бир неча киши партиё билетларини компартия марказий биноси олдида намойишкорона улоқтиришга келишдик. Адашмасам, еттинчи март куни эди. Оқ уй олдида одам кўп. Кинооператорлар суратга олиб турибди. Абдурахим Пўлатов ҳам шу ерда. Ҳамма партбилетларини ташлади. Мени Ҳайрон қолдирган нарса шуки, Пўлатов ҳам кўп қатори „партбилетини“ улоқтирди. Ахир унинг партиё билети йўқ эди-ку?!... Кейин маълум бўлишича, у шу ерда ҳам мунофиқлик қилиб, партиё билети ўрнига билет қопламасини улоқтирган экан. Бу ҳодисани, майли, бир тадбир деб, оқлашга уриниб кўрайлик. Лекин бундай „ тадбирлар“ кетма- кет, сўнгсиз давом этса-чи? Уларни санаб санамоғига етолмайсиз. Зарурат пайдо бўлса вақти билан айтармиз. Лекин ҳозир бир нарсани айтмай иложим йўқ. Ҳаракат сайтида „53- 54“ ни, яъни Муҳаммад Солиҳни камситиб, обрўсини туширишга мўлжалланган мақолалар пайдо бўлиб туради. Рақамлар- квартираларнинг кўрсаткичлари. Шоир, „Эрк“ партиёсининг раиси, ўша вақтларда олий мажлис депутати бўлган Муҳаммад Солиҳ фарзандлари вояга етиб қолгани сабабли, қонуний равишда қўшимча квартира олган. Маълумки, оиласи кенгайган ҳар бир одамнинг бундай қилишга ҳаққи бор. Ҳалқимизда „ иштони йўқ- тиззаси йиртиқдан кулибди“ деган гап бор.

У вақтлар ёзувчилар уюшмасида шеърят бўйича адабий консультант бўлиб ишлардим. Кабинетимда кўпинча “Бирлик” фаоллари йиғилиш ўтказиб туришарди. Бир куни икки аёл кириб келди ва бирданига менга таънали гаплар қила бошлашди: „Сизлар ўзларингча адолат учун курашябсизлар. Демократия деб жон куйдириб, жар соласизлар. Бошлиқларинг эса бир бева бечорнинг уйини тортиб олса, бу қанақа адолату, қанақа демократия бўлди!“ Мен аввалига тушунмадим. „Нима гап? Нега унақа дейсиз? Биздан бирор хато ўтдимми?“ Аёллар яна хуноб бўлиб, тушунтиришди. Маълум бўлишича, Абдурахим Пўлатов доим соясида юрадиган адвокат Миролим Одилов ёрдамида бир бева, серфарзанд аёл оладиган квартирани ноқонуний йўллар ишлатиб, тортиб олган экан. Тўғри, Бокуда учрашганимизда Абдурахимнинг ўзи шу ишидан афсусланиб, „ ўшанда Миролимнинг ёрдамига суяниб, нотўғри иш қилган эканман“ деганди. Тан олиш -мардлик белгиси деб ўйлагандим. Лекин қонуний йўл билан кватирасини кенгайтирган Муҳаммад Солиҳни камситишга уринишлари, квартира рақамлари билан аташи, ўзи ҳаром йўл билан худди шундай квартира олган одамнинг ўта пасткашлигини, мунофиқлигини кўрсатмайдими? Мен бу билан Муҳаммад Солиҳнинг ёнини олмоқчи, паришта қилиб кўрсатмоқчи эмасман. Фақат ҳақиқатни, юз берган ҳодисани айтаябман. Агар кишини квартираси рақами билан аташ керак бўлса, нега Пўлатовни ҳам ноқонуний йўллар билан бир бечора аёлдан тортиб олган квартираси рақами билан аташ мумкин эмас. Лекин ишонаманки, шоир Муҳаммад Солиҳ бундай пасткашликка бориб ўтирмайди. Пўлатов билан кўп суҳбатлардан келиб чиққан ҳолда айтишим керакки, унинг асосий даъволаридан бири ҳалққа сидқидилдан, халол ҳизмат қилиш эмас, амаллаб халқ эрки учун курашган қахрамон сифатида тарихга кириб олиш. Нима ҳам дердик, марҳамат, кираберинг. Тарихнинг даргоҳи кенг. Унга ҳатто ғозлар ва чўчкалар ҳам кирган.

Ташкилотдаги аҳволни кўрсатувчи яна бир сурат: Ҳаракатнинг Бишкек кўчасидаги қароргоҳи. Мен у ерда кун- кун ора навбатчилик қилиб турардим. Қиш кунларининг бирида

фарғонадан ўн киши келиб, мен билан суҳбатлашиш истаклари борлигини айтишди. Кўплари анча ёшга бориб қолган, жиддий одамлар. Харакатнинг дастури, курашдан кўзланган мақсадлари қизиқтирарди уларни. Суҳбатимиз қизиган вақтда харакатнинг ўша пайтдаги котибаси шиддат билан кириб келди- да, кутилмаганда ҳаммага қараб ўшқира бошлади: „Сейфнинг калити йўқолди. Қани, ким олди? айтсин, бўлмаса ҳаммангни обиска қиламан!“ Шундан кейин чиндан ҳам ҳаммани турғизиб, ёнларини, халталарини титкилай бошлади. Табиийки, топилмади. Меҳмонлардан бири ўрнидан туриб, „Энди бизга руҳсат берсангиз... “Бирлик” нималигини кўрдик. Бошқа қайтиб келмаймиз“ деди ва ҳаммалари хайрлашиб, чиқиб кетишди. Мен оғир ҳижолат остида бир нарса дея олмай қолавердим. Эртасига ўша котибани йўлда учратдим: „ Вой Ёдгор акажон, мени кечирасиз. Калитни топдим!“ „Қаердан топдингиз?“ сўрадим мен. „ Вой, билсайиз... Йўқолмасин деб иштонбоғимга боғлаб кўйган эканман. Эсимдан чиқиб қолибди.“ Бу ерда келтирилган воқеада ҳам, айтилган сўзларда ҳам бирон уйдирма ёки кўшимча йўқ.

Мен бу мисолни ўша пайтларда ҳукм сурган умумий муҳитдан бир кичкина мисол сифатида келтирдим. Бу аёлнинг айби, аслида, водийдан намойиш ўтказиш учун келган ўн олти аёлни ўз акаси уйига бошлаб келиб, кейин махфий хизмат бўлимига хабар қилган ва тутиб берган бошқа бир „бирлик“чи котибанинг айблари, жинойтлари билан уйқаш. Ўша бечора ишонувчан аёлларнинг кўплари балки ҳозир ҳам ҳибсхоналарда азоб чекиб ётган бўлса ажаб эмас.

Пўлатовнинг „Харакат“ номли сайти бор. Асосий хабарларни турли бошқа сайтлардан ва ёки газеталардан кўчириб қўя қолади. Қолган барча ёзувлари эса бошқаларни ифвосидангина иборат. Ўз сайтидан бошқа сайтларни „мазохист сайтлар“ ёки „мазохистларнинг сайтлари“ атаб, ерга уришга харакат қилади. Шу маънодагина „харакат“ ўз номини оқлаябди дейиш мумкин. Қизиғи шундаки, бу одам, кўринишидан ўзи тиним билмай ишлатаётган „Мазох“ атамасининг асл маъносини билмаса керак. Граф де Мазох ўзига хос усулда ижод қилган ва шу билан тарихдан муносиб ўрин олган буюк француз ёзувчиси экани, миллионлаб одамлар дунёнинг барча нуқталарида унинг асарларини севиб ўқишларини ёш бола ҳам билади. Демак у танлаган атама унга бировларни камситиш қуроли бўла олмайди. Бу қилиғи билан у ўзининг саводсизлигини яна бир бор намоён қилябди холос...

Пўлатов ўзининг бутун фаолияти давомида ўз ташкилотини ҳукумат рўйхатидан ўтказишга сарф қилиб келаябди. Андижон фожеалари бошланган, бутун дунё қулоғига етиб борган кунлари „Харакат“ сайти “Бирлик”нинг котибаси Василя Иноятованинг Ўзбекистон прокуратурасига бориб, “Бирлик”ни рўйхатга олишни илтимос қилиб, кун бўйи прокуратура эшиги олдида ўтиргани ҳақида хабар берди. Кейинроқ эса Пўлат Охуновнинг ўз ҳуқуқларини талаб қилиб чиққан ва шу сабаб шахидлик топган Андижонликларни қоралаб ва ҳукумат жинойтларини оқлаб ёзган мақоласи эълон қилинди. “Бирлик”ни жинойтчи ҳукумат рўйхатидан ўтказиш нима учун шунчалик зарур бўлиб қолди? Ҳамкорлик қилиш учунми? Ахир ўзинг бўлмасанг ҳам котибанг ҳамкорлик қилиб турибди-ку, шу етмайдими? Дарвоқеъ, халқ харақати сифатидаги “Бирлик” ташкилоти тугаганига анча бўлди. Энди тан олиб қўябериш керак. Бир марта ҳудди шу ҳолга тушганда, Исмоил Дадажон қайта жонлантириб, анчагина йўлга солгани кўпчилка аён. Аммо шундан кейин Исмоил Дадажоннинг юрт орасида кундан кунга ошиб бораётган обрўси яна Пўлатовнинг тинчини бузабошлади ва уни ҳам даврандан сиқиб чиқаришга уринабошлади. Қўлидан келмади. Зеро халқнинг кўзи кўр эмас, ким- ким эканлигини яхши билади. Ҳозирги кунда Исмоил Дадажон атрофида “Бирлик”чиларнинг кучли гуруҳи бирлашган ва имкони борича сиёсий мухолифот ишларини йўлга қўябошладилар. Уларга омад тилаймиз.

Албатта, бўлиб ўтган ва ўтаётган жараёнлар ҳақида кўп гапириш мумкин. Иншоолох, вақти билан бунга ҳам айтармиз. Ҳозир эса, шуни таъкидлаш мумкинки, сиёсий мухолифот давр талаблари кўринишида юзага келди. Баҳоли- қудрат фаолиятини давом эттираябди. Раҳбар сайлашда ҳам, ташкилий масалаларда ҳам хатолар бўлди. Натижада, аввало, қулай вақт ва кўп имконлар бой берилди.

Ю.Р.: -Каримов ҳукуматининг муҳолифотга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлади?

Ё.О.: -Шу ерда савол берувчи мен бўлсам, „оқлади“ сўзини қўштирноқ ичига олган бўлардим ёки „ у бу ҳаракатлари билан нималарга эришди?“ шаклида қўйган бўлардим. Фақат шундагина савол ўз мазмунини топган бўларди. Аслида, инсон рухий дунёси ва характери билан боғлиқ яхши савол. Қонун бўйича, депутатлар ва президентни ҳалқ сайлайди. Тўғрироғи, сайлаши керак. Мамлакат ва ҳалқ манфаатлари аксини топган, ҳалқ маъқуллаган, президент томонидан тасдиқланган конституция бор. Асосий қонунлар мажмуаси. Бу қонунларга мамлакатниг барча ватандошлари (граждандари), жумладан- президент ва бошқа ҳалқ томонидан сайланганлар ҳам амал қилиб яшашлари, ишлашлари керак. Ҳалқ ўзи ишлаб чиқарган маҳсулотлар ва бошқа бойликлар ҳисобидан солиқ тўлайди, ўзи сайлаб олган парламент, президент, шу билан бир қаторда бошқа давлат хизматчиларининг мамлакат, ҳалқ манфаатлари йўлида хизмат қилишлари учун шу йўл билан имкон яратиб беради. Демак, ҳар қандай ҳукумат- мамлакат аҳолиси ҳисобига яшайди, ишлайди. Оддий сўз билан айтганда, уларнинг барчасини ҳалқ боқади. Шунини тушунмаган одамнинг боши тўнқадан бўлиши керак. Шу ўринда бир воқеа ёдимга тушди: Президент янги сайланган даврлар эди. Иш кабинетимга оппоқ сочли бир нуруний одам, кейин билишимча, тупроқшунос олим кириб келди ва мендан „ руҳсат берсангиз, бир телефон қилиб олсам“ деди. (Афсус, ҳозир шу одамнинг исмини эслай олмайман). Мен „марҳамат, бемалол...“ деб телефон апаратини унга яқин суриб қўйдим. „ Мен президентимиз билан зарур иш юзасидан учрашишим керак“ дегани эсимда. Демак президент қабулхонасига. Анча вақт илтимос қилди. Бўлмади шекилли, телефон кулоғини жаҳл билан жойига қўйди. Эртаси куни яна келди. Бўлмади. Хуллас бир ҳафта менинг ёнимга қатнади. Охири мендан ҳижолат тортди чоғи, узр сўраб, нима гаплигини сўрамасам ҳам, ўзи тушунтира кетди. „ Қаранг бу номарднинг гапини! Эмишки, „ Президент занят кормлением народа...“Қайси дунёда, қайси замонда президентлар ҳалқни боқадиган бўлиб қолибди. Кабинетида ўтириб ош- нон ишлаб чиқарадигандай...бу гапни айтаётган – президентнинг энг ишонган одамларидан бири, Краснов деган одам... Демак, бу гап унинг ўзидан чиқиши мумкин эмас, президентнинг оғзидан эшитган гапини айтаябди.“ Бу гапга ишонмаслигингиз мумкин. Лекин ўзингиз президент нутқларига диққат қилиб кўринг, китобларини кўздан кечиринг, бундан баттар ибораларга дуч келасиз...

Фикрлаш даражаси шу аҳволда бўлган одам давлатни бошқараётган бўлса, яна қандай қўшимча керак? У йигирма йилдан ортиқ шу ҳолда давлат тепасида ўтирибди ва айтиш мумкинки, тўла маънода ўтириб қўйди... Шу йилларнинг ҳар бири мамлакат ва ҳалқ учун ҳалокат, ҳар ойи- фожеъа, ҳар куни- бахтсизлик бўлди. Ахир ҳалқ уни шундай қилсин деб ўз бошига сайлаб қўйибдимми?

Аслида, ҳалқ сайлаган ҳукумат бошлиғининг фақат ҳуқуқлари эмас, вазифалари ҳам бўлиши керак. Ҳалқ тасдиқлаган қонунлар мажмуасини ҳурмат қилиш, шу йўналишда иш олиб бориш, ўз ватандошларининг моддий ва маънавий манфаатларини ҳимоя қилиш ҳукумат раҳбарларининг асосий вазифалари эканлиги ҳақида ўйлаб ҳам ўтирмаса керак. Ривожланган ва ривожланаётган барча мамлакатларда шундай. Иш жойлари ташкил қиладилар, Иш жойлари етишмаса, бу- давлат бошлиқларининг айби. Шунинг учун иш билан таъминланмаганларга ишсизлик пули тўланади ва улар иш топгунларига қадар тирикчиликларини ўтказиб турадилар. Мен мисол тариқасида бир кичкина воқеъани айтиб ўтдим холос. Ҳатто шундай мамлакатларда ҳам муҳолифот мавжуд ва у мамлакат аҳволини янада мукаммаллаштириш учун курашади.

Ўзбекистонда эса, президент таъбири билан айганда, „муҳолифот йўк“... Бундай сўзларни айтишга унинг қандай тили борди, нимага асосланиб ва нима мақсадда айтди. Ишончим комилки, муҳолифот борлиги ва тобора кучайиб бораётганини у жуда яхши

билади. Сўнгги фожеалардан бири- Андижон фожеаси бунинг яхши исботидир. Яъни, хозирги кунда халқнинг ўзи асосий сиёсий муҳолифга айланиб бораябди. Ислон Каримов президентлигини бошлаган йилларда „ балки...“ дея иккиланиб турганлар ҳам энди ёвузлик манбаи каерда эканлигини тушуниб қолдилар. Саволнинг биринчи қисмида айтилганидек, у чиндан ҳам муҳолифотга қарши қаттиқ курашди. Фақат мамлакатга, халққа хизмат қилиш йўлида эмас, аксинча, халқни қай йўл билан бўлмасин, эгиб олиш, ўз манфаатлари йўлида фойдаланиш, мамлакат бойликларидан эса шахсий мулки сифатида ҳеч бир тўскинликсиз фойдаланиш, дунё миқёсида эътибор қозониш, тарихда ном қолдириш йўлида курашди.

Энди тарих масаласини қўйиб турайлик. бу ҳақда юқорида бошқа бир тарихга кириш даъвогари бўлган одам ҳақида тўхталганимда таъкидлаб ўтдим. Тарих дунёси кенг, ит ҳам, бит ҳам кириши мумкин. Ҳар ҳолда шунча курашиб, ҳеч нарсага эришмади десак ҳам унча тўғри бўлмас. Йигирма йилдан ортиқ миршаблар, армия, МХХ ва бошқа ўзи ташкиллаштирган кучларга суяниб, сурбетлик билан хокимиятни эгаллаб турибди. Бу давр ичида у ўз худбинлиги ва ёвузлиги билан умумхалқ нафратига, халқнинг умуммуҳолифотга айланишига эришди. Табиий, „хўш, халқ муҳолифотга айланган бўлса, нега курашмаябди?“ деб сўрайдиганлар кўп. Сабр қилинг, саволингизнинг жавобини оласиз. Халқимиз- доно халқ. Шафқатни ҳам, шафқатсизликни ҳам вақти- соати етганда ўрнига қўяди. Ўйлайманки, ҳал қилувчи кураш бешафқат бўлади. Президент ва унинг ҳукумати эришган сўнгги нарса ҳам шу бўлади. „муҳолифот йўқ“ дейиши эса, ўз юрагидаги ваҳмани хаспўшлашдан бошқа нарса эмас.

Ундан ташқари кўпгина муҳолиф партиялар бор ва янги- янги партиялар пайдо бўлаябди. Гарчи ҳаммасини ҳам чин маънода муҳолиф дейиш қийин бўлса ҳам, ҳар ҳолда нималардир қилишмаябди. Ҳеч бўлмаса ҳақиқатни айтиб туришибди. Бу ҳам катта гап. Лекин, очиғини айтадиган бўлсам, кўпчилигининг „тинч йўл билан кураш“, „демократик йўл билан кураш“ каби шиорларини унчалик тушунмайман. Мантиқ йўқдай кўринади. Уларнинг бу шиорлари Ислон Каримов ва унинг яқинларини тинчлантирса керак... Балки мақсад ҳам шудир! Тинчлик йўли- тинч юриш йўли деган гап. Кураш йўли эмас. Махатма Ганди ҳам ўз халқини курашга чорлаган. Кураш ва бўйсунмаслик, норозилик намойишлари ва бошқалар. Бунинг турли усуллари бор. Кўпчиликнинг ёдида бўлса керак, Паркент намойишлари, Наманган намойишлари, Тошкент талабалар шаҳарчасидаги намойишлар ва ниҳоят- Андижон намойишлари қонга ботирилди. Хўш, энди қандай кураш йўлини танлаш керак? Ёки демократия йўли билан курашни олайлик. Демократик давлатларда сайловлар вақти демократик йўл билан курашадилар. Бу бошқа масала. Фашизмга қарши бутун жаҳон кучлари қандай йўл билан курашганларини кўрмадикми? Бошизмнинг фашизмдан фарқи- фақат бир ҳарф экан. Буни ҳам кўриб турибмиз. Менимча, бу қадар ёвузликка қарши курашнинг ҳамма йўллари ҳалол. Президент ва унинг ҳукумати ўз саъй- ҳаракатлари билан шунга эришдиларки, бизнинг бу фикримизни оқлайди.

Ю.Р.: -Ўзбек муҳолифотининг хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўткази олдими?

Ё.О.: -Аввал, келинг бир жиддий ўйлаб кўрайлик. Ўзбек муҳолифоти хорижда туриб қандай ишни амалга оширдик, биз уни ўзини оқлайдими ёки йўқми деб фикр юритсак? Агар шунга муносиб бирор ишни амалга оширганда, мамнунлик билан ҳисоб- китоб қилиб кўрган бўлардик. Афсуски, бундай ҳисоб- китобга лойиқ иш қилинганини кўрмайман. Тўғри, анчагина яхши китоблар пайдо бўлди. Лекин улар Ватанга кириб боргани йўқ. Халқ билмайди. Кўплаб яхшигина мақолалар ёзилди ва ёзилаябди. Халқимиз уларнинг қайси биридан хабардор? Сайтлар ишлаб турибди. Улар мамлакатнинг ички ҳаётига таъсир ўтказаябди деб айтаоламизми? Бу сайтларни қанча одам ўқий олади. Борди-ю, бир неча одам

ўқиди ҳам дейлик. Шу билан олам гулистонми? Ўқиган одамлар оғиз очиб, ўқиганларини бошқаларга гапириб бера оладими? Билишимча ҳукумат сайтларга ҳам тўсиқлар қўябошлаган. „озодлик“, „БбС“, „Америка овози“ радиоларининг эса аҳволи маълум.

Шу ерда бир мисол айтай: Яқинда „Озодлик“ радиоси ўзбек тўйларига бағишланган бир Қурултой ўтказди. Мени ҳам таклиф қилишди. Сухбат давомида сўзингизни кесиб қўйишларига, фикр билдириш имконини бермасликларига чидаш мумкин. Лекин айтган гапингизни ҳам радио сайтида ўқиб, таний олмай қоласизки, бунисига чидаб бўлмайди. Мен сухбатда „Кўплаб ўзбек ёшлари тўй қилиш учун чет элларга бориб, ишлаб юришибди“ деган эмишман. Ахир мен бунинг аксини айтган, „улар тўй қилиш учун эмас, оилаларига, фарзандларига бир бурда нон топиб бериш дардида ёт элларда жонларидан кечиб бўлса ҳам сарсон- саргардон бўлиб юрибдилар“ деган эдимку! Оқибатда, барча бу бахтсизликларга бугунги жинояткор ҳукумат ўрнатган режим эмас, каримовча бошизм сиёсати эмас, ўзбекона тўйлар айбдор бўлиб чиқаябди. Журналистлик маъсулияти шунақа бўладими? Қолаверса, Абдурахим Пўлатовнинг сайтига ўхшаш сайтлар муҳолифот орасига иғво уруғини сочишдан нарига ўтмаябди. Бу эса муҳолифотни ичидан емиришга уринишдан бошқа нарса эмас. Кўриб қоларсиз, менинг бу гапларимдан кейин ҳам менга қарши кўплаб иғволар ёғила бошлади. Асабимни тарозига қўйиб кўрсалар керак. Лекин аччиқроқ бўлса ҳам, бор гапни айтдим. Истаганларича иғво қилаберсинлар. Зора гуноҳларим бироз енгилласа...

Кейинги йиллар давомида Европада кўплаб ўзбек оилалари пайдо бўла бошлади. Айтиш мумкинки, ўзбек диаспораси шаклланиши даври яқинлашмаябди. Фақат сиёсий муҳолифот курашида тажрибаси борлар, ёшми ё кексами, фарқи йўқ, бу шаклланиш жараёнини тезлаштиришга қўлларидан келганча ҳиссаларини қўша олсалар, ҳақиқатдан ҳам улуғ иш қилган бўлардилар. Албатта, ташкиллаша олган ва шаклланган муҳолифот вужудга келса, у, табиийки, мамлакат ички ҳаётига таъсир кўрсата олади. Бунга дунё тарихида мисоллар анчагина.

Ю.Р.: -Бугун муҳолифатнинг бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга уринаябди. Дунёвий муҳолифатни исломлашиши мамлакат ва ҳалқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

Ё.О.: -Доим менга савол берсалар аввал шу саволни туғдирган манбаъни излашга ҳаракат қиламан. Бу савол ҳам кишини бироз ўйлантириб қўядиган савол экан. Демак, саволнинг биринчи қисми: „ Бугун муҳолифотнинг бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга уринаябди.“ Муҳолифотнинг бошқа қанотларичи? Улар диндорларсиз, яъни, мусулмонларсиз иш кўрмоқчиларми? У ҳолда муҳолифот йўқ экан, деган мазмун келиб чиқмайдими? Ёки мадрасаларда ўқиган, Қуръони каримни бошдан оёқ ёд биладиган, эрта-ю, кеч зикр тушиш билан банд бўлганлар билангина ишласалар муҳолифот кучайган бўладими? Фақат ўшаларгина мусулмонми? Ўшалар билангина иш олиб борилса муҳолифот кучаядими? У ҳолда муҳолифот деярли йўқ экан...

Энди саволнинг иккинчи қисмига ўтайлик: „ Дунёвий муҳолифотнинг исломлашиши...“ Яна савол устига савол туғилади. Дунёвий муҳолифот исломдан, яъни, ислом динидан, мусулмончиликдан шу қадар узокми? Ёки масалани бошқа томонидан назар ташлаб кўрайлик: Ислом дини- дунёвий дин эмасми? Ёки дунё ислом динидан айрими? Наҳотки динимиз – биз яшаётган дунёдан шу қадар узок ёки узоклашиб кетган, ё узоклаштириб юборганлар? Кимлар? Қандай қилиб? Нима учун?...

Кейинги пайтларда чиндан ҳам барча веб. сайтларга қарасангиз ёки радиоларга қулоқ солсангиз, ҳаммасида Ислом дини ривожига жон қуйдираётгандай одамларнинг гапларига рўпара бўласиз. Айниқса „ диндорлар ва демократлар“, „ сиёсатчилар ва диндорлар“, „муҳолифотчилар ва мусулмонлар“, ва ҳатто менга таниш бўлган бир ҳурматли аёлнинг

(исми- шарифларини айтмай кўяқолай. Кўпчилик, менимча, шундай ҳам яхши танийди) мақолаларида „муслмонлар ва оддий халқ...“ деган жумлаларини ўқиб, хайрон қолмай иложингиз йўқ.

Энди масаланинг бошқа томонидан назар ташлаб кўрайлик: демократия тарафдорлари муслмон бўлолмайдиларми ёки муслмонлар демократия тарафдори бўлолмайдиларми? Маълумки, баъзи „диндор“ никобини кийиб юрган мунофиқ хурофотчилар Куръони каримни демократияга қарши қўйишга уриниб келадилар. Негалигини, имоним комилки, ўзлари ҳам тушунмайдилар. Эслатиб қўйиш керак бўлади: хурофот билан эътиқоднинг орасида жуда катта фарқ бор. Имом Бухорийнинг „ҳадиси саҳиҳ“ ларида бир ҳадис ўқигандим. Шуни сизга ҳам айтиб берай. Албатта, сўзма- сўз эмас, чунки у китоб ҳозир қўлимда йўқ. Пайғамбаримиз саллалоҳу алайҳи вассалам саҳобалари билан йўлда кетаётганларида, йўл устида бир одам атрофига ўнтача одамни йиғиб олиб, шундай эҳтирос билан ваъз ўқиётган эмишки, оғзидан кўпиклар сачраб кетаётганмиш. Яъни ислом дини афзалликларини гапираётган эмиш. Саҳобалар муҳтарам пайғамбаримизга юзланиб: „Қаранг, бу одам динимизнинг нақадар жонкуяри экан“ деганда Пайғамбаримиз у саҳобаларига қараб, „Йўқ, бундай одамлардан кўркинлар“ деб жавоб берибдилар. Сохта жонкуярилик- мунофиқликнинг кўринишларидан бири. Биз чин эътиқодни сохта „жонкуяр“ликлардан фарқлай олишимиз керак.

Менинг наздимда динимиз- руҳ ва тан поклигини талаб қиладиган энг дунёвий диндир. Уни дунёвийликдан ажратиб кўрсатиш- одамларни динимиздан узоқлаштиришга уриниш билан баробар. Соқоли кўкрагига тушган, одамларни эртадан кечгача зикр тушишга чақираётганлар менга доим ўша, ҳазрати пайғамбаримиз „ йўқ, бундай одамлардан кўркинлар“ деб огоҳлантирган „ваъзхон“ни эслатади. Улар учун гўё Оллоҳ бизга насиб этган ақл ҳам, онг ҳам, иймон ҳам фақат соқолда... Куръони каримда мен „ҳаёлпараст бўлмаглар...“ жумласини ўқидим. „Ҳаёлпарастлик“ни ҳозир кўпчилик „фанатизм“ деб ишлатади. Кўриниб турибдики, Буюк китоб бизни ҳаётга очиқ кўз билан қарашга ундаябди. „ Эй инсонлар, дарҳақиқат биз сизларни бир эркак(одам) ва бир аёл (ҳаво) дан яратдик. Ҳамда бир-бирларингиз билан танишинглар (дўст-биродар бўлишинглар) учун сизларни (турли- туман) халқлар ва қабила- элатлар қилиб қўйдик. . „Хужурот“ сураси. Шу сурани ўқиб ва билиб туриб ҳам биз дунёмиздаги бошқа халқлар, қабила- элатларга душман кўзи билан қарайликми? Баъзи сайтларда Европада яшаб туриб, уларни „кофирлар юрти“ деб аюҳаннос солаётган, халқларини эса „кофирлар“ деб ерга уришга уринаётган „ваъзхон“ларнинг чиқишларини ўқиб, ёқа ушлайман. Ҳай , кўзи сўқир, қалби сўқир, ақли қусур бандалар, агар виждонингизни мутлоқ ютиб бўлмаган эсангиз, ўша кемтик виждонингиз билан бир ўйлаб кўрмайсизми! Сиз ўз Ватанингизда тазыйқларга учрадингиз, ҳатто намоз ўқишингиз сабабли ҳам жонингизни ҳатарларга солдилар. Мана шу энди „кофирлар“ деб атаётганингиз халқлар юридангина бошпана топдингиз. Таъминлангансиз, Бемалол тоат- ибодатингизни қилябсиз. Шукроналигингиз қаерда? Тўғри, куръони каримда „ демократия“ сўзи йўқ. Бу билан биз Куръони карим демократияга қарши, ёки демократиядан узоқ деган хулоса чиқаришимиз керакми? Эътибор берган бўлсангиз, Улуғ Китоб қайта- қайта кенгаш билан иш юритишга ундайди. Эл-юртга зулм қилганларга қарши турли йўллар билан курашишга ундайди. Ҳатто дастлабки „очилиш“ „ Фотиҳа“ сурасининг ўзиёқ таъкидлаганидек, инсон -инсонга қул бўлаолмайди ва фақатгина яратган Оллоҳнинг қулидир.

„... Аниқки, то бирон қавм ўзларини ўзгартирмагунларича Оллоҳ уларнинг аҳволини ўзгартирмас.“ Раъд сураси.11 оят. Демак биз ўз аҳволимизни ўзгартириш учун ўзимиз курашишимиз, бир кенгаш билан иш юрита оладиган ҳокимиятга, яъни халқ ҳокимиятига, ҳозирги тил билан айтганда- демократик ҳокимиятга эга бўлишимиз керак. Куръони каримни демократияга қарши қўйишдан аввал, уни диққат билан, ақл югуртириб, ўқиб кўрсангиз яхши бўларди. Ундан тўғридан- тўғри „ демократия“ сўзини кўр- кўрона излаш ҳам ақли қусурликдан ва онгсизликдан дарак беради. Сиз уни мазмундан изланг. Яна: „ Бас, албатта ҳарбир оғирлик-машаққат билан бирга бир енгиллик ҳам бордир. Албатта, ҳарбир оғирлик-машаққат билан бирга бир енгиллик ҳам бордир.“ Шарх сураси.5-6 суралар. Жумла

муҳимлиги сабаб икки бора такрорланаябди.

Биз улуғ Китоб талаб қилганидек, адолат учун зулм қилгувчиларга қарши яхши умидлар билан курашга бел боғладикми, демак, ярим йўлда тушкунликка тушиб, ноумид бўлмаслигимиз керак.

Ўзбек оилаларида фарзанд туғилса, қулоғига азон айтадилар. Демак, фарзанд дунёга келиши биланоқ Яратган Оллоҳ номини эшитди. У- Мусулмон фарзанди. Тилга киргач, калима келтиришни ўрганади ва калима келтиради. Сидқи дилдан калима келтирган одам- мусулмондир. Ундан кейин қилган барча гуноҳлари ҳам бандаи- мусулмоннинг гуноҳларидир. Бегуноҳ- парвардигор. Мен бу гапларни ўзимдан айтаётганим йўқ. Туркиянинг Арзрум шаҳрида машҳур „ Салимия“ мадрасаси бор ва ўша пайтларда Мехмет Қирқинчи исмли бир доно, олим ва элликдан ортиқ диний китобларнинг муаллифи муддарислик қиларди, Мен бир неча муддат ўша мадрасада истиқомат қилдим, Бўш пайтларим Мехмет Қирқинчи билан Ўзбекистонда дин ҳолати юзасидан суҳбатлар қилардик. Мен кўпларнинг амалларида муаммолари борлигини айтганимда, у киши: „Динимизнинг амалларини Оллоҳ бизга қулай қилиб берган. Калима келтирган одам- мусулмондир. Гуноҳлари ҳам динсизнинг эмас, мусулмоннинг қилмиш гуноҳларидир“ деганди. Бу фикрни мен кейин бошқа уламолар суҳбатларида ҳам кўп марта эшитдим. Шундан келиб чиқадиган бўлсак ва умуман Ватанамиз аҳолисининг 80- 85 фойизи маҳаллий халқ, ўзбеклар, тожиклар, козоқлар, қирғизлар, туркманлар, қорақалпоқлар дини исломдадирлар. Мен, „ Мусулмонлар ва оддий халқ“ иборасини ишлатиб, халқимизни ҳақорат қилган аёлга қарата, бир халқ эмас (гарчи бу халқларнинг тарихий илдизлари бир бўлса ҳам, бугунги ҳолатни эътиборга олиб) халқлар ҳақида айтаябман.

Халқимизни динсизликда айблаш ҳуқуқини сиз қаердан ва кимдан олдингиз? Қуръони каримданми ёки ўзингиз ҳимоя қилаётган Сталинданми? Динимиз бизни, юқорида айтиб ўтганимдек, руҳий ва вужудий покликка ундайди. Биз бунга қўлимиздан келганча интиламиз. Яъни, динимиз қалбимизда ва тозаланган руҳимизда мавжуд бўлиши лозим. Биз уни бошқаларни камситиш, кўрқитиш, ҳақоратлар қилиш учун дастак қилиб олмаймиз. Аксинча, агар динимиз тарғиботи билан шуғулланишни истасангиз, марҳамат, биз ҳам сизни мамнунлик билан тинглаймиз ва ўрганамиз.

Энди юқорида санаб ўтган даъвогарларнинг даъволарига қайтсак: 1. Диндорлар ва демократлар. Улар, сиз бошқа- бошқа дунёмилар. Мусулмон одам – демократ, бошқача айтганда, адолатли халқ ҳокимияти тарафдори бўлолмайдими? Ёки аксинча, Демократ ёки демократия тарафдори бўлган одам мусулмон бўлолмайдими? Адашмаябсизми? Унда, юқоридаги қисқача таҳлилигимизга яна бир кўз ташлаб, ўйлаб кўринг.

Яна бир тоифа билимдонлар „ сиёсатчилар ва диндорлар“ жумласини қайта- қайта такрорлайди. „Уят эмасми!“ дегим келади. Сиз сиёсат йўлида адолатли кураш олиб бораётган биродарларимизни динсизликда айблаябсиз! Ёки бошқа томондан олиб кўрайлик. Диндор сўзи „ дини бор одам маъносини беради. дини, иймони бутун одам сиёсатчи бўлолмайдими, сиёсат билан шуғуллана олмайдими, адолат, озодлик, фаровонлик йўлида курашмаслиги керакми? Менимча, бу йўлда қўлидан келганча курашмаган, аксинча, бутун умрини эртаюкеч зикр билан ўтказувчининг иймони бутунлигига шубҳа қилса бўлади.зеро: „ Роҳибликни эса улар ўзлари чиқариб олдилар. Биз уларга роҳиб бўлишларини ёзганимиз – буюрганимиз йўқ. Лекин улар ўзлари оллоҳнинг ризолигини истаб, роҳибликни одат қилдилар-у, сўнг унга тўғри- тўла риоя қилолмадилар“ Ҳадид сураси.27 оят. Яна: „ кимки покдомон бўлса у фақат ўз фойдаси учун покдомон бўлур“ Фотир сураси. 18 оят. Яна Олий китобнинг кўп сураларида зулм қилгувчиларга қарши курашга чорловчи даъватлар кўплаб учрайди. Динимиз билағонлари у сураларни мендан яхшироқ англашиб бераоладилар. Фақат яна икки сурага ўқувчилар диққатини тортмоқчиман: „ Хужумга учраётган зотларга мазлум бўлганлари сабабли жанг қилиш изни берилди. Албатта, Оллоҳ уларни ғолиб қилгувсидир.“ Ҳаж сураси. 39 оят. Яна: „ Оллоҳ зулм қилгувчиларни севмайди“. Олий имрон сураси. 57 оят.

Кўрганимиздек, Динимиз – энг дунёвий диндир ва мухолифот ҳам дунёвий ва ўз динларидан чиқиб кетган одамлар эмаслар. Шундан келиб чиққан ҳолда исломлашиш масаласини муаммо сифатида кўтариш у қадар мантиқли бўлмайди. Битта муаммо шуки, зулмга қарши курашиш йўлида ҳамма бир ёқадан бош чиқараолмай турибди. Агар “ваъзхон”ларнинг провакацияларига учмасдан, зийраклик билан бирлашиб, ҳаракат қилинса, мамлакат ичига ҳам таъсир ўтказиш, натижаларга эришиш йўллари кенгрок очилган бўларди.

Ю.Р.: -Халқимиз қариб 18 йилдирки, деярли мухолифот фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамокда. Мамлакат ичида янги мухолифот пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги мухолифот пайдо бўлса, у 90-йиллардаги мухолифотнинг қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

Ё.О.: -Албатта умумлаштирган ҳолда шундай ҳулосага келиш ҳам мумкин дир. Халқимизнинг асосий қисми ташкиллашган мухолиф партиялар, ҳаракатлар, гуруҳлар фаолиятдан деярли беҳабар. Ҳолбуки, бу ниҳоятда муҳим нуқталардан бири. Мен мамлакатдан чиқиб кетганимга йигирма йилдан ошди. Яқин мамлакатларда эканимда ичкаридан баъзи хабарларни олиб турардим. Австрия элчихонасининг таклифи Европага келиб қолганимдан кейин анча узилиб қолдим. Ҳатто оилам билан боғланишга ҳам имконим бўлмади. Бунга амаллаб имкон топганимга кўп вақт бўлагани йўқ. Бошқалар ҳам шу аҳволда бўлсалар керак. Лекин ҳозирги кунларда ҳам мамлакат ичида сиёсий мухолиф кучлар йўқ деб ўйламайман. Яқинда қандайдир ёшлар гуруҳлари мушт белгиси чизилган ва „ биз кул эмасмиз!“ сўзлари битилган варақалар тарқатганлари ҳақида хабарлар эшитдим. Европадаги ташкилотлар эса асосан шаклланиш жараёнида. Умид бор. Энди ичкарининг ташқари билан ва ташқарининг ичкари билан боғланаолиши муаммоси бор. Бу эса ўта муҳим ва доларб масала. Ташқаридагилар демократик тузум асослари билан яқиндан танишдилар, шу шароитда яшаб кўраябдилар. Кўп ёшлар олий ўқув юрғларида таълим ола бошладилар. Бу ҳам яхши ва муҳим. Улар ўз илмларини вақти келиб Ватан манфаати йўлида ишлатарлар деб умид қиламан. Агар Ватанлари борлигини унутиб, Европалашиб кетмасалар... Мамлакат ичида мухолиф сиёсий кучлар пайдо бўлишига эса, сабаблар ҳам, белгилар ва асослар ҳам кўп вақтлардан бери бор. Буларнинг ҳаммаси мамлакат ва халқимиз ҳаётининг, кун ба кун юз бериб турган фожеъларнинг ўзи. Бундан ортиқ асос, сабаб ёки белги бўлмайди.

Мантиқан мамлакатни зўровонлик билан узоқ бошқариб туриш имконсиз. Оқибат Руминия фожеъасига ўхшаш фожеъага олиб келиши мумкин. Мен буни истамаган бўлардим. Лекин бугунги жиноятчи ҳукумат халқ олдидаги жиноятлари учун жавоб бериши керак. Бунинг учун ташқи ва ички мухолифот , таъбир жоиз бўлса биргаликда, яқин ҳамкорликда иш олиб боришлари керак. Шундай бўлишига ишончим бор ҳарқалай. 90- йиллардаги сиёсий мухолиф партиялар, ҳаракатлар ва гуруҳлар катта хатоларга йўл қўйдилар. Қулай вазиятлар вужудга келган эди. Вақтида фойдалана олмадилар. Баъзилар курашни кескин давом эттиришдан чўчидилар. Баъзилар ҳукумат билан ҳамкорлик қилиш фойдалироқ бўлар деган шайтоний умидларга бордилар. Баъзилар эса очикдан- очик махаллийчилик йўлига ўтиб, шахсий манфаатлари йўлида кураша бошладилар. Халқ орасида иш олиб боролмадилар, Тўғрироғи, мухолиф кучлар бошқаруви худбин манфаатпарастлар қўлига ўтиб қолди. Улар халқ тилини ва дардини тушунмайдиган, мухолифот бошқарувига тасодифий келиб қолган одамлар эдилар. Ишонаманки, И. Кармов ўша йиллари бироз ақл юритиб, масалан, Абдурахим Пўлатов ва унинг укасига ҳокимиятдан бирор лавозим берганда, албатта мухолифотни тарк этган ва вақтинчалик амалидан фойдаланиб, ўзи ишлаган институт олимларидан, раҳбарларидан қасос олабошлаган бўларди. Чунки уни институт парткомлигидан, кейинроқ эса умуман партиядан ҳайдаганларида, у ҳали мухолифот ҳақида тасаввурга ҳам эга эмасди. Сиёсий мухолиф кучларни бошқариш- ўзига хос истейдод,

фидойилик, поклик ва кучли ирода, малакат, унинг аҳолиси эҳтиёжларини билишгина эмас, ҳис этабилишини ҳам талаб қилади. Фақат гапдонлик билан иш битмайди. Умид қиламанки, албатта янги сиёсий мухолиф кучлар келади ва бундай хатоларга йўл бермайди.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифотининг бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

Ё.О.: -Агар тўғри маънодаги сиёсий мухолиф ташкилотларни назарда тутиб айтадиган бўлсак, албатта, уларнинг олдида жуда катта, маъсулиятли ва оғир вазифалар бор. Бу ишларни кенгашсиз, ўзаро ҳамкорликсиз амалга ошириб бўлмайди. Аввалао ҳамкорлик қила билишни ўрганиш керак. Табиий, сиёсий кучлар ҳеч қачон мутлоқ бирлашиб кетолмайди. Лекин мамлакат олдидаги умумий муаммоларни бартараф қилишда кучлар ва ҳаракатларининг йўналишини бирлаштиришлари керак. Бу- амалга оширилиши мумкин бўлган масала. Назаримда, бирлашишга чақираётганлар кўп ва улар фақат „ менинг атрфимда бирлашинг!“ деб қичқиришни биладилар. Ҳолбуки, унинг кимлиги аллақачон ҳаммага маълум бўлиб қолган.

Тасаввур қилинг, бир тўда одам йиғилиб олиб, ҳаммаси бир- бирига „ Бирлашинг! Бирлашайлик!“ дея бақира бошлайдилар. Кейин қандай бирлашиш ҳақида савол ташланганда яна ҳаммалари „ Фақат менинг атрфимда! Фақат мен билан!“ дея яна бақаришда давом этаберадилар. Бу- аслида мухолифот эмас, худбинлар тўдасига ўхшайди. Ҳеч қачон бирлаша олмайдилар ҳам. Асосий мақсади жиноятчи ҳокимиятга қарши курашиш бўлган сиёсий кучлар, исломий ёки дунёвийликларга ажратмасдан, умумий ҳаракат программасини ишлаб чиқсалар ва мамлакат ичкариси билан яқин алоқага кириб, иш олиб борсалар, ҳар қандай худбинлик асоратларидан ўзларини тозалаб олсалар мақсад қилинган манзил сари тезроқ етишган бўлардилар. Бу- ҳозирги куннинг муҳим ва асосий масаласи.

Ю.Р.: -Сиз ўз ҳаётининг кўп қисмини мухолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ва ёки афсусдамисиз?

Ё.О.: –Мен етим ўсганман. Эсимни танигандан бошлаб ўз номимни ўзим топиб еганман. Нони ҳалол одам бошқалар олдида кўрқиб, қалтираб турмайди. Оила тарбиясини кўрмаганим учун бўлса керак, интизом масаласи ҳозирга қадар чатоқроқ. Мухолифлик, ўйлашимча, отамнинг қони ва онамнинг сути билан кириб, қонимда қолган. Шунинг учун мухолифотга келишимни фавқулодда ҳодиса деб ўйламайман. Эшитган бўлсангиз, бир вақтлар яширин „ етимлар бирлиги“ ташкилоти ҳам бўлган.

“Бирлик” Ҳаракати бўлмаганда балки бошқа номдаги сиёсий мухолифот юзага келган бўларди. Болалигим оғир кечди, Ҳозир ҳам оғир. Гулдек оилам, икки қиз, олти набирам бор. Уларни йигирма йилдан бери кўрганим йўқ. Мен ҳам одамман. Отаман. Кўргим, бағримга босгим келади... Лекин афсусланганим йўқ. Фақат бир нарсадан афсусланаман. Ҳукумат менинг қоғоз қоралашларимга шу қадар катта эътибор бердики, ўн икки марта қамалдим ва бошқа турли жазоларини ҳам аямади. Мен нодон эса бу ҳукуматнинг шунчалар эътиборига лойиқ бир иш қилолмадим. Лекин ҳали умидим ўлган эмас. Иншооллоҳ, юртимиз, халқимиз ёруғ кунларга етишса, бу афсуслар ҳам барҳам топар.

Алибой Йўляхшиев: “Ҳаракатларимиз самарасиз кетганидан афсусдаман...”

Алибой Йўляхшиев - таниқли мухолифат фаоли, Норвегия.

Қисқача ўзим ҳақимда:

Мен Йўляхшиев Алибой, 1938 йилда туғилганман. 1993 йили Самарқанд университетидан докторлик диссертациясини ёклаш учун Украина Академиясига илмий сафарга жўнатиш баҳонаси билан мен Ватандан чиқариб юборилганман. «Бирлик» халқ ҳаракатининг бошланишидан (1988-89 йиллар) эътиборан унинг барча тадбирларига қатнашиб келдим. 2003 йили бир неча муғомбирларнинг «Бирлик» халқ ҳаракатини партия деб атаб юборишлари муносабити билан ўзим ва мен билан ҳамфикр бўлганлар партия тузишганлардан кейин алоҳида мухолиф ҳаракатда фаолият кўрсатишда давом қиламоқдамиз. Мен «Бирлик» халқ ҳаракатини худди шундай ном билан партия деб аташни бемазачилик, ўғирлик ва «Бирлик»нинг номи билан кун кўришни кўзда тутиш деб ҳисоблайман. Ҳозирлар Норвегиянинг Берген шаҳрида умр йўлдошим билан яшаб тураман. Биздан ташқари бир ўғил ва бир қизим ҳам Норвегияда яшайдилар. Болаларимнинг қолганлари (тўрттаси ва саккизта неварам ва битта чеварам) эса, Канданинг Саскачеван штатининг Regina шаҳрида яшайдилар.

Юсуф Расул: -Ўзбекистондаги мухолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда мухолифат бўлганми?

Алибой Йўляхшиев: -Бугунга қадар «Ўзбекистонда мухолифат» каби тарих мавжуд эмас, албатта. Аммо бу ўтмишда бундай ҳаракат бўлмаган деган хулоса қилишга асос бўла олмайди. Масалан, узоқ ўтмишимизда ҳам айнан бугунги мухолиф ҳаракатлар каби бўлмасалар-да, шунга ўхшашлари бўлганди. Шунинг учун ҳокимиятлар ҳамиша ҳам мерос шаклида отадан болага алмашмай, подшоҳликларга мухолиф фикр ва ҳаракатларнинг натижаси оқибатида ҳокимият бир кишидан бошқасига алмашилиш ҳоллари учраб турарди. Энг яқин тарихимизда содир этилган ва душманларимиз - истилочилар ва ҳақиқий босмачилар томонидан «босмачилар ҳаракати» деб аталган ҳаракат бир томондан Миллий Озодлик ҳаракати бўлса, бошқа маънода ўша замоннинг мухолиф ҳаракатининг очик бир кўриниши ҳисобланарди.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатини пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда мухолифат ва мухолифатдаги сиёсий ҳаракатларнинг пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

А.Й.: -Бундай қарашни тўғри деб бўлмайди. 1989 йили Ўзбекистонда «Бирлик» халқ ҳаракати шаклида майдонга чиққан ҳаракат, совет ҳукумати режимига мухолиф ҳаракатнинг янгидан очикка чиққан бир кўриниши эди, десак бир мунча ҳақиқатга тўғри келар деб

ҳисоблайман. Чунки, советларга муҳолиф ҳаракат биринчи марта Россиядаги 1917 йил Октябрь ҳарбий давлат тўнтаришидан кейин Миллий озодлик ҳаракати шаклида майдонга чиққанди. Афсуски, ўша ҳаракат ҳам большевойларга ютқазиб, унинг раҳбарлари эса ҳижрат қилишганди. Ўшаларни Ўзбекистондан (тўғрироғи бутун Туркистондан) ҳижрат этишган биринчи гуруҳ муҳожирилари дейиш мумкин. Улар ҳам ораларида бирлик ва иттифоқчилик ўрната олмай, ҳаракатларида самарага эриша олмадилар, Ватанга қайтишни истаб, зор-зор йиғлашиб бу дунёдан алам билан ўтиб кетдилар. Бугун биз эса, ана ўша яқин ўтмишда аждоларимиз йўл қўйган хатоларни ўргана олмадик, уларнинг хатоларини такрорладик ва такрорламоқдамиз. Шунинг учун тарқоқлигимиз, бирлаша олмаслик касаллиги ҳамон давом этмоқда.

Давлат тузими бор жойда тузимни режимга қарши муҳолиф фикрнинг бўлиши табиий бир инсоний, ижтимоий хусусиятдир. Шу сабаб, Россия истилосидан сўнгра Озодликка интилиш, совет даврига келиб эса, Озодлик ҳаракатига адолатсизликка қарши фикрлар ҳам қўшилиб, ана шундай фикрдаги кишиларнинг ҳаракатлари у ёки бу шаклда давом қилди.

Ю.Р.: -90 -йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек муҳолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

А.Й.: -90-йилларда мавжуд совет тузими каби ёвуз ҳукумат режимига очиқ қарши чиқишнинг ўзи бизнинг замонамиз учун бир буюк жасурлик эди. Ана шунинг ўзи тарихда муҳим ўрин эгаллайди деб ўйлайман. Бу халқни режимга, ҳатто совет режими аталмиш ёвуз режимга ҳам қарши фикр билдириш мумкин экан каби фикр ўйғонишида жуда катта аҳамият касб этди. Шу маънода ўша йилларнинг сўнгига келиб «Бирлик» халқ ҳаракатининг юзага чиқиши тарихий ва тарихда муносиб ўрин олишга арзугилик воқеа бўлганди. Афсуски, Ёвуз совет режими битирилганидан сўнгра ҳам, Ўзбекистон озод бўлди деганимиздан кейин ҳам ўша совет режимининг бошқа бир янада бузуқ кўриниши Ўзбекистонда сақланиб қолди. «Бирлик» халқ ҳаракати эса, бу бузилган режимга қарши курашда кўпгина хатоларга йўл қўйиши оқибатида енгилди. Унинг баъзи раҳбарлари ва аъзолари ҳижрат қилишга мажбур бўлдилар.

Ю.Р.: -Сизнингча ўзбек муҳолифатини ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - муҳолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

А.Й.: -Мен учун бу саволга жавоб бериш энг оғир вазифа деб биламан. Хатоларимизни мен катта ва кичикка ажратиш мумкин эмас деб айтган бўлардим. Бизнинг муҳолифат ҳаракат сифатида йўл қўйган хато ва камчиликларимиз жуда кўп ва уларнинг ҳеч бири эътибордан ташқари қолдирилиши мумкин эмас эди. Шунга қарамасдан хатоларнинг энг муҳими - бирлигимиз йўқлигидадир, деса бўлади. Биз ўзбекистонликлар 1989 йилдан буён эл-халқ ишонадиган ва дунё таниган, улар ҳисоблаша оладиган муҳолиф ҳаракат туза олмадик. Натижада бизнинг муҳолиф ҳаракат аталмиш ишларимиз, якка-якка кишиларнинг самарасиз ҳаракатига айланиб қолди. Кўриб турибмизки, чет элларда юрганларнинг (уларнинг сони бир неча юз кишиларни ташкил этади) барчаси Ўзбекистон ҳукумати сиёсатини танқид қилишади, ҳатто жуда кескин танқид қилишади. Кўпгина ҳолларда уларнинг барчаси бир хил атамалар, бир хил жумлалар билан Каримовни, унинг ҳукуматини танқид қилади (ҳато сўкишади)лар. Аммо ўша сўзларни бирлашиб, бир дастур асосида, келишилган бир қарор билан ҳаммамиз бирга сўзлайлик дейилишига келиша олмай, ҳар биримиз мен тўғриман,

хамма мен айтгандек сўзлаши керак дейишимизда ажралиб кетаверамиз. «Бўлинганни бўри еяр», «Камтарга камол, манманга завол», дейилган оталар мақолларини ҳаммамиз биламиз, бироқ бўлинишдан ҳеч тортинмаймиз. Бу ҳолни, бундай ўзбиларманликни, бундай манманликни, бундай «ўзбекчилик»ни қандай исмлашга масалан мен жуда қийналаман.

Ю.Р.: -Каримов ҳукуматини муҳолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

А.Й.: -Бу масалани ҳам ўзларини муҳолиф ҳаракат вакиллари ҳисоблашган кишилар турлича баҳолайдилар. Бугунгача ўзбекча матбуотда чиқарилган хабарларга қарасангиз, Ўзбекистонда ҳукуматнинг муҳолиф фикрга қакшатқич қарши кураши Каримовнинг ўз фикри ва қарашларига муҳолиф фикрни эшитишни ҳам истамаслигидадир, каби ҳулоса қилиш мумкин бўлади. Бу ҳулосани кўлловчилардан бири каминаи камтариндир. Аммо мен, кейинги замонларда ҳақиқатдан ҳам шундаймикан? деган фикрларга ҳам келмоқдаман. Ҳа, сўзсиз Каримов бутун моҳияти билан муҳолиф фикрларга қарши бир шахс. Бутун ҳаракатлари билан якка ҳокимликни ўрнатишга интиланган бир киши. Бугун Ўзбекистонда ўтказилаётган сиёсатни юзага чиқарган ва унинг давом қилишидаги сабабларни фақат Каримовнинг салбий (ёмон деймизми) хусусиятига, интилишларига боғлаб қўйиш ва фақат шунгагина асосланиб ҳулосалар чиқариш тўғри бўлмайди дейишга ҳам асослар анчагинадир. У сабабларни санаш бу ерда тузилган саволга жавоб бериш ҳажмига сиғмайди.

Ю.Р.: -Ўзбек муҳолифатини хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўтказа олдими?

А.Й.: -Бу саволнинг ҳар иккала қисмига ҳам йўқ деб жавоб қиламан. «Хориждаги фаоллашув» жумлангизга келсак, «яхши ният ярим давлат» қабилида сўзламоқдасиз, шекилли дейишим лозим бўлаяпти. Бу ишлар фаоллашув эмас, аксинча бу интилишларни кун ўтказишнинг янги бир шакли десак менимча тўғри бўларди.

Ю.Р.: -Бугун муҳолифатни бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга урунмоқда. Дунёвий муҳолифатни исломлашиши мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

А.Й.: -Мен, шундайига ҳам бўлиниб, заифлашиб кетаётган ўзбек халқини, Ўзбекистон халқини яна қанақадир дунёвий ва диний муҳолифатга ажратиш бизга, миллатга, қолаверса Ватанга - Ўзбекистонга душманларнинг тегирмонига сув қуйиш бўлади деб қарайман. Аслида бугунги кунда муҳолифат ҳаракатда (агар шундай ҳаракат бўлса) қанотларнинг мавжуд бўлиши ҳам Ватанга, халққа таҳлика ва қандай кўрқинчли хавф борлигининг аломатидир.

Ю.Р.: -Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли муҳолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамокда. Мамлакат ичида янги муҳолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги муҳолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги муҳолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

А.Й.: -Бу саволга бундан олдинги жавобларимда келтирилган фикрларим жавоб бўлар деб ўйлайман. Ниҳоят Ўзбекистонда ҳам замонавий маънодаги мухолифат ҳаракат (у партиялар шаклидами, халқ ҳаракати шаклидами, буниси фарқ қилмайди) майдонга чиқиши зарур ва бу тарихий заруратдир. Бироқ ундай ҳаракат фақат ва фақат Ватаннинг ичкарасида майдонга чиқиши шарт. Бошқа ҳолларнинг барчасида ҳар қандай ҳаракат самарасиз қолаверади.

Ю.Р.: -Сизнингча, ўзбек мухолифатини бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

А.Й.: -Биринчидан, афсуски бугун бизда ўшандай бир мухолифат, ўшандай бир ҳаракат йўқ. Шундай экан унинг бирор ишни амалга ошириши ҳақида нима ҳам дейиш мумкин бўлади? Бугуннинг энг муҳим ва зарур иши Ўзбекистонда замонавий мухолиф ҳаракат (партиялар ҳам бўлиши мумкин) вужудга келтириш лозим. Бундай ҳаракат айтилганидек, фақат Ватанда ташкил бўлиши шарт. Аммо бу иш қандай амалга оширилади? Бу эса, ҳаммамизни ўйлантирадиган муҳим саволдир. Ана шундай Ватанда замонавий мухолиф ҳаракат майдонга чиқариш йўлида кичик бўлса-да, бирон туйнук очишни ўйлаб мен ва менга қўшилган бир неча кишилар ўтган йилнинг охирида бир муҳим таклиф билан чиқдик. Менинг фикримча, ўша таклифнинг ва унинг кишиларимиз томонидан мукамаллашган варианты устида жиддий ишлар олиб бориш лозимдир.

Ю.Р.: -Сиз ўз ҳаётингизни кўп қисмини мухолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

А.Й.: -Илмда анчагина баракали ишлар қилишим мумкин бўлган замонимни халқимнинг одамшаванда ҳаёт кечириши йўлида, Ватаннинг тўла Озодлиги учун бағишлаганимдан заррача афсусда эмасман. Бироқ қандайдир ноҳолис, мансабпараст, манфаатпараст, шахсиятпараст одамларга эргашиб, қимматли вақтларни бўш-бўшига ўтказиб, 20 йиллик мухолиф ҳаракатларимиз самарасиз, бирон бир натижасиз қолганидан албатта афсусдаман.

Толиб Ёқубов: “Курашни собитқадамлик билан давом эттириш керак...”

Толиб Ёқубов - ўзбек муҳолифатининг кўзга кўринган намояндаси, таниқли ҳуқуқ ҳимоячиси, Ўзбекистон Инсон Ҳуқуқлари Жамияти вице президенти, Франция .

(Суратда: чандан ўнганга -Ю.Расул ва Т.Ёқубов, Франция, Ангер шаҳри).

Юсуф Расул: -Ўзбекистонда муҳолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда муҳолифат бўлганми?

Толиб Ёқубов: Ҳар қандай жамиятда, хусусан ўзбек жамиятида ҳам муҳолиф кайфиятдаги инсонлар бўлган. Табиий, Амир Темур ҳукмронлик қилган жамиятдаги муҳолифат билан ҳозирги замон муҳолифати орасида еру-осмонча фарқ бор, - сиёсий тузумларнинг тури ва моҳиятига қараб муҳолифат ҳам ўзгача бўлган. Совет даврида, 50-чи йиллар ўртасида Жиззахда ташкил топган ўзига хос муҳолиф гуруҳ бўлганини мен яхши биламан. Бу гуруҳ раҳбарларидан бири бизнинг қишлоғимизлик Мустафоқул Муқимов эди. Мазкур муҳолиф гуруҳ ҳақида мен “Жиззах муҳолифати” номли мақола ёзганман [қаранг: “Мусулмон Ўзбекистон” сайти, 8 апрель, 2006 й.]. Ўйлайман-ки, бундай гуруҳлар Ўзбекистоннинг барча худудларида бўлган. Улар олдида қўйган масалалар бўйича фарқ қилган бўлишлари мумкин.

Турган гап, Ўзбекистонда муҳолифат катта мавқега эришгани ва унинг ҳаракати оммавий тус олгани 80-чи йиллар охирида ташкил этилган Ўзбекистон “Бирлик” халқ ҳаракати” (ЎБХХ) билан боғлиқ. Бу ҳаракатга мен у ташкил бўлгандан уч ой ўтгач аъзо бўлганман. Бироқ менинг муҳолиф дунёқарашим 60-чи йиллар охиридан (Москва) ва 70-чи йиллар ўрталаригача бўлган даврда (Кишинёв) стажировка ва аспирантурада ўқиб юрган пайтимда шаклланган, десам бўлади. Менинг биринчи амалий қадамим 1989 йил февралининг бошида, гарчи коммунист бўлмаган бўлсам-да, КПСС МКга ёзган етти бетлик хатимдан бошланган. Бу хат ЎБХХнинг Ёзувчилар Уюшмаси биносида жойлашган штаб-квартирасида 10-15 одам иштирокида ўқилган. Ўша пайтда мен олий ўқув юртлари ўқитувчилари учун ТошДУда

очилган малака ошириш факультетида ўқиб юрган эдим. Менинг мазкур мақолам ТошДунига катта ўқув аудиториясида юзга яқин одам иштирокида ўқиб эшиттирилган эди.

ЎБХХ тарихини (1989 й. февралдан бошлаб) мен яхши биламан. Мазкур ҳаракат тарихини ўз нуқтаи-назаримдан баён этиб кичикроқ бир китобча ёзиш ниятим ҳам йўқ эмас эди, бироқ соғлиқнинг ёмонлашиши бу ниятни амалга оширишга йўл бермади. Ўзбекистоннинг энг янги тарихида ёрқин из қолдирган ЎБХХ тарихини ҳолис, тўла ва ишончли қилиб ёзадиган инсонлар чиқишига мен ишонаман.

Ю.Р.: Ўзбек мухолифатининг пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда мухолифат ва мухолифатдаги сиёсий ҳаракатларнинг пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

Т.Ё.: Тоталитар ва авторитар сиёсий системаларнинг қулаши асосан сўз ва ОАВнинг эркинлигига боғлиқ. Буни коммунистик тоталитар давлат ижодкори В.Ленин ҳам яхши тушунган. Унинг: “Совет сиёсий тузуми шароитида халққа сўз эркинлигини бериш ўз-ўзини ўлдириш билан тенгқучлидир” деган гапи фақат 80-чи йиллар охирига келиб маълум бўлди. Совет давлатини тузган В.Лениннинг биринчи қадамлари большевиклар нашрларидан бошқа барча нашрларни тақиқлаши, РСДРП (б) дан бошқа барча сиёсий партия ва ҳаракатларни йўқ қилиши, КГБнинг онаси бўлмиш ВЧКни тузишидан иборат бўлганлиги бунинг яққол тасдиқларидир.

1985 йилга келиб эса М.Горбачёв халққа сўз ва ОАВ эркинлигини бериб бўлган эди. Шундай қилиб, шу йилдан бошлаб дунёда иқтисодий (табиий бойликлар нуқтаи-назаридан; бироқ халқ фаровонлиги нуқтаи-назаридан эмас) ва интеллектуал энг бой империянинг қулаши тезлашди. Табиий, бу жараён бошқа ҳудудлардан фарқли ўлароқ Ўзбекистонга ҳам уч йилдан кейин етиб келди. Пахта яккаҳоқимлиги натижасида Оролнинг қуриши ва ўзбек тилининг мақомини ўзгартириш масалалари бош шiori бўлган ЎБХХнинг тузилиши ўша империянинг қулаши жараёнининг бир ирмоғи эди.

Ю.Р.: 90 -йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек мухолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

Т.Ё.: ЎБХХ мағлуб бўлишига қарамай у ўзбек халқи тарихида ёрқин бир саҳифа яратди. Ислом Каримов ЎБХХ ва бошқа сиёсий мухолифатнинг тарихан қисқа беш йил ичидаги фаолиятини қора бўёқлар билан акс эттиришга (уни ҳатто ўқув дарслиқларига ҳам киритган ҳолда) ҳарқанча уринмасин, бу саҳифани Ўзбекистон тарихидан чиқариб ташлай олмайди.

Мамлакат мустақиллигини (кейинчалик у қандай натижаларга олиб келганини ҳисобга олмаганда) жамият интилган сиёсий ютуқ деб қаралса, бунинг Ислом Каримовга ҳеч қандай алоқаси йўқ. Ишонмаган одамларга мен унинг “Известия” газетасининг 1991 йил 5 май сонидида босилган интервьюсини ўқишни тавсия қиламан. Сиёсий мустақиллик, ўзбек тилига давлат тили мақомининг берилиши ва ўзбек халқи ҳаётида содир бўлган бошқа бир қатор янгиликлар, бу – мухолифат активига ёзиладиган зарҳал саҳифалардир. 1993 йилдан кейин Ўзбекистонда нимаики содир бўлган бўлса: бебурд иқтисодий сиёсат ва давлат структураларида коррупция ҳамда бошқа ижтимоий иллатларнинг мисли кўрилмаган даражага кўтариллиши натижасида халқнинг қашшоқлашиши, ўн минглаб диндорлар, мухолифат вакиллари, ҳуқуқбонлар ва журналистларнинг қамоқларга ташланиши, сўз ва ОАВ эркинликларининг буғилиши, болалар меҳнатининг авж олдирилиши, жамиятда хуфъялик, айғоқчилик, чақимчилик ва сотқинликни рағбатлантириш оқибатида маънавий

инкирозни кучайтириш, мамлакатнинг бир неча ҳудудларида халқни ўққа тутиш (ва ҳ.), - буларнинг бирортасига муҳолифатнинг алоқаси йўқ. Буларнинг бариси Ислом Каримов ва унинг атрофи “активига” ёзилажак унсурлардир.

Баъзилар: “Сенинг “Бирлигинг”, “Эркинг” нима қилиб берди?” деб, аввало қорнини ўйлаган ҳолда савол беришади. Бу одамлар сиёсатдан шу қадар узоқ-ки, “Бирлик”, “Эрк” ёки бошқа бир сиёсий ташкилот халқ ҳаётини (яхши ёки ёмон томонга) ўзгартриши учун улар оддий бир сиёсий аксиомани, яъни бу кучлар ҳокимиятга келиши ва ўз программаларини амалга оширишлари кераклигини тушунмайдилар. Одамлар онгидаги бу ношудликдан ҳукумат доиралари усталик билан фойдаланадилар.

Ю.Р.: Сизнингча ўзбек муҳолифатининг ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - муҳолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

Т.Ё.: Муҳолифат нималарга эришганини мен юқорида айтдим, нимага эришмаганини эса айта олмайман, чунки на ЎБХХ, на “Эрк” партияси ва на бошқа бир сиёсий куч давлат бошига келган ва ўз программасини амалга ошира олган эмас. Уларга бундай имконият берилган эмас.

Муҳолифат активига ёзилажак яна бир ўта муҳим жиҳадни айтиб ўтишим керак. 1989-92 йиллар ичида баъзан вазият шундай оғирлашди-ки, мамлакатда фуқаролар уруши бошланишига бир баҳъя қолган вақтлар бўлди. Мамлакатни бу фалокатдан муҳолифат сақлаб қолди, деб бемалол айтиш мумкин. Айни пайтда, агар ўша пайтлардаги сиёсий курашда Ислом Каримов бошчилигидаги коммунистлар ютқазса, бу урушни улар бошлашига мен ишонаман.

“Бўлиб ташла ва ҳукмронлик қилавер!” ибораси сиёсий кураш воситаси сифатида азалдан қўлланилиб келинган бўлса-да, негадир одамлар пайдар-пай шу тузоққа тушаверадилар. Бу – одамлар табиатидаги нуқсон бўлса керак, деб ўйлайман. Диктаторларнинг тақдири ҳамма вақт аянчли бўлишини билса-да, навбатдаги диктатор олдингисининг изидан кетгани каби. У: “Йўқ, менинг тақдирим бошқача бўлади” деб ўйласа керак. Ўзбек муҳолифати раҳбарлари ҳам ўз вақтида: “Йўқ, у сиёсий кураш воситаси бизга тааллуқли эмас” деб ўйлаган бўлса ажаб эмас. Тўғри, кучлар тенг эмас эди: Ислом Каримов қўлида совет руҳидаги КГБ, милиция, прокуратура, суд системаси каби органлар ва коммунистлар гуруҳи бор эди. Бироқ, халқнинг каттагина қисми ЎБХХ томонида бўлиб, уни қўллаб-қувватлаётган эди. 1990 йил март ойидаги парламент, 1991 йил декабридаги президент сайловларида муҳолифат барча кучини халқ билан ишлашни йўлга қўйишга қаратмай, ички низолар билан овора бўлди. Ўйлайман-ки, бунда нафақат Абдурахим Пўлатов ва Муҳаммад Солиҳнинг, балки барча бошқа раҳбарларнинг айби (хусусан, менинг ҳам айбим) бор, албатта.

Айни пайтда, Ислом Каримов ва унга тобе мулозимларнинг маккорлиги, сиёсий уддабурролигига қойил қолмасликнинг иложи йўқ. Улар ҳамма жойда ва ўз вақтида муҳолифатга турли тузоқлар қўя билди. Айниқса, муҳолифат раҳбарлари КГБ (МХХ)нинг найрангларига бефарқ бўлишди. Бу ташкилот муҳолифат орасига ўзининг беҳисоб айғоқчиларини тиқиб ташлади ва муҳолифат лагерида муттасил жанжал фонини юзага келтиришга муваффақ бўлди [мен бу ҳақда “Постоянный скандальный фон в среде оппозиции и правозащитного движения Узбекистана” номли мақола ёзганман; қаранг: www.centrasia.org сайти, 18 март 2007 й.]. Бу ханузгача давом этмоқда.

Ю.Р.: Каримов ҳукуматининг муҳолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

Т.Ё.: Ғалати ва тушунарсиз савол. Бу саволни мен жавобсиз қолдираман.

Ю.Р.: Ўзбек мухолифатининг хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўтказа олдими?

Т.Ё.: Бундай вазият фақат ўзбек мухолифатининг бошига тушган эмас. Тарихда бунга мисоллар жуда кўп. Кимлардир, хорижда туриб ҳаракат қилса-да, мамлакатдаги сиёсий режимни йиқитган, кимлардир қўлидан ҳеч нарса келмай, хорижда сингиб кетган. Бу кўп факторларга боғлиқ. Улардан асосийлари, назаримда, учтадир: хориждаги мухолифатнинг жипслиги, маблағ ва мамлакат билан алоқа қилиш воситалари. Афсус, ўзбек мухолифатида бу ташкил этувчиларнинг бирортаси ҳам кўринмайди. Маблағ бўлмаганлиги туфайли мамлакат билан алоқа қилиш ҳозирги замон интернет алоқаси юксалган шароитда ҳам жиддий йўлга қўйилган эмас.

Мухолифат ичида мамлакатдаги мустабид тузумга қарши курашни қалбан ўзининг ҳаётий вазифаси қилиб олган одамни топиш мушкул. Шу ўринда бир мисол келтираман. Қрим татарларининг ватанга қайтиш ҳаракати бошланганда шу масалани ўзи учун муқаддас деб билган инсонлар кўп бўлган. Шулардан бири, Ўзбекистонда яшаган 18 ёшли Айше Сеитмететова деган қиз Ўзбекистондан чиқиб кетган ва икки йилдан кейин, беҳисоб қийинчиликларни бошидан кечириб, Нью-Йорк шаҳрига етиб борган. У ерда Айше кўп машаққатлардан сўнг БМТ Бош Ассамблеяси мажлисида чиқиш қилишга эришган ва ўз халқи муаммосини кўтарган. Ўзбек мухолифатининг бир қанча вакиллари учун БМТ биноси тўрт қадам бўлса-да, улар Айше кўйган қадамларни кўйишни, назаримда, ўзларига эп кўрмайдилар.

Мамлакат ичкарасида ҳам ахвол шундай: 2001-04 йиллар Ўзбекистон Инсон Ҳуқуқлари Жамияти (ЎИХЖ) кўп ҳолларда калтаклар остида оммавий пикетлар уюштирган пайтда на сиёсий партиялар ва на бошқа ҳуқуқбонлик ташкилотлари раҳбарлари бўйинларига плакат осиб бизнинг ёнимизда туришни ўзларига эп кўрмадилар.

Бироқ Ўзбекистон ҳукумати болалар меҳнатидан фойдаланаётганига дунё демократик жамиятининг диққатини тортишда хориждаги ҳуқуқбонлар ва мухолифат вакиллари салмоқли ишларни қилдилар. Бу ишлар ўз самарасини берди: дунёнинг йирик текстиль компаниялари ўзбек пахтасини сотиб олишга бойкот эълон қилгач, ҳукумат доиралари саросимага тушиб қолдилар.

Ю.Р.: Бугун мухолифатнинг бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга уринмоқда. Дунёвий мухолифатнинг исломлашиши мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

Т.Ё.: Бу савол 5-чи саволдан ғализ туюлаяпти менга. Назаримда, Сизда диндорларга нисбатан ҳукуматда кузатиладиган чидамсизлик борга ўхшайди, акс ҳолда бу саволни жиддий ҳолда бермас эдингиз. Билинг-ки, ҳар қандай гуруҳ ичида соф виждонли, фидойи, зулмдан нафратланувчилари ҳам, бориб турган аблаҳлари ҳам бўлиши мумкин. Хусусан мухолифат ичида ҳам, диндорлар ичида ҳам. Фидойилари мамлакатда шаклланган вазиятни тўғри тушуниб, мавжуд тузумни ўзгартириш учун курашади, аблаҳлари эса бор нарсани ҳам бузишга ҳаракат қилади: яна такрорлайман - мухолифи ҳам, диндори ҳам!

Саволдан эса мустабид тузумга қарши курашда дунёвий мухолифат диний мухолифат билан

бирлашса оқибат аянчли бўлади, дегандай ўйлаш уфуриб турибди.

Масалага жиддий қаралса, ҳар иккала тоифа муҳолифат бирлашиши ёки ҳамкорлик қилиши мумкинми? Маълум бир шартлар бажарилса – мумкин, албатта. Биринчидан, ҳар иккала тарафнинг яқин перспектива учун аниқ ва тиниқ мўлжали (ориентири, нишони), - мас., мустабид тузумни мағлуб этиш, - бўлиши зарур. Иккинчидан, ҳар икки томоннинг узоқ перспективадаги мақсадлари (мас., тузум сиёсий сахнадан кетгач, ўрнига қандай тузум келиши) кескин зиддият ва тарафкашликка олиб бормаслиги керак. Ниҳоят, учинчи ва асосийси, мазкур иттифоқ ёки ҳамкорлик ички зодиятлардан пок бўлиши зарурдир.

Тарихдан тўғри хулоса чиқариш ноёб хислатдир ва бу хислат ҳаммада ҳам бўлавермайди. Ёдимда, 1989-91 йиллари ЎБХХ диндорларни мамлакатда, номи ўзгарган бўлса-да, бироқ моҳиятан сақланиб қолаётган коммунистик тузумга қарши биргаликда курашишга кўп ундади. Бундай таклифлар диндорлар томонидан рад этилди. Натижа эса маълум. Сабаби: тарафларнинг узоқ перспективадаги мақсадлари кескин фарқ қилар эди; бири “демократик жамият қурилиши керак” деса, иккинчиси “ислом давлати қурилиши лозим” дея даъво қилди. Мавжуд реалликни ҳисобга олмаслик, сиёсатнинг туб илдизлари (компромисс, ўзгача фикрга ҳам қулоқ тутиш ва ҳ.)ни билмаслик ҳар қандай иттифоқ ёки ҳамкорликни барбод этади. Саволдаги “дунёвий муҳолифатнинг исломлашиши” ибора мен учун тушунарли эмас: (а) дунёвий муҳолифатнинг баъзи (ва ҳатто барча) аъзолари номоз ўқисалар, бу – исломлашиш дегани эмас, чунки номоз ўқиган одам ўзининг Аллоҳ олдидаги бурчини бажаради; (б) “исломлашиш” кўрқинчли, даҳшат солувчи ёки ҳазар қилинувчи тушунча ва термин эмас; (в) “исломлашиш” - Фарб мамлакатлари, Россия ва Хитойнинг Ислом факторидан азалий кўркуви туфайли сиёсий муомалага киритилган терминидир; (г) мазкур терминни коммунистик моҳиятни сақлаб қолган Ўзбекистон, Туркменистон, Қирғизистон, Тожикистон ва шу каби бошқа авторитар давлатлар раҳбарлари ўз режимларининг жинойатларини яшириш мақсадида фойдаланадилар; ва, ниҳоят, (д) диндор тушунчаси террорист, ўзини ва бошқа одамларни портлатувчи худкуш ёки Худо беҳабар чаламулла терминларига эквивалент (тенгкучли) эмас.

Менинг диндорларга ягона маслаҳатим: охириги йигирма йиллик тарихимиздан тўғри хулоса чиқариш КЕРАК.

Ю.Р.: Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли муҳолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамокда. Мамлакат ичида янги муҳолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги муҳолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги муҳолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

Т.Ё.: Энг “ўлик” жамиятда ҳам хур фикрли одамлар етарлича топилади. Гап улар бир-бирини топиши ва умумий мақсад ва манфаат йўлида бирлашишида қолади. Ўзбекистонда янги муҳолифатнинг пайдо бўлишига сабаб ва асослар етарли: бу – қашшоқлик, ҳақ-ҳуқуқсизлик, эркинликларнинг буғилгани, эртанги кунга ишончининг йўқлиги, ҳукуматнинг муттасил ёлғони ва ҳ.

Белгиларини айтиш қийин – улар аста-секин ниш уриб қолса керак.

“Эски” муҳолифат ва диндорларнинг хатоларини мен юқорида айтиб ўтдим.

Ю.Р.: Сизнингча, ўзбек муҳолифатининг бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

Т.Ё.: Курашни собитқадамлик билан, руҳан тушмасдан давом эттириш.

Ю.Р.: Сиз ўз ҳаётигизнинг кўп қисмини муҳолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

Т.Ё. Агар афсусда бўлсангиз президент Ислом Каримов номига кечирим сўраб хат ёзасизми? – деб сўраганингиздан хурсандман.

Ёдгор Турлибеков: “Ёшларга йўл бериш керак”

Ёдгорбек Турлибеков - муҳолифат фаоли, инсон ҳуқуқлари ҳимоячиси ва мустақил журналист, АҚШ.

Юсуф Расул: -Ўзбекистондаги муҳолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда муҳолифат бўлганми?

Ёдгорбек Турлибеков: -Мен тарихчи эмасман, лекин шу нарсани биламанки, ўтган замонларда ҳам бизда муҳолифат бўлган. Кичик қавмлар ўзаро бирлашиб ўзига хос тузумларга эга бўлган хонликларга айланган. Уларни ўз муҳолифлари бўлган. Тахт талашишлар, ўзаро ички курашлар ҳам ўзаро муҳолифликдан келиб чиққан. Лекин афсуски, қадимда ўзаро муҳолиф гуруҳлар халқ эрки-иродасини ифода этмаган.

Албатта янги ғоялар ўз даврида қаттиқ қаршиликка учраган. Мисол учун пайғамбаримиз Муҳаммад замонини эсланг. Ўша пайтда қанча қарши руҳдаги кучларнинг бўлганини инкор қилолмаймиз. Қарши кучлар ўзаро қарама - қаршиликлардан ҳосил бўлган.

Ю.Р.: -Ўзбек муҳолифатини пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда муҳолифат ва муҳолифатдаги сиёсий ҳаракатларнинг пайдо бўлиши сабаблари нималар

билан боғлиқ эди?

Ё.Т.: -Юқорида айтилганидек, бу мухолифатнинг юзага келишини табиий ҳол дейиш мумкин. Агар ўша пайтда “Бирлик” ҳаракати бўлмаганда, халқ ўз ички туғёнини бошқа бир сиёсий ҳаракат воситасида ифода этган бўларди.

Афсуски, “Бирлик” ҳаракати ўзбек халқининг орзуларини рўёбга чиқара олмади. Аввалига етарли кучга эга бўлган, минглаб одамларни эргаштирган бу ҳаракат кейинчалик парчаланиб кетиб, айёр Каримов бошқараётган сиёсат олдида ожизлик қилганини бугун ўз кўзимиз билан кўриб турибмиз.

Ю.Р.: -90 -йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек мухолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

Ё.Т.: -Мен ҳам 90 йиллардаги “Бирлик” ҳаракатига қаттиқ ишонганман. Ҳаракат томонидан қилинган сиёсий тадбирлар халқимизни кўзини очди. Ўша пайтда эртанги келажак фақат “Бирлик”чилар қўлида бўлиши керак деб ўйлардим. Лекин бу ҳаракатга қарши катта куч ташланди. Ўша даврларда қилга осилгандай даражадаги обрўга эга бўлган Каримов устакорлик билан ва овозларни сохталаштириб, ёлғон ваъдалари эвазига бўлса ҳам бир амаллаб президент бўлиб олгач, бутун кучини дарҳол ўз мақеъини мустаҳкамлаб олишга қаратди. Бунинг у уддасидан чиқа олди. Каримов келажакда президентлик курсисида умрининг охиригача ўтириш учун энг осон йўлни топди.

Ю.Р.: -Сизнингча ўзбек мухолифатини ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - мухолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

Ё.Т.: -”Бирлик” ҳаракати олиб бораётган ҳаракат бутун республикани қамраб олган эди. Ўшанда вилоятлардан қатор -қатор автобусларда Тошкентдаги кўп минглик митингга вакиллар жўнаётганининг гувоҳи бўлганман. Энди шу ҳаракат дарахти тезда етилиб, ундан янги мева нишонаси “Эрк демократик партияси ажралиб чиққанида, бунга айримлар бу сотқинлик, деб ғазабга келишган эди. Айримлар шундай партия бўлиши ҳам керак ку, соз бўлибди- да, бунинг нимаси ёмон, улар бир- бирига суяниб ҳаракатда бўладилар, деган эди.

“Эрк” лидери Муҳаммад Солиҳ ва “Бирлик” ҳаракати раҳбари Абдураҳим Пўлатовларнинг ўшанда қилган ҳаракатлари тўғрисида, буларга аралашмаганим учун аниқ маълумотлар менда йўқ. Уларнинг бўлинишлари умумий демократия йўналишидаги ўзига хос оғриқли ҳолат, аммо икки лидерларнинг кўп ўтмай, бир -бирига суяниб демократияни ривожлантиради, деган халқ умид ва ишончлари кейинчалик саробга айланди.

Бир қозонга сиғмаган бу “икки кўчқорлар боши” ўзларининг бугунгача мурсага келолмаганлари сабабли, улар халқимиз олдидаги ишонччи оқлай олмадилар. Қизиғи шундаки “икки кўчқор” ҳам, конституцияни писанд қилмай келётган Каримовдан фарқсиз тарзда ўз партиялари Уставларини менсимай, ўз ўринларини ҳанузгача ёшларга беришни истамай келмоқдалар.

Ю.Р.: -Каримов ҳукуматини мухолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

Ё.Т.: -Қайтараман, булар учига чиққан ёлғон ва тухматлар эди ва ҳеч қачон ёлғон нарса ўзини оқламаган.

Ю.Р.: -Ўзбек муҳолифатини хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўтказа олдими?

Ё.Т.: -Муҳолифат ҳозирги давр замонавий алоқа имкониятларидан фойдаланиб хориждан туриб бўлса ҳам Ўзбекистон ичида анча унумли иш олиб бориши мумкин эди. Лекин авжига чиққан ва шафқатсиз зўравонлик даражасига етган режим, ўз айғоқчиларини муҳолифат орасига доим тикиштириб, муҳолифатнинг ҳар қандай уринишларини осонлик билан чиппака чиқариб келди. Натижада лидерлар қандай кучанишмасин уларнинг ҳаракатлари бефойда бўлиб қолаверди.

Ю.Р.: -Бугун муҳолифатнинг бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга урунмоқда. Дунёвий муҳолифатни исломлашиши мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

Ё.Т.: -Дин ўз йўлида. Албатта ҳар биримиз мусулмонмиз. Лекин динни сиёсатга хизмат қилдириш яхши эмас. Динни ўз шахсий ва тор манфаати йўлида ишлатадиган авом кишилар кўп топилади. Уларни сиёсат устидан ҳукмрон қилиб қўйиш аянчли оқибатларга олиб келиши мумкин. Сиёсатни яхши тушунган, замонавий дунё, замонавий илм фанлардан хабардор диндорлар билан ишлаш мумкин. Лекин дин учун жиҳод деб Аллоҳ яратган бандаларни жонига зомин бўладиган ҳар қандай жоҳил инсонларга қарши аёвсиз кураш олиб бориш ҳар биримизнинг бурчимиздир.

Ю.Р.: -Халқимиз қарийб 18 йилдирки, деярли муҳолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамоқда. Мамлакат ичида янги муҳолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги муҳолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги муҳолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

Ё.Т.: -Муҳолифат ҳақида ва унинг кечаги қисқа тарихи ҳақида гапирдик. Ўзбек муҳолифатининг ҳозир ва бундан кейин қиладиган ишларига келсак, мен бир нарсани айтишни истардим. Муҳолифатга ёшларни ўрни сезилмоқда. Юқорида айтганимдек лидерлар ёшларга ўз ўринларини бўшатиб бериб, демократияни ўзларидан бошламас эканлар келаётган ёшлар уларга эргашмайдилар. Улар аста -секин унутилиб боради. Янги муҳолифат партия ва ҳаракатлар пайдо бўлади. “Бирдамлик” ҳаракати ана шундай янги кучдир. Яна кўп ўтмай муҳолифат ичида янги партиялар тузилиши мумкин. Эски муҳолифатчилар ўзларининг кўп йиллик тажрибаларидан келиб чиқиб, ёшларга фахрий бўлиб, ўз маслаҳатларини бериб турсалар дейман.

Ю.Р.: -Сизнингча, ўзбек муҳолифатининг бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

Ё.Т.: -Бу саволга ҳам жавоб бердим.

Ю.Р.: -Сиз ўз ҳаётингизни кўп қисмини муҳолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

Ё.Т.: -Яхши савол, албатта қанча қийинчиликлар, қўрқитишлар, қамоқ азобларини кўрсам ҳам, ўз ҳаётим давомида халқимнинг эркин нафас олиши ва унинг ҳақиқий мустақиллик медаларидан тўйиб баҳраманд бўлишини истаб келдим. Баҳоли қудрат инсон ҳуқуқлари соҳасида бўлсада бундай савобли ишларга ўзимнинг жиндай бўлса ҳам ҳиссамни қўшганимдан хурсандман. Умрим мабодо такрорланса, яна шундай қора кунларни танлаган бўлардим...

Васила Иноятова: “Демократик муҳолифатнинг исломлашишини тасаввур қилиб бўлмайди”

Васила Иноятова - «Эзгулик» инсон ҳуқуқлари жамияти раиси, «Бирлик» халқ ҳаракати партияси МК Бош котиби, таниқли сиёсатчи ва ҳуқуқ ҳимоячиси, Ўзбекистон.

Васила Иноятова Ўзбекистон ичида туриб фаолият кўрсатаётган кам сонли ҳуқуқ ҳимоячиларидан биридир. У 1989 йил 19 октябр куни «Бирлик» сафига қўшилган. 1990 йилнинг 26 майдан Ҳаракатнинг Тошкент шаҳар Кенгаши котиби, 1991 йилнинг апрель ойидан Марказий Кенгаш котиби. 2003 йилнинг 25 августидан «Бирлик» халқ ҳаракати партияси МК Бош котиби. Ўзбекистон инсон ҳуқуқлари «Эзгулик» жамияти раиси. HRW, AI, WMD мукофотларининг совриндори. (Суратда: Тошкент шаҳрида “Бирлик” ўтказган намоиш).

Юсуф Расул: -Ўзбекистонда муҳолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда муҳолифат бўлганми?

Васила Иноятова: -Бу ҳақда билганларим мендан олдинги суҳбатдошларнинг фикридан кўп эмас. Шу сабабли уларни қайтариб ўтириш шарт эмас деб ҳисоблайман. Албатта, сиёсий муҳолифат тарихи ҳақида ёзиш бугунги куннинг ўзига хос солномачилари бўлган журналистларнинг иши бўлгани учун ҳам бу юмушни қаламқаш дўстларимизга қолдирсам...

Ю.Р.: -*Ўзбек муҳолифатининг пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда муҳолифат ва муҳолифатдаги сиёсий ҳаракатларни пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?*

В.И.: -Албатта, ўтган асрнинг 80-йиллари охирида пайдо бўлиб, сўнгра шаклланган муҳолифатчилик ҳаракатларини ўзига хос тарзда миллий озодлик ҳаракати дея таърифласа бўлади. Қолаверса, муҳолифатнинг пайдо бўлиш сабаблари қайсидир жиҳатдан тарихий эврилишлар билан ҳам боғлиқ. Компартиянинг қарийб 75 йиллик ҳукмронлиги даврида шонли совет халқлари, миллатлари орасида энг мазлуми ўзбеклар эди десам муболаға бўлмайди. Кремлга бўйсундирилган минглаб элатларнинг оху нолалари, изтироблари бора-бора ижтимоий портлашни юзага келтирди ва жамиятда 85-йиллар ошқоралиги тўлақонли табиий жараён ўлароқ майдонга чиқди.

Бу пайтга келиб геосиёсий манфаатлар уруши бўлган Афғон уруши оқибатида сон-саноксиз темир тобутлар юртимизга келтирилаётганди, тилимиз ва динимизнинг, қолаверса халқимизнинг имон-эътиқоди «юқори» олдида қулга айлантирилганди. Ана шу тарихий паллада майдонга миллий озодлик байроғини даст кўтарган куч “Бирлик” халқ ҳаракатининг келиши бу тарихий зарурият эди ва у ўзининг мардонавор фаолияти билан аллақачон тарих зарварақларидан ўрин олган.

Мен яқинда Чирчиқ шахрига бордим. Йўл йўлакай ҳарфлари одам бўйи келадиган ўнлаб шиорлар пайдо бўлганини кўрдим. Мана улардан бири: «Ислом Каримов мустақиллик асосчисидир!». Мен сесканиб тушдим. 1991 йилнинг 21 март ойида Иттифоқ таркибида қолиш мақсадида ўтказилган Референдумни бойкот қилганимиз, ГКЧП (16 август 1991 йил) нинг Москвадаги ишғоли сабабли Абдурахим Пўлатов, М.Нарзиқулов (охиратлари обод бўлсин), Р.Жўраев сингари бир гуруҳ фаоллар бир неча кунни милициянинг турли бўлимларида ўтирганимиз эсимда. Агар рус демократларининг ғалабаси бўлмаганда, совет режимининг бир бўлаги сифатида Ўзбекистонда вазият ҳозиргидан ҳам оғир бўлиши мумкин эди. Шу боисдан айтишим керакки, ўзбек демократик муҳолифати халқимиз олдидаги бирламчи мажбуриятини ўша пайтнинг ўзида адо эта олган.

Албатта, ўз курашини юрт мустақиллигидан бошлаган муҳолифат кейинчалик ўз мақсадларига тўла эришолмади. Тарихий ғирромликни қарангки, юрт мустақиллигига асос солиш у ёқда турсин, балки унга қарши курашган режимбоши («Мустақил бўлсак, қопга тушган мушук бўлиб қоламиз» - март 1991 йилги Референдум шиорларидан – В.И.) бугун истиқлолнинг “асосчиси” бўлиб ўтирипти. Бироқ тарихий адолат тикланади ва Ислом Каримов ўзбек халқига озодликни инъом қилган буюк шахс бўлиб қололмайди.

Ю.Р.: - *90 -йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек муҳолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?*

В.И.: -«Бирлик» халқ ҳаракати ўзбек муҳолифати сифатида Ўзбекистондаги глобал муаммоларни бутун дунёга кўтара олгани, юрт тарихида кескин бурилиш қила олганини ҳеч ким инкор қила олмайди. Бу факт!

“Бирлик”чилар юрт мустақиллиги йўлида, халқимизнинг узлатдан чиқарилишида кучлар тенг бўлмаган шароитда ҳам курашга кира олди. Совет Армияси сафидан ўлиги келадиган ўзбек йигитларини ҳимоя қилиш учун Иттифоқ бўйлаб ҳарбий қисмларни титратган, Ўш-Ўзган воқеаларига сиёсий баҳо беришни талаб қилиб Москва остоналарида бир неча ой очлик эълон қилиб бутун дунё этиборини ўзбек миллатига қарата олган, бир умр компартия раҳбарларидан бири ўлароқ Каримовни ўзбек тилига давлат мақомини беришга мажбур

қилган, пахта яккаҳоқимлиги, Орол муаммолари, Фарғона, Наманган, Паркент ва Бўка воқеаларида ўзини ўққа тутиб берган ҳам бирликчилар бўлган. «Бирлик»нинг бу ишлари тарихнинг энг юқори ўринларидан муносиб ўрин олиб бўлган.

Ю.Р.: -Сизнингча ўзбек муҳолифатини ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - муҳолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

В.И.: -Муҳолифатнинг ўша пайтда йўл қўйган хатоси ҳокимиятни олишга қўл узатса етгудай бўлган бир пайтда шахсий манфаатлар йўлида «Бирлик»ни бўлинишга олиб келганидир. Гап ўша пайтдаги «Эрк» партияси раиси Салай Мадаминов ҳақида кетаётганини ўқувчи англаган бўлиши керак. Бу тарихий хатони фақат С.Мадаминов ва унинг бир-икки ҳамтовоқлари тан олишмай келяпти холос. С.Мадаминов тузоққа тушаётганини англамасди (балки биларди), бирликчиларнинг чақириқларига жавоб ҳам бермасди. Манманлиги ва қайсарлиги туфайли бир қўли билан катта кучга эга бўлган муҳолифатни парчалаган бўлса, иккинчи қўли билан И.Каримовни ҳокимият тепасига келишини ва унинг умрбод ҳукмронлигини таъминлаб берди.

Мана орадан 20 йил ўтибдики, у И.Каримовни муттасил сўкиб келади. Тўғрироғи, бу унинг асосий ишига айланиб улгурди. Таъкидлаш керак, С.Мадаминов шахси И.Каримов томонидан бежиз танланмаганини ўша пайтдаёқ кўпчилик тушуниб етган. 1991 йилнинг охирларида Ёзувчилар уйи биносида Президентлик сайловини бойкот қилишни режалаштириб ўтказган 50-60 чоғли киши йиғилишида бўлиб ўтган воқеа ҳеч ёдимдан чиқмайди. Йиғилиш бўлаётган залга Дадахон ака Ҳасанов кириб “Бу ерда нима қилиб мажлисбозлик қилиб ўтирибсанлар, Президентлик сайловида Солиҳга овоз бермайсанларми?! Ундан бошқа ким бор халқ учун жонини бера оладиган?!” дея хайқирдилар. Мажлисни олиб бораётган Абдурахим Пўлатов ўрнидан туриб, “Мана мен бераман жонимни, лекин биз депутат бўламан, президент бўламан деб халқни, “Бирлик”ни сотганлар учун овоз бермаймиз, аксинча сайловни бойкот қиламиз” деган. Бу воқеа шохидлари гапларимни тўла- тўқис тасдиқлашига аминман.

С.Мадаминов ва унинг тарафдорлари содир этган бу хатонинг оқибатини бугунгача берилган талофотлар, йўқотишлар, тўкилган қонлар, кишанланган қўллар, юрт бойлигининг талон-тарож этилиши, иқтисоднинг инқирозга юз тутиши, бутун дунё олдида ўзбек халқи моддий ва маънавий қулга айлантирилишида кўриш мумкин. “Бирлик”ни бўлинишига олиб келганлар ҳар бир тўкилган қон ва кетган жон, қолаверса тарих олдида жавобгардир!

Абдурахим Пўлатовнинг мутасил “53-54” лаши кўпчиликни меъдасига теккан бўлса ажабмас. “Ҳа бўлди-да энди, ёғи чиқармиди, ҳозир бирлашиш керак. Соли жавоб бермаяптику, чўзаверади ми хадеб резинкадай” деганлар ҳам топилган. Лекин ҳеч ким эътибор бермайдики, бу сиёсий айблов Солининг шахсига қаратилмаган, балки унинг сиёсий хоинлигини ифодаловчи тамғадир.

Ким билан бирлашиш керак? Сотқин биланми? Йўқ! Мунофиқ биланми? Йўқ! Соли деганлари Абдурахим Пўлатовнинг иддаоларига қандай жавоб берсин?! Икки лидер ўртасидаги 20 йиллик низони, ҳақиқатни тан олишни истамаган айримлар мансаб талашиш деб тарихни чалғитишга уринишади. Йўқ рутбанинг нимасини талашиш мумкин?! У лидер ҳам, бу лидер ҳам аслида қочоқ! Лекин масаланинг бошқа томони ҳам бор. “53-54”ни ишлаб олган шахс қандай ҳам бирлашсин?! Бирлашиш бўйича тузилган битимлардан имзоларни қайтариш олиш бекор эмаску! Ахир бу ерда аччиқ, жуда аччиқ ҳақиқат, оғир гурзисини кўтариб бутун бошли тарих турибдику. Ана шундай хатоларни доимий айтиш, керак бўлса юзга солиш керак, токи бу келгуси лидерларга сабоқ бўлсин. Анвар Каримов айтганидек, «қисиб» турилса, бу хатолар даврлар ўтиб қайтарилаверади. Улардан кўз юмиш, хаспўшлаш

янги хатоларга йўл очишини ёш бола ҳам тушунса керак.

Бугунгача бу хатонинг тан олинмаслиги мардоновор курашларда тобланган сафдошлар, туғишганлардай бўлиб кетган ўзбек мухолифатини бугунгача бўлиб, ораларига раҳна солиб келмоқда. Мухолифатнинг энг олди кишилари бир-бирини ҳақорат, ғийбат қилишдан, дилларини ранжитишдан маза қиладиган бўлиб қолди. Юрт ташвиши унутилди, халқ дарди чекинди. Халқ бугун ўзи ўлиб, ўзи қолмоқда. Мухолифатнинг у билан зигирча иши йўк.

Мухолифатнинг ўша пайтдаги ва хозиргача давом этиб келаётган яна бир хатоси ўз жонини сақлаш мақсадида юртни ташлаб чиқиб кетганидир. Ватан йўлида курашни бўйнига олганлар ўлиши, қамалиши, азоб чекиши янгиликми?! Буларнинг жони жону, Усмон Носирлар, Чўлпонлар, Қодирийларнинг жони бақлажонми?! Ўз жонини авайлаб, абгор халқни Каримов режимида гаровга ташлаб кетганлар ўзини ҳақли равишда мухолифат дея олса, мен бу сафлардан чиққан бўлардим.

Ю.Р.: -Каримов ҳукуматини мухолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

В.И.: -Каримов режимининг мухолифатга нисбатан аёвсиз кураши авваломбор ҳокимиятни, демакки ҳукмронликни сақлаб қолишга, зўравонликка асосланган. Бу йўлда мана 20 йил ўтдики, бу режим ҳеч нимадан қайтгани йўк. Ўтган даврга назар солсак, ҳар президентлик ва парламент сайловлари арафасида халқни сиёсатга аралаштирмаслик мақсадида «профилактик» ишлар амалга оширилган. Турли фитналар уюштириш натижасида бегуноҳ халқ ўққа тутилган. Мухолифат вакиллари ва ҳуқуқ ҳимоячилари ҳибс қилинган. Улар ҳануз тутқунда. Фарғона, Наманган, 1999, 2004, 2005 йил воқеаларини бошдан кечирган халқимиз сабр қосасининг таги тешиқ ўзбек бўлмаганида сайловларда қатнашган, ўзининг сиёсий ҳуқуқларидан фойдаланган бўларди. Бу йил бўладиган парламент сайлови олдидан шу йилги май воқеаси бежиз бўлмади, деб ким кафолот беради?!

Баъзида ўзбек мухолифатини кучсизликда айблаб, грузин, қозоқ, қирғиз ва бошқа миллат мухолифатларини мақтаб қолишади. Лекин ўша давлатларда Ўзбекистон режимидек бутун давлат хазинасини, унинг структурасини мухолифатни йўқ қилишга совурган, давлат органларига муаммоларни ҳал қилиш учун эмас, балки мухолифатни йўқ қилишга сафарбар қилган, халқни тобе қилиш мақсадида қашшоқликни келтириб чиқарган давлат раҳбари ҳам бўлмаган.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатини хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўтказа олдими?

В.И.: -Хорижда туриб нималарнидир амалга оширишга ҳаракат қилганлар ўз ишларини қилиб бўлишди. Натижасини амалда кўриб турибмиз. Бундан буён бу каби “фаолият”дан наф йўк. Бугун хорижда қолишни ўзига эп кўраётганларнинг амалга оширмоқчи бўлган ишлари тугул, ўзларини ҳам оқлаб бўлмайди! Уларнинг олдида 2 йўл бор: бири — Ватанга қайтиш, иккинчиси — мухолифатчилик даъвосидан кечиш.

Ю.Р.: -Бугун мухолифатни бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга уринмоқда. Дунёвий мухолифатни исломлаштириш мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

В.И.: -Ўзини мухолифат деб ҳисоблайдиганлар хоҳ у дунёвий бўлсин, хоҳ диний, у ёки бу ташкилотга алоқадор бўлишади, албатта. Ҳар бир ташкилотнинг (агар у жиддий ташкилот бўлса) қабул қилган ҳужжатлари бўлади. Ушбу ҳужжатларга амал қилмаслик қандай оқибатларга олиб келгани ҳақида юқорида айтиб ўтдим. Шароит тақозоси билан ҳали диндор, ҳали демократ бўлиб қоладиган мухолифатни ким ҳам жиддий қабул қилиши мумкин? Бу бир сиёсий калтабинлик, узоқ йиллик хориждаги ҳаётдан кейинги тушкунлик.

Демократик мухолифатнинг исломлашишини тасаввур қилиб бўлмайди. Бу дунёвий йўллар билан кураш олиб бориб бўлмайди деганими? Бу сингари ҳаракатлар демократияни инкор қилиш деб баҳоланади ва унда исломлашган мухолифат нима учун ўз фаолиятини бирон бир исломлашган давлатда эмас, Швециядек демократик давлатда кучайтирмоқчи бўлади? Исломий билимга эга бўлмасдан тақдир тақозоси ёки аламзадалик йўлида кечаги дунёвий мухолифатнинг исломлашиши бу исломни ҳақорат қилишидан бошқа нарса эмас. Эрон, Ироқ, Фаластинни мисол келтиришнинг нима кераги бор. Юртимиз ўйлайлик.

Ўз вақтида дунёвий мухолифатни инкор этган Исломий ҳаракатнинг йўлбошчиси Тохир Йўлдошнинг ҳақсизлик ва адолатсизликка қарши жихот эълон қилгани юрт ичкарисидаги мусулмонларга қандай зулм олиб келгани маълум-ку. Адолатсизликка қарши курашнинг урдасидан чиқса, ўзини исломий қуролланган мухолифат деб ошкора эълон қилганлар чиқарди. Бу сингари ҳаракатлар четдан қараганда худди Ўзбекистон ҳукумати билан боғлиқдай. Четга чиқиб олганлар қандайдир кашфиётлар тўқиб чиқаверишади, унинг оқибатида юрт ичкарисида репрессив машинанинг ишлаши жадаллашаверади.

Ю.Р.: -Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли мухолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамоқда. Мамлакат ичида янги мухолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги мухолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги мухолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

В.И.: -Халқимиз 18 йилдирки мухолифат фаолиятдан беҳабар яшамоқда десак хато қилган бўламиз. 2002 -2005 йилларда Исмоил Дадажонов билан биргаликда Ҳаракатни партиёга айлантириш билан халқнинг ёдидан кўтарилаёзган мухолифатни тиклаб олганмиз. Жойларда “Бирлик” деса тун-кун милиция, МХХ ҳамон оёқда тик. Журналистлар ҳалак, чет элликлар ҳайрон. “Бирлик” деса лабига учуқ тошадиган ҳукуматни 5 марта партиё ҳужжатларини олишга, уларни бир йил давомида биз билан шуғулланишга, уйма -уй юриб бирликчиларни излашларига мажбур қилдик. Ўзбекистонда мухолифат йўқ деганларни мулоқат столига тортиб келдик.

Бир сўз билан айтганда биз халқимизни мухолифат борлигидан, у нималардир қилиши мумкинлигидан хабардор қилдик. Ҳозирча қилган ишимиз шу. Агар мана шундай ҳаракатни бошқа партиёлар ҳам қилишганда эди, ўзбек мухолифати юрт ичкарисида жиддий бир кучга айланиш мумкин эди. Бугунги дунёвий билимларни олишга интилиб, дунёга юз тутаётган ёшларни, билими хор бўлган зиёлилар, пора бермагани учун ишдан қувилган кадрларни, калтакланган спортсмен ва саҳнадан қувилган санъат юлдузларини, давлат органлари ва ҳатто Президент атрофидагиларни ҳам ўзимизга жалб қилишимиз мумкин эди. Агар бизнинг мухолифат юрт ичкарисида илгаригидек фаолият кўрсатганда эди, биз ана шу имкониятдан унумли фойдаланган бўлардик. Ҳали ҳам кеч эмас...
90-йиллардаги мухолифатнинг хато ва камчиликларини юқорида айтиб ўтдим.

Ю.Р.: -Сизнингча, ўзбек мухолифатини бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим

ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

В.И.: -Хатоларни тан олиш ва Ватанга қайтиш! Мухолифат Ватанга қайтса, амалга оширилиши зарур бўлган ишлар тикилиб ётибди.

Ю.Р.: - Сиз ўз ҳаётингизни кўп қисмини мухолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

В.И.: -Мен 20 йиллик умримни – ёшлигимни «Бирлик»ка, мухолифатга, инсон ҳақларини ҳимоя қилишга бағишладим. Бундан бениҳоя мамнунман ва бундан чексиз фахрланаман. Бу йўлда кўрган кечирганларим аламлидир, лекин мен мухолифатчи бўлмасам дунё юзини кўрармидим?! Эл назарига, дунё эътиборига тушармидим?! Оилам, фарзандларим мухолифатчи руҳда тарбия олишди. Катта набирам Жавҳар (бу исмни мард чечен ўғлони Жавҳар Дудаев шарафига қўйганман) ва кичиги Муҳаммад Худоёрхонлар ҳам бувисидек бирликчи бўлишади.

Аллоҳдан менга шу кунларни кўрсатишини сўрайман.

Нурулло Мақсудов: “Халқимиз кўп нарсадан огоҳ...”

Нурулло Мақсудов - “Андижон – Адолат ва Тикланиш” ташкилоти раиси, Германия.

Юсуф Расул: -Ўзбекистондаги мухолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда мухолифат бўлганми?

Нурулло Мақсудов: -Ҳар бир даврни ўз ҳукмдор ҳокимияти бўлганидек, ҳар бир даврни

мавжуд ҳукуматга қарши бўлган муҳолифати ҳам албатта бўлган. Қарама-қаршилик инсоният ерда ҳаёт кечиришни бошлагандан буён мавжуддир ва бу доимо бўлади. Шунинг учун Ўзбекистон ҳам бундан мустасно эмас. 19- асрнинг охирларида Андижондаги Дукчи эшон бошчилигидаги халқ кўзғолони, 20- аср бошларида шаклланган «Жадидчилар» ҳаракати бунга яққол мисол бўла олади.

Ю.Р.: -Ўзбек муҳолифатининг пайдо бўлиши ва шаклланиши жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда муҳолифат ва муҳолифатдаги сиёсий ҳаракатларни пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

Н.М.: -Ҳар бир даврда ўз ечимини топмаган муаммоларидан долзарбларини кўтариб чиққан инсонлар қатлами бўлган. Бу инсонлар ичидан расмий кўринишга ўтган биринчи ҳаракат « Бирлик» ташкилоти эди. 1989 йилда бирлик ҳаракати расмий ташкил топди.Энди сабабларига келсак, албатта бу сабаблар халқнинг иқтисодий-ижтимоий муаммоларига мавжуд ҳукуматнинг дастурлари ва амалий ҳаракатларидан қониқмайдиган инсонлар қатламининг ажраб чиқишидир.

Ю.Р.: - 90 -йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек муҳолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

Н.М.: -1991 йилда Ўзбекистон мустақилликга эришган давр эди. Муҳолифат Каримов ҳукумати бошқарувини илк давриданок халқга нисбатан диктаторлик қилмишларини бемалол амалга оширишига ҳалақит берди. Каримов муҳолифат билан дастлаб ҳисоблашиб иш тутишга мажбур бўлди. 1991 -1993 йилларда халқимиз елкасига куёш тегди, ўз фикрини, диний қарашларини бемалол билдира олди. Бу муҳолифатни халқимиз учун қилган, кўзга кўринадиган, эслашга арзигулик ютуғи эди.

Ю.Р.: -Сизнингча ўзбек муҳолифатининг ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - муҳолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

Н.М.: -Ҳар қандай жамоа хато камчиликларини ўзи ҳис этгани маъқул. Ўзгандан иллат эмас,балки фазилат кўриш мақсадга мувофиқдир. Шунинг учун ҳар бир муҳолифат кучининг эътиборга лойиқ фазилатларидан бири бу уларнинг зулмга очиқ қаршилик қилишга журъат эта олганлигидир.Умуман олганда ҳар бир муҳолиф куч учун эришиладиган нарса ҳам, бой берадиган нарса ҳам битта. Бу аҳилликдир!

Ю.Р.: -Каримов ҳукуматини муҳолифатга қарши аёвсиз қураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

Н.М.: -Каримов ҳукумати ўзгача фикрловчиларга тоқатсиздир. Унинг мақсади - якка ҳокимлик . Бундай зулмга асосланган ҳаракатни оқлашнинг ўзи жиноятдир.

Ю.Р.: -Ўзбек муҳолифатини хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими - Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўтказа олдими?

Н.М.: -Ватанда мазлум бўлиб, инқирозга юз тутгандан, ёки заифлашиб тобе бўлишдан кўра зулмдан чекиниб қурашга қайта куч йиғиб, мақсадга эришмоқ оқилона ишдир. Муҳолифатни хорижда бирлашиб қилган ҳаракатлари халқимизда келажакка бўлган умидини кучайтиради, золимни қалбига кўрқув солади, ҳамда бутун дунё ҳамжамиятини Ўзбекистондаги тажовузкор тузумга эътиборини қаратишга хизмат қилади.

Ю.Р.: -Бугун муҳолифатни бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга урунмоқда. Дунёвий муҳолифатни исломлаштириш мамлакат ва халқимиз келажакка қандай таъсир этиши мумкин?

Н.М.: -Ҳақиқий ислом инсониятга эзгулик ва боқийлик олиб келадиган диндир. Қолаверса, дин бу- ҳаёт, дин бу – сиёсатдир!

Ю.Р.: -Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли муҳолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамоқда. Мамлакат ичида янги муҳолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги муҳолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги муҳолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

Н.М.: -Халқимиз кўп нарсадан огоҳ, шу каби муҳолифат фаолиятдан ҳам огоҳ. Зулмнинг зулмати кенг ёйилган муҳитда, оддий инсон кўзига ҳам зулм яққол кўринади ва бу нарса халқимизнинг ҳар бирида муҳолифат кайфиятни ҳосил қилади. Аммо кўрқув солиб турган золим ва унинг тизими инсонлар қалбидаги ҳақиқатни чиқишига тўсқинлик қилади.

Ю.Р.: -Сизнингча, ўзбек муҳолифатини бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

Н.М.: -Золимни зулмидан жабр кўриб, «бизни кутқаринг!»- деб фарёд қилаётган эркаклар, аёллар, ҳамда болалардан иборат бўлган бечораларни кутқариш йўлида бирлашиб ҳаракат қилмоқликлари зарурдир.

Ю.Р.: -Сиз ўз ҳаётингизни кўп қисмини муҳолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

Н.М.: -Ҳақиқат, адолат ва эзгуликнинг олий бўлишида чеккан ҳар қандай машаққат, бошга тушган айрилик, мақсадимиз йўлидаги юксак синовдир. Мен шунга ишонаман, гувоҳлик бераманки, ҳар қандай машаққатдан сўнг энгиллик бордир. Фосиқ кимсаларгина ноумид ва надомат қилгувчи бўладилар.

Насрулло Саййид: “Қалб инсонни алдамайди”

Насрулло Саййид - мухолифат фаоли, Ўзбекистон парламентининг собиқ депутати, Канада.

Юсуф Расул: -Ўзбекистонда мухолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда мухолифат бўлганми?

Насрулло Саййид: -Авваламбор “мухолифат” тушунчасини тўғри англаб олишимиз керак. Мухолифат ҳар даврда, ўша давр сиёсий муҳитидан келиб чиқиб, ҳар хил шаклларда ўзини намоён қилиб туради. Ҳар қандай тузумда ўрнатилган тартиблардан норози бўлганлар ва тузумни нима қилиб бўлсада ўзгартиришга эришмоқчи бўлганлар бўлади. Ана шу “ҳаракатлар”нинг барчасини мухолифатнинг шакллари сифатида қараш мумкин. “Ўзбекларда мухолифат бўлмаган” деган гаплар хато бир қарашлардир. “Сайловда 99,99 фоиз овоз олдик” деган ҳукуматларни ҳам мухолифлари бўлган. Бу ҳақда етарли тарихий маълумотлар бор. Тарихни кўпроқ ўқиганлар бу ҳақда билишади.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатининг пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда мухолифат ва мухолифатдаги сиёсий ҳаракатларни пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

Н.С.: -Собиқ СССР бошига 1985 йил 11 март куни М.С.Горбачев деган шахсни келиши ва у бошлаб берган “Қайта қуриш” (Перестройка) сиёсати бу империя таркибидаги миллатлар

орасида муҳолиф фикрдаги инсонлар фаоллигини ошириб юборди. Собиқ империянинг ҳамма ерларида ўзгача фикрдагилар, мустақиллик ва демократия тарафдорлари уюша бошлади. Бу жараён Ўзбекистонда ҳам кечди. Ана шу ҳаракатлар маҳсули ўларок, 1989 йили Ўзбекистонда ҳам сиёсий жараёнлар юқори босқичга кўтарилиб, муҳолиф ташкилотлар тузила бошлади. Аммо бу “якдиллик” жуда узоққа бормади ва амалдаги ҳукумат томонидан у парчаланиб ташланди. Чунки, тажрибасиз ўша муҳолифатда якдилликни ушлаб тура оладиган на моддий база ва на интеллектуал салоҳият бор эди ўшанда. Катта бир ташкилий структурани яратиш ва уни бир меъёрга ишлашни таъминлаш учун йирик сармоялар ва ўта ақлли “марказий мия” керак эди муҳолифатга. Афсуски шу нарсалар бизда етишмади. Аввалига демократик ислохотларни истаган кўплаб одамлар, айниқса миллий “элита” вакиллари мамлакат сиёсий майдонида пайдо бўлган муҳолифатни кўллаб туришга уринган бўлсаларда, аста – секин уларни сони “О”га қараб туша бошлади. Хўш, буни сабаби нимада эди? Мен ўша сабаблар қаторига қуйидагиларни келтиришим мумкин:

- дунё тажрибаси шуни кўрсатадики, кўп ҳолларда муҳолифатга давлат бошқаруви тажрибасига эга, олдин давлат машинасининг қайсидир бўғинларида ишлаган ва уни ишлаш принципларидан хабардор ва ўзи ҳам маълум даражада моддий жиҳатдан таъминланган кишилар келгандагина самарали бўлади. Бизда эса бундай бўлмади. Бизни муҳолифат асосан “чўнтагида бир мириси йўқ” ватанпарвар ва миллатпарвар “фонат”лардан шаклланиб, “оёғида маҳкам турадиган” кишиларни ўз жамоасига жалб қилишни эплай олмади.

- муҳолиф ҳаракат ва партиялари бошига етарли дипломатик илм ва қобилиятга эга бўлмай, “шахсий амбиция” касалига мубтало бўлганларнинг келиб қолганлиги ҳам умумий ишга жуда катта зарар етказди. Муҳолифат раҳбарларининг бемаъни тортишувларини кўрганлар муҳолифатдан безиди, унга ишонмай қўйди ва натижада уни кўллаб – қувватламади.
- муҳолиф ҳаракатлар ва ташкилотлар ичида доимий тарзда ички демократия қоидаларини бузилиб турилиши - бу ҳаракатларни ўз ичидан ҳам емириб борди. Натижада улар доимий тарзда парчаланиб турдилар ва охир оқибат кичик – кичик гуруҳларга бўлиниб кетдилар. Бу бўлинишлар аслида унчалик хавли эмас эди, қачонки ҳамма гуруҳлар умумий “душман”га қарши курашишни давом эттирганларида. Аммо биздаги бўлинишлар оқибатида барча гуруҳлар ўзаро “уруш”ларни бошлаб юбордилар ва асосий “душман” эса четда қолиб кетди.

Ю.Р.: -90 - йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек муҳолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

Н.С.: -Нима бўлгандаям 90–йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек муҳолифатининг тарихдаги ўрни жуда қимматлидир. Биринчидан, ўша муҳолифат ўзбек халқи ҳам муҳим тарихий жараёнларда сиёсий фаол бўла олишлиги ва ўз ҳақ – ҳуқуқлари учун кураша олишини исботлаб берди. Иккинчидан, ким нима демасин ўша даврда шаклланган ўзбек муҳолифатини СССР деган “зулм империяси”ни парчалаш борасидаги умумий ҳаракатларда ўз ўрни бор. Демак Ўзбекистонни мустақил давлат ўларок дунёга келишида ўзбек муҳолифатини хизмати буюқдир.

Ю.Р.: -Сизнингча ўзбек муҳолифатининг ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди – муҳолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

Н.С.: -Бу саволга юқорида бироз жавоб бериб ўтдим. Энди кенгроқ тўхталмоқчиман. Қайси бир мамлакатда агар кучли мухолифат бўлса, билинги ўша мухолифатни кучли командаси ва етарли сармояси бор. Сиёсий курашнинг ўзи бу – жамоа курашидир. Кучли жамоа бўлиши учун эса албатта ўртада “консенсус” керак. “Консенсус” бўлиши учун эса доимий мулоқот ва маслаҳат лозим. Маслаҳат бўлиши учун эса гоҳида бир ерда тўпланиб турилиши шарт. Бир ерда тўпланиш учун эса ташкилотчилик ва маблағ зарур. Ўзбек мухолифатида айтинг, шуларни қайси бири бор? Мухолифатнинг маслаҳат тарзидаги охирги йирик йиғинлари адашмасам 1993 йилда бўлиб ўтганди. Ундан кейин мухолифат маслаҳат қилиш имкониятидан бутунлай ажралди ва “хўжа кўрсинга” фаолият кўрсата бошлади. Каримов мухолифатни ана шу даражада шол қилишга эришди. Натижада дунё бўйлаб парчаланиб ва сочилиб кетган мухолифат ҳар ерда 3-4 киши тўпланиб, ўзларича ҳар хил йиғинлар, “қурултой” ёки “плenum” ўтказишга тушиб кетди. Бундай йиғилишларни бирортасида табиийки квоорум йўқ. Шу сабабли бундай йиғилишларда чиқариладиган баёнотлар ҳам қурбсиздир. Шу тарзда ўзбек мухолифати нојиддий ва кулгили бир ташкилотга айланиб борди ва бормоқда. Нојиддий ташкилотларга эса ҳеч ким, ҳеч қачон ёрдам бермайди. Ўзбек мухолифати ўз ишларига жиддий бир тарзда қарашга қайтиб, қилиб юрган сохтакорликларини йиғиштирмас экан ҳеч нарсага эриша олмайди. Айтган ушбу аччиқ гапларимни сафдошларимиз тўғри қабул қиладилар деб ўйлайман. Агар ютуқлар ҳақида гапирадиган бўлсам, ўзбек мухолифатини энг катта ютуғи – шунча таъкиб ва қийноқларга қарамай унинг мавжудлигидир. Ислом Каримов режими қанча уринмасин ўзбек мухолифатини қириб тугата олмади. У тирик ва ҳали жуда кўп эзгу ишлар қилишга қодир.

Ю.Р.: -Каримов ҳукуматининг мухолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

Н.С.: -Бирор мамлакат ҳукумати ўз “рақиб”лари билан Ислом Каримовчалик ноҳалол курашмади. У “ғояга қарши ғоя билан” курашаман деган эсада, аслида энг жирканч усулларни ўз рақибларига қўллаб келди. Ўзгача фикрловчиларни уйларига қурол-яроғ, наркотик модда ва варақалар ташлаб қўйиб қамашлар дунёнинг энг қоқоқ мамлакатларида ҳам қўлланилмайди. Ўзбекистон судьяларидек безбет судьялар дунёнинг бирор бир мамлақатида йўқ. Бизнинг судьяларга ҳақлигини ҳатто миллион марта исботлаб, далиллаб берсанг ҳам “юқорини топшириғи” деб нақд 20 йилга қамаб юбораверади. Улар на Худодан, на виждоннинг азобидан кўрқадилар. Ўзбекистондаги диктатуранинг энг разил қилмиши – миллатнинг энг фаол, энг ўқимишли ва айнан соғлом насл берадиган ёшдаги ёшларга қаратилганлигида бўлди. Бу ёшлар орасида адашганлар ҳам анчагина албатта. Аммо уларга қарши қўлланилган кураш услуби ўзини сира оқламади. Руслардаги “Зло пораждает зло” деган мақол ўзбек жамиятига мос бўлиб қолди. Натижада одамлар демократик кураш усулларига ишонмай, жамият баттар радикаллашиб кетди... Афсус...

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатининг хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўтказа олдими?

Н.С.: -Ҳеч бир мамлакатда ички тузимни ўзгартириш учун четдан туриб курашиш самара берган эмас. Четда юриб тажриба орттириш мумкиндир, четдан туриб ичкарига ёрдам қилиб туриш мумкиндир, аммо четдан туриб ичкаридаги сиёсий курашда бевосита иштирок этиш ва уни ташкиллаштириш мумкин эмас. Ўзбек мухолифатида четга чиқиб кетмасдан, ичкарида қолиб курашиш имконияти бир пайтлар оз бўлсада бўлганди. 1990 йили сайланган

Ўзбекистон Олий Кенгашида кучли демократик фракция шаклланди. Ўша фракцияни нима бўлмасин асраб қолиш чораларини ҳеч ким ўйлаб кўрмаган экан ўшанда. Бизлар “одамлар фақат КУЧга эргашади” деган оддий бир ақида ҳақида ўйлаб кўрмабмиз чамамда. Нима бўлмасин парламентда қолишни ва ўша ердан туриб, имкон даражасида энг охиригача курашишни ўйлашимиз керак экан назаримда. Айрим биродарларимизнинг “парламент мандатни олиб кетадиган жой эмас, у ерда энг охиригача курашилади, керак бўлса муштлашилади” деган нарсани тушиниб етмаганлиги умумий ишларимизга жуда катта салбий таъсир қилди. Биз халқ кўз ўнгида ўз қурбимизни йўқота бордик ва жамият бизни кучсизлана бораётганимизни илғади. Ўз диктатурасини ўрнатишни режалаштириб юрган рақибга бу нарса жуда қўл келди ва у янада ваҳшийлашди.

“Хориждаги фаоллашув” деган нарсани мен тушинмайман. Ким, қаерда, нима қилиб фаоллашибди? Швециянинг бир шаҳарчасида 4-5 кишининг плакат кўтариб бир - икки кун туриб бериши Ўзбекистондаги диктатурага қандай зарба бера олиши мумкин? Ёки бирор бир ташкилий структурага эга бўлмаган “армияси йўқ генераллар”ни “бир ерда тўпландик” деб баёнот бериши фаоллашувми? Ўша биродарларимиз биздан хафа бўлмасину, бирлашишдан олдин “нормал ташкилот”га айланиб, кучни йиғиб олиш керак эди чамамда. Шу ишлар билан муҳолифатни иши қанийди юришиб кетса...?

Ю.Р.: -Бугун муҳолифатни бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга урунмоқда. Дунёвий муҳолифатни исломлаштириш мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

Н.С.: -Мен бир пайтлар Бухорода машҳур бўлиб яшаб ўтган “Мулло Саййид” деган одамнинг неварасиман. Бобом ўз замонасининг илғор кишиларидан эди. Аммо отам Абдулло Саййид динни эл қатори билар эдилар холос. Бобом худосизлар тузуми даврида яккаю-ягона ўғлини диндорликда айбланиб қолишидан қўрққан бўлса керак, ўғлини фақат диний тарбия олиш йўналишига зўрламаган кўринади. Биз, ўн ака-укани отамиз шу туфайли дунёвий институтларда ўқитди ва дунёвий тарбия берди. Шу боис мен традицион ислом тарбияси муҳитида ўсганман дея оламан холос. Мен ҳам кўпчилик қатори ота - боболаримиз тутган диний йўлда яшашни истайман. Ўта радикаллашган диний оқимларни, айниқса белида “камар” боғлаб, бегуноҳ одамлар орасида ўзини портлатишга тайёр юрганларни ёқтирмайман. Динимиз дунё бўйлаб янада кенгроқ ёйилаётганидан, одамларимиз яна ибодатга қайтаётганидан ва динимиз айрим бидъатий урф –одатлардан тозаланаётганидан бир мусулмон сифатида мен ҳам хурсандман. Шунинг билан бир қаторда диндошларимга нисбатан бўладиган ҳар бир зуғумдан менинг ҳам дилим ранжийди.

“Дунёвий муҳолифатнинг исломлашуви” деган гапдан бир фожеа яратишга уринмаслик керак. “Исломлашув”нинг қайсидир маънода бўлиши, мен юқорида айтганимдек тарихий заруратдир. “Исломлашув” ҳозир ҳар жабҳада, ҳамма ерда бормоқда. Мен Бишкекда яшаганимда ҳукумат одамлари ва бир қанча таниқли шахсларни масжидга, номозга қатнай бошлаганини кузатганман. Ҳозир Қозоғистон, Қирғизистон ва ҳатто Туркменистонга борсангиз ҳам кўплаб амалдорлар ва ҳатто миршаблар ҳам масжидларга бормоқда. Буни нимаси ёмон экан? Ким айтди демократик муҳолифат дегани динсиз одамлардан иборат деб? Алҳамдуллилаҳ ҳаммамиз мусулмонмиз. Аммо ҳар кимни ибодати ва амали ўзига, ўзини савол-жавоби учун керак. Биз бугунгидан кўра эркинроқ, бугунгидан кўра бойроқ яшашимиз йўлида бир халқ, бир юрт фарзандлари сифатида умумий иш учун бамаслаҳат ишлашимиз керак.

Ю.Р.: -Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли муҳолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамоқда. Мамлакат ичида янги муҳолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги муҳолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги муҳолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

Н.С.: -Сўзимни бошида айтиб ўтганимдек, муҳолифат ҳамма вақт бор. Ҳозир ҳам Ўзбекистон ичида кучли муҳолифат бор. Фақат амал йўқ. Ҳамма кўрқади, ҳамма ниманидир кутиб яшаяпти. Давлат структураси ичида ишлайдиганлар орасида ҳам муҳолифат бугун олдингига нисбатан анча кучлироқ. Агар ҳозир Ўзбекистонда вазият сал юмшаб, сиёсий курашга умид пайдо бўлса борми, ўнлаб муҳолиф партиялар тузилиб кетади бирдан. Менимча энди янги муҳолифат ана ўша кучлар ичидан, бошқа мамлакатларда бўлгани сингари давлат тизимида тажриба орттирганлар орасидан чиқса керак. Аслида бизга ҳам ана ўшанака ҳар томонлама қудратли муҳолифат керак. Хуллас чет элдаги ошналар ўзаро жанжалларингиз ўзларингизга қолади. Ундан кўра эртага Ватанга қайтганда салом –аликка ўрин қолдириб қўйсаларинг яхши бўларди.

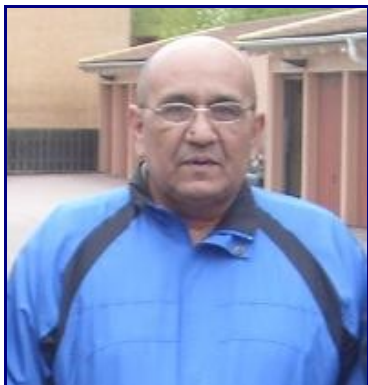
Ю.Р.: -Сизнингча, ўзбек муҳолифатини бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

Н.С.: -Бугун чет элларда юрган муҳолифатнинг зиммасида фақат битта юмуш бор: Ўзбекистондаги диктатура тузуми кирдикорларини тинмай фош қилиш ва шу орқали ўша режим қулашини тезлаштириш. Бошқа ишлар билан шуғулланиш бефойдадир.

Ю.Р.: -Сиз ўз ҳаётингизни кўп қисмини муҳолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

Н.С.: -Бу савол жуда жўн савол. Ислоҳ Каримов эртага ўз тахтидан қуласа, у ҳам бўлажак янги ҳукуматга нисбатан муҳолифатчига айланиб қолиши мумкин. Буни ҳаёт дейдилар, мен ҳаётимни ҳеч кимга ва ҳеч нарсага бағишлаганим йўқ. Мен қалбим буюрганидай яшашга уриндим. Қалб эса инсонни алдамайди.

Исмоил Дадажонов: “Қўлимиздан келгани шу экан...”

Исмоил Дадажонов - таниқли муҳолифатчи, “Бирлик” халқ ҳаракати партияси раиси ўринбосари, Швеция.

Юсуф Расул: -Ўзбекистондаги муҳолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда муҳолифат бўлганми?

Исмоил Дадажонов: -Ўзларини ривожланган мамлакатлар қаторида кўраётган баъзи давлатларнинг сиёсатдонлари “Ўзбеклар демократиядан беҳабар”, деб қилаётган даъволарини инкор қилиб, уларга 1918 йилги Қўқон Мухторияти республикасини эслатиб ўтмоқчиман. Баттол Лениннинг ёлғон ваъдаларига ишонган соддадил ўзбеклар ўшанда Мустақил Туркистон республикаси тuzганликларини эълон қилган эдилар.

Ю.Р.: -Ўзбек муҳолифатининг пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда муҳолифат ва муҳолифатдаги сиёсий ҳаракатларнинг пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

И.Д.: -1987 йил бошларида Совет империяси ҳукмронлик қилиб турган бир пайтда яна Қўқонда “Одамийлик ва инсонпарварлик” уюшмаси тузилди. Бу уюшма 5 йил мобайнида фаолият қилиб жамиятда адолат ўрнатишга баҳоли қудрат ўз хиссасини қўшди. Ўзбек тилига давлат мақомини бериш, бир неча кимёвий заводларни ёпиш ва экологик муоммоларни хал қилишда жонбозлик кўрсатишди. Уюшма Ўзбекистон Олий Советига ўз номзодини кўрсатди ва сайловда ғолиб чиқди.

Олий Советга депутат бўлиб сайланган Садирали Умаров ўз муддати тугагандан кейин ҳам халқ манфаати йўлида кўп ишлар қилишга улгурди.

Каримовнинг репрессив машинасининг биринчи қурбони “Одамийлик ва Инсонпарварлик” жамияти бўлди. Жамият раҳбари ва 15 аъзоси қамокқа ташланди. Жамият раиси Қаҳрамон Ҳамидов ҳибсхонада қийноқларга солинди ва ўша ерда вафот этди. Ҳозирги кунгача Ҳамидовлар оиласи куч ишлатар тизимлари тақибни остида яшамокда.

Демак, “Бирлик” Халқ Ҳаракати билан бир қаторда бошқа кучлар ҳам Ўзбекистонда илк демократик ҳаракат асосчиларидирлар,

Ю.Р.: -90 -йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек муҳолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

И.Д.: - 90 йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек муҳолифатининг кўзга кўринган ишларидан

бири ўзбек тилига давлат тили мақоми берилишига эришганидир. Тилимизга давлат тили мақоми берилиши халқимизни умидлантирди, бирлашиб маълум мақсадлар сари бориш мумкинлигига ишонч пайдо қилди.

Ю.Р.: -Сизнингча ўзбек мухолифатининг ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - мухолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

И.Д.: -Ўша пайтларда “Бирлик” сафларида жуда ҳам ҳурматли ва машҳур инсонлар бор эди. Гўёки бугун эрта ҳокимият “Бирлик” қўлига ўтадигандек кўриниб қолган эди. Эришилган ютуқлардан ҳаволаниб кетган лидерлар кетма - кет хатоларга йўл қўя бошладилар. Ҳозир жуда кўп манбаъларда мухолифатни бўлинишида “Эрк”чилар айбдор деб айтишади. Бўлса бордир. Лекин бўлиниш муҳитини яратганлар ўша пайтдаги ҳаракат лидерлари десак адолатдан бўлар эди..

Мухолифатни бўлиниб кетишига сабаб бўлган ўша пайтни раҳбарлари ҳали ҳам дохийликка даъво қилиб юришибди. Улар жуда яхши билишади даврлари ўтганини, лекин ўзларини борликларини кўрсатишга ҳаракат қилишади. Ҳаракат қилганда ҳам энг ифлос усуллар билан.

Нимагадир мухолифат ичида кўрқув бор. Кунни кеча бир биродаримиз Ўзбекистон махфий хизматлари “Бирдамлик” ташкилотини Европадаги аъзоларини рўйхатини олишга ҳаракат қилаётганини ёзди. Ватандаку майли энди ватандан минглаб километр жойга келиб олиб ўзини мухолифатчи эканлигини яшириб кўрқиб юрганларга қойил. Нима қиласиз бунчалик кўрксангиз мухолифатга қўшилиб. Мухолифатга бугун Юсуф Жумадек, Мўътабар Тожибоевадек мардлар керак. Агар биз кўрқувимизни билдирсак қолганлар нима қилсин?

Шоир айтганидек:

Ҳали кетгани йўқ кўрқув, таҳлика,
Ҳали қутилмади қафасдан ишонч.
Шубҳа - қора кўнгил, ағёр малика,
Гумон - дил ўйгучи занглаган омон.

Агар хатоларимиз булмаганда биз ҳозир хорижларда сарсон бўлиб юрмаган бўлар эдик.

Албатта иш бор жойда хато ҳам бўлади. Лекин баъзи хатолар борки уларга йўл қўймаслик мумкин. Бунинг учун нафсга жиҳод қилиш керак эди. Фақат мен Подшоҳ бўлсамгина курашаман, деб кўкрагига ураётганлар миллат учун ўта хатарликдирлар. Эй, номард, сен подшоҳ бўлишни хоҳлашингни ўзи кифоя эмас, халқ ҳам сени хоҳлаши керак, деб бақиргим келади.

Мендан илгари чиқиш қилган Тулқинжонни бирлашиш тўғрисида уйламасликка даъватига қўшилмайман.

Биз Украинада гувоҳ бўлдик. Кучма режимини ағдариш учун кўп гина - кудуратлар унутилди. Кўчмага ўзини мухолиф билганлар бирлашдилар ва куч бўлиб шаклландилар. Уларни куч эканлигини кўрган Ғарб дунёси қўллади. 90 йиллар хатоларидан хулоса чиқариб курашни давом эттирабериш керак эди. Афсуски хато қилганлар хатоларини тан олгилари келмади. Қолганлар эса унутишни билмади.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатининг хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўтказа олдими?

И.Д.: -Шу ўринда мен сафдошим Василя Иноятованинг ватандан чиқиб кетганлар ҳақида айтган фикрларига ўз мулоҳазаларимни билдирмоқчиман. Ҳа, мен ватанни ташлаб чиқиб кетдим. Бунинг сабабларини аксарият сафдошларим билишади. Лекин ҳар сафар ватандаги

биродарларим билан гаплашганда улардан кечирим сурайман. Бугун дунёда 47 миллион кочок бор экан. Демак, бизгача ҳам, биздан кейин ҳам бўлар экан.

Ватанни ташлаб чиқиш осон бўлмаган бизларга ва ҳар куни ватанга қайтиш орзуси билан яшаймиз. Тўғри, ичимизда ҳозир яшаётган мамлакат фуқороларини олишга тайёр турганлар бор. Бундайларга ватанга қайтиш тўғрисида гапирсангиз том бўйи сакраб олишади. Оллоҳга шукримиз бундайлар гурунч курмагидек оз. Ана шуларга инсоф берсин.

Хорижда ҳам курашса бўладими, деган саволингизга жавобим - курашса бўлади. Фақат ўзаро келишиб ҳаракат қилсакгина. Буни мен Украина тажрибасида кўрганман. Мисол учун ҳозир Европа Иттифоқини бошқариш шведларни кўлида. Агар бир ёкадан бош чиқариб Стокхольмда Шведсия ҳукумати Юсуф Жума, Санжар Умаров ва бошқаларни озод қилишга даъват қилсак бирор бир натижа бўлиши мумкин. Фақат астойдил кўрқмасдан, тибетликлардек жон- жаҳдимиз билан ҳаракат қилсак. Бунинг учун ўзаро келишмовчиликларга барҳам бериш керак. Ватанни 15 йил - 20 йил олдин тарк этган даҳолар бош бўлишса...

Ю.Р.: -Каримов ҳукуматининг мухолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

И.Д.: -Ислом Каримовнинг мухолифат билан курашаётгани табиий ҳол деб ўйлайман. Салтанат қанчалик ширинлиги ва ундан ажралмаслик учун ҳар қандай жиноятга қўл уришини ҳам исбот қилишга зарурат йўқ. Фақат ўзбекларда бир мақол бор - зўрдан зўр чиқса, деган. Биз ундан кучлироқ, ақллироқ бўлишимиз керак, ана шунда ғолиб чиқамиз.

Ю.Р.: -Бугун мухолифатнинг бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга урунмоқда. Дунёвий мухолифатни исломлаштириш мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

И.Д.: -Мухолифатни исломлашуви деган савол нотўғри тузилган. Чунки мухолифат исломлашуви деганда “Ислом уйғониш партияси” ёки “Ҳизб ут таҳрир” партияларини тушунаман. Ҳозирги ҳолатда эса эътиқодли одамлар мухолифат сафларига қўшилмоқчи экан, буни кутлаш керак.

Ислом бу - ўзи буюк сиёсат, у ҳеч қачон дунёвий партиялар билан уйғунлашиб кетмайди, чунки ислом ҳар қандай сиёсий партиялардан юқоридир.

Оллоҳни таниган инсон ҳеч қачон ёмонлик қилмайди, ғийбат ва бўҳтонлардан узоқ юради. Агар кимки мусулмончиликка даъво қилиб туриб юқорида айтилган гуноҳга йўл қўйса, у даъвогарлигича қолади ва албатта жазо олиши муқаррардир. Бугун дунёнинг Оллоҳ ҳаром қилган нарсаларидан ўзларини тия олмаганларгина мухолифатга такволи кишиларни кўшилишларидан кўрқишади. Улар исломни террор билан боғлашга ҳаракат қилишади. Мисол тариқасида, шу кунларда Хитойда бўлаётган тўполонларда яна мусулмонларни айбдор қилиб кўрсатишга ҳаракат қилишмоқда. Бу тўполонларни бошланишига икки уйғур миллатига мансуб мусулмон йигитларни ўлдирилиши сабаб бўлгани тўғрисида лом - лим дейилмайди. Яна бир мисол: Атом энергиясидан тинч йўлда фойдаланаман деб тадқиқотлар олиб бораётган Эронни шу бугуноқ ер юзидан супуриб ташлашга тайёр турган зўровон мамлакатлар бутун араб дунёсини қақшатаётган Исроил давлати аллақачонлар атом бомбасига ноқонуний эга бўлганлиги ҳақида сукутдалар.

Демократик жамиятнинг қанчалик афзалликлари бўлмасин биз ватанчимизга уни тўла -тўқис олиб бора олмаймиз. Демократияни тўлалигича халқимиз ҳеч қачон қабул қилмайди. Чунки, европалар учун оддий бир ҳол бўлган нарсалар биз учун мутлақо ётдир. Эркакни эркак билан, аёлни аёл билан никоҳи ёки бесоқолларни жамиятда ҳамма билан тенг ўрин олишини биз ҳеч қачон қабул қила олмаймиз.

Бугун Ўзбекистонда халифалик ёки ислом давлати куриш мумкин эмас. Бундан кўрқмасаларинг ҳам бўлади. Лекин 100 йиллардан кейин жамиятда исломий қонунларга амал

қилиб яшашга эҳтиёж туғилиб қолса ва сайловларда исломий партиялар ғолиб келса, унда нима қилиш керак? Сайловларни бузиб қайтадан сайловлар белгилаймизми ёки демократик принципларимизга содиқ қоламизми?

Бугун мусулмонларни муҳолифатга яқинлаштирмаслик диндорларни радикаллашувига олиб келади. Муҳолифатчи булиш учун номоз ўқимаслик, тақво қилмаслик керак демаганларингга ҳам раҳмат.

Сафларимиз ҳамма учун очик бўлиши керак. У ёғига кимнинг ғояси кучли бўлса халқ ўша томонга овоз беради. Сиёсий майдонни хусусийлаштириб олишга ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ.

Ю.Р.: -Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли муҳолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамоқда. Мамлакат ичида янги муҳолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги муҳолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги муҳолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

И.Д.: -Халқимиз муҳолифат фаолиятдан бутунлай беҳабар эмас. Жуда кўпчилик ватандошларимиз четда юрган муҳолифат нималар билан машғулликдан хабардор. Кўплар умид - ишончларини оқлай олмаган муҳолифатдан умидларини узганлар. Бугун бўлмаса эртага ёшлар сиёсий майдонга келадилар, деб ишонаман. Умид қиламанки улар бизни йўл қўйган хатоларимизни такрорлашмайди. Бизни йўл қўйган асосий хатоимиз - ғоя атрофида бирлашиш ўрнига шахслар атрофида ўралашиб қолганимиздир.

Ю.Р.: -Сизнингча, ўзбек муҳолифатининг бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

И.Д.: -Ўзбек муҳолифатининг бугунги қилиши керак бўлган иши - ёшларга йўл бериши керак. Ёшларимиз биздан кўра хушёрроқ, ақллироқ ва покизароқдирлар.

Ю.Р.: -Сиз ўз ҳаётингизни кўп қисмини муҳолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

И.Д.: -Ўтган давр ичида кўп нарса йўқотдик ва эвазига жуда кам нарсага эришдик. Қўлимиздан келгани шу экан, тақдирга тан берамиз-да. Яратгандан қўллашини сўраймиз.

Самад Мурод: “Вақт ўтиб йўл қўйилган хатоларнинг асл моҳияти ойдинлашди”

Самад Мурод - “Эрк” демократик партиясининг Ўзбекистондаги иккинчи қаноти раиси, мухолифат фаоли .

Қисқача ўзим ҳақимда: Самад Мурод. Қашқадарёликман. 1988 йил баҳорида бир гуруҳ маслакдош дўстлар бирлашиб, “ЭРК” жамияти номли уюшма туздик. Мақсадимиз: олдинга вилоятда, регионда ва марказда бошқарув ричаглари қўлга киритиш; Буюк учлик: Куч + Пул = Ҳокимият тугаллигига эришгач, миллий озодлик ҳаракатини бошлашдан иборат эди.

Турли соҳаларга мансуб, юзга яқин нисбатан ёш, ўқимишли ва қобилиятли йигитларни аввалига шахсий дўстлик муносабатлари бирлаштирган бўлса, кейинчалик ғоя ва маслак муштараклиги собит сиёсий платформага айлантирди. Биз ҳозир ҳам биргамиз.

1990 йил бошида “Эрк” демократик партияси дастури билан танишдик ва қўшилишга қарор қилдик. “Эрк” жамияти партиянинг вилоят бўлимига айланди.

Партиянинг 1993 йил кузида бўлиб ўтган I V Съезди мени партия Марказий Кенгаши Бош котиблигига, 2003 йил баҳорида бўлиб ўтган V Съезд эса партия раислигига сайлади.

Юсуф Расул: -Ўзбекистондаги мухолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда мухолифат бўлганми?

Самад Мурод: -Мухолифатчилик, бу кучлар орасидаги рақобат, ҳақ-ҳуқуқ талаши: истилочига нисбатан, бошқарув тизими, ҳукуматга, шахсга ва ҳоқозо. Савол аслида инсоният тарихи ҳақидадир.

Маълумки, ўзбеклар жаҳондаги энг қадимий давлатчилик тарихига эга бўлган халқдир. Биз бу ҳақиқатни биламиз ва фахрланамиз. Истибдод қаддини букиб ташлаган халқ ростланиши учун у таъсис этган давлат сувирен бўлмоғи шарт. Бу миллат учун ҳаёт-момот масаласидир.

Истибдодга қарши мухолифатни миллат қалбида чўғланиб турган эрк иштиёқи майдонга чиқарди.

Руслар истилоси бошланган кундан то советлар империяси қулаб тушган кунгача халқ қўлидан келганча ўз эрки учун курашди десак, тўғри бўлмас. Коммунистлар “босмачилик” деб номлаган партизанлик кураши тугатилгач, халқ иродаси синди. Биз то 89-йилгача эрки кумсаб, орзу қилиб яшадик. Буям ҳаракат, аммо, бу мажолсиз ҳаракатда фахрланишга арзигулик лавҳалар жуда кам.

Совет даврида катағонга учраган зиёлилар ҳақида гапириш, кўз ёш тўкиш одат тусига кирган. Аммо, уларнинг аксарияти тузимга қарши ошқора курашгани учунмас, балки истибдодни хуррият тарзида етарлича мадҳ этмагани, ёки мадҳларидаги самимиятга шубҳа пайдо бўлгани учун шу қўйга тушдилар.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатининг пайдо бўлиши ва шаклланиши жараёнини 1989 йилда

“Бирлик” ҳаракати ташкил топшиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда муҳолифат ва муҳолифатдаги сиёсий ҳаракатларни пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

С.М.: -Болтиқ бўйи республикалари ажралиб чиққан 89-йилда совет ҳукумати “Прага баҳори”ни такрорлашга журъат этолмади. Бу ҳол унинг яшаш учун тарихдан юлиб олган лимити тугаганини фош этиб ташлади.

Ошкора бошланган бу ҳаракат барча республикалар қатори Ўзбекистонда ҳам бошланди. Миллат зиёлиларининг энг илғор қисми озодлик туғини баралла кўтариб кураш майдонига чиқди ва “Бирлик” халқ ҳаракатини таъсис этди. “Бирлик” ҳақиқатдан ҳам озодлик учун тузилган биринчи оммавий сиёсий ташкилот эди ва у ўз ғояси, шиорларида умуммиллат манфаатларини ифодалай олди.

Ташкилотчилар орасида юзага келган лидерлик учун рақобат Ҳаракат ичида фракциянинг шаклланишига, кўп ўтмай фракциялардан бирининг уюшган сиёсий куч сифатида ажралиб чиқишига сабаб бўлди. “ЭРК” демократик партияси шу тарзда сиёсий кураш майдонига кириб келди.

Ю.Р.: -90 -йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек муҳолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

С.М.: -Миллий озодлик курашини бошлади; халқ қалбида Ўзбекистон мустақиллигига маънавий асос яратиб берди; давлат мустақиллиги учун курашиши, уни мудом ҳимоя қилиш лозимлигини кўрсатиб берди.

Ю.Р.: -Сизнингча ўзбек муҳолифатининг ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - муҳолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

С.М.: -Шахс сифатидаги қисматим “ЭРК” партияси қисмати билан чамбарчас боғлиқ. Демак, жавоб ҳам, асосан “ЭРК” йўли ҳақида бўлади.

“ЭРК» расмий мақом билан «фаол курашаётган» партиялар каби компартия оиласига мансуб эмас. Унинг дунёга келиши ҳам у ёки бу шахснинг номи билан боғлиқ эмас. Сиёсий партия миллий бўлиши мумкин, аммо, хусусий бўлмайди. Халқнинг истибодни итқитиб ташлаш ва миллий давлат мустақиллигига эришиш ҳақидаги орзуси “ЭРК”нинг туғилишига сабаб бўлди. Мустақиллик учун бошланган кураш авжга чиққан 91-йилнинг баҳорида бўлиб ўтган бир суҳбат чоғида Муҳаммад Солиҳ “Мустақилликка эришгач, партия нима қилади?” деган саволга “ЭРК” сиёсий партия сифатида ўз миссиясини тугатади”. деб жавоб берганди.

Афтидан амалдаги ҳукумат ҳам айнан шундай фикрда бўлган. Бирок, мустақиллик қарор топгач, “ЭРК” ўз миссиясини тугатмади, балки, “Демократияга асосланган фуқаролик жамияти барпо этиш учун” шижоат билан курашга кирди. Етарлича сиёсий капитал жамғариб олган партия учун бу табиий бир ҳол эди.

«ЭРК»нинг сиёсат майдонидан сиқиб чиқарилишига шу ўғайлик қисмати, шиор алмашуви ва ташкилотчиларнинг тажрибасизлиги сабаб бўлди.

«ЭРК» ҳали сиёсий партия сифатида шаклланиб улгурмай, мамлакатда “Буюк учлик”: Куч + Пул = Ҳокимиятни тўлалигича тутиб турган компартия уни фаолият эркинлигидан маҳрум этиб, ўзининг коммунистик моҳиятини, бошқарувнинг муҳолифат иштирокидаги чинакам демократик шаклига тоқат қила олмаслигини намоён этди.

Маълумки конструктив сиёсий рақобат фуқаролик жамиятининг асосий яшаш усулидир «ЭРК» 1991 йилда расмий сиёсий партия сифатида адлия рўйхатидан ўтган, парламент ва президентлик сайловларида конструктив муҳолифат тарзида қатнашиб, ўзининг сиёсий солиҳияти ва демократик моҳиятини намоён қилди. Эришилган натижалар партиянинг яқин келажакда етук сиёсий партияга айланиб, компартия билан жиддий рақобатга киришиш

мумкинлигини кўрсатди.

«ЭРК»ни конструктив муҳолифат сифатида бошқарувга олиб кириш мақсадида ҳукумат таклиф этган бир нечта вазирлик портфеллари ҳеч бир асосиз рад этилди. Эмишки: «ЭРК» юз бераётган ижтимоий-сиёсий адолатсизликлар жараёнида амалдаги режимга шерик бўлмаслиги керак. Ўзи ҳокимият тепасига келгач, бу истибодга барҳам беради». (Раиснинг сўзларидан). Бу 1- хато эди.

91- йилда мавж урган демократик кўтарилиш фаслида Олий мажлисда демократик муҳолифат вакиллари билан иборат фракция пайдо бўлди. Унинг хайрихоҳлари халқ орасида, ҳатто, коммунистлардан иборат парламентда ҳам кундан кун орта борди.

Яқин келажакда ўзбек халқига чинакам фуқаролик жамияти туҳфа этиши мумкин бўлган бу фракциянинг умрига ҳам ушбу ҳавоий делетантлик зомин бўлди. Фракция аъзолари «ЭРК» раисининг даъвати билан депутатлик мандатларини намойишкорона ташлаб чиқдилар. Бу 2— хато эди.

Мазкур қадам «Бу ҳодисадан бутун ўзбек халқи жунбушга келади ва ҳукуматни истефого кетишга мажбур этади» деган ўта хом бир мўлжал билан ташланди. Аммо, ҳукумат бу воқеани вақтида тузатишга интилоқ билан қабул қилди ва анча енгил тортиди.

Ҳокимиятга элтадиган барча конструктив йўллар бекилгач, курашнинг радикал сўқмоғидан биринчи қадам ташланди. Бу совуқ эврилиш сиёсий муҳолифатдаги барча гуруҳлар иштирокида «Миллий мажлис» тузиш ҳаракати билан ифодаланди. Мазкур хом-хатала ишланиб, шошилинч тарқатилган лойиҳага кўра «Миллий мажлис» «Бўйсунмаслик» ҳаракатига раҳбарлик қилиши, мабода ҳукумат истеъфосига эришилса, бошқарувни қўлга олиши мўлжал қилинганди. Ушбу сўнги хато муҳолифат раҳбарлари энди партиянинг имкониятларидан мамлакатда демократик жамият барпо этиш учун эмас, балки қандай йўл билан бўлса ҳам ҳокимиятни эгаллашда фойдаланишга уринаётганини кўрсатди. Бу 3- хато эди.

Собиқ коммунистлар ниятларига етди: «ЭРК» конструктив муҳолифат сифатида қўлга киритган сиёсий позицияларини бирин-кетин бой бериб бўлди. Пойтахтда ва регионларда иш олиб бораётган таниқли ташкилотчилар муттасил тазйиқ остига тушиб қолишди.

Раис партияни ушбу сиёсий тузоққа тўла тушириб бўлгач, «жабрдийда қаҳрамон» сифатида хорижга қочди ва ўз хавфсизлигига тўла амин бўлгач, «Яқинда ижтимоий портлаш бўлиб, мавжуд режим ағдарилиши; бошқарув муқаррар тарзда «ЭРК» кўлига ўтиши» ҳақида жангвор наъралар торта бошладики, бу асосиз, хом гапларга жон деб «ишонган» хавфсизлик органлари мамлакатда иш олиб бораётган партияга қарши ашаддий қатағон сиёсатига ўтди.

1993 йилнинг 28 сентябрида менга «Хавфсизлик нуқтаи назаридан келиб чиқиб, “ЭРК” демократик партияси фаолиятини вақтинча тўхтатиш» ҳақидаги Олий суд қарори расман тақдим этилди.

Орадан беш кун ўтиб, Қаршидан Тошкентга қайтиш чоғида “Номаълум шахслар” менга нисбатан ваҳшиёна суиқасд уюштириб, чалажон ҳолда Чирокчи тумани ҳудудидаги даштга ташлаб кетишди.

Анқарада кувгиндаги миллий қаҳрамонлик нашъасини сураётган партия раиси «Партия Марказий Кенгаши бош котиби Самад Мурод ўласи қилиб калтакланди ва шаҳар четидаги ахлатхонага ташлаб кетилди» дея мамнуният билан муносабат билдирди.

Унинг суиқасд моҳиятидан кўра «ахлатхона» сўзига кўпроқ урғу бергани партия раиси билан бош котиб орасида жиддий рақобат борлигини фош қилиб қўйди. Очиғи, бу мен учун ҳам ўта кўнгилсиз янгилик бўлди.

Мен 1993 йилнинг октябридан 1994 йилнинг февралигача тўшакка михланиб қолдим. Оёққа

турганимда эса, амалда уй қамоғига маҳкум эканлигимга амин бўлдим. Бу 1997 йил охиригача давом этди.

1993 йилдаёқ МК олдида партия тақдирига дахлдор, «Бундан кейин ЭРК ўз сиёсий фаолиятини қай тарзда давом эттиради?» деган савол кўндаланг бўлди:

Хорижда юрган партия раиси революцион кураш йўлини танлаганини яширмай қўйди. Мен эса, курашнинг демократик усулидан чекиниш партияни муқаррар ҳалокатга олиб боради деб ҳисоблардим.

Кураш тактикасидаги бу кескин тафовут кейинчалик юз берган ички парокандаликка омил бўлди десак, хато бўлмас.

Сиёсий маҳбус Мурод Жўраев собиқ «ЭРК» раисининг навбатдаги хом хаёлдан иборат «Куч билан ҳокимиятни қўлга олиш» режасининг қурбони бўлди. Бу тўртинчи ва партия учун энг фожеали хато эди.

Мақсад чет элда жанговор тайёргарликдан ўтган (қирқтача) «Озодлик лашкари»ни мазҳаб йўлида ҳукуматга қарши ғазот эълон қилган Тоҳир Йўлдошнинг (элликтача) кўшини билан бирлаштириб, мавжуд режимни ағдариб ташлашдан иборат эди. Бу моҳиятан демократик «ЭРК»ни сиёсий экстремизм кўчасига бошлаб кириб, жамоатчилик назарида бутунлай бадном этувчи режани МК қатъиян рад этди.

1994 йил кузида йигитларни хорижга жўнатишни ташкил этган Мурод Жўраев гуруҳи устидан суд бошланди. Компания пайти суиқасд туфайли хасталигим ва доимий уй қамоғида бўлганим сабабли менга нисбатан айб эълон қилишнинг имкони йўқ эди

Ушбу суд маҳкамаси ҳалигача партия раиси ва унинг тарафдорлари томонидан қасддан бузиб талқин этилмоқда. Суд олдида асло гуруҳнинг айбли ёки айбсизлигини исботлаш масаласи тургани йўқ. Чунки, айбанувчилар ўз айбларига тўла иқрор бўлишган, яширадиган ёки фош этиладиган сирнинг ўзи қолмаганди.

Даъвогарнинг мақсади “Қонуний ҳукуматни куч билан ағдаришга уринган судланувчилар “Эрк” партияси аъзоларидир. Демак, “ЭРК” ўта хавфли экстремистик партиядир” деган ҳукмга эришиш эди. Агар судда бу даъво исботланса, ҳукм нафақат шу саккиз нафар шахс, балки мамлакатдаги барча эркчилар, уларнинг оила аъзолари устидан ўқилиши муқаррар эди.

Ўта қалтис, ўта фожеий дамлар эди. Мен суд жараёнида судланувчилар партиясиз, ёки собиқ коммунистлар эканлигини, улар орасида Д. Исҳоқовадан бошқа «ЭРК» чи йўқлигини амалда исботлашга эришдим.

Мурод Жўраев судда ўзининг “озод демократ”ман, бошқа судланувчилар ҳам бу партияга дахлдор эмас деган кўрсатмасида қатъий туриб бермаганда биз ҳеч нарсага эришолмасдик. Унинг партияга кўрсатган энг катта ва унитилмас хизмати эди бу.

1996 йилда партия фаоли О. Орипов раис билан келишган ҳолда менинг уй қамоғида ўтирганимдан фойдаланиб, Тошкент шаҳрида кичик бир гуруҳ тузди ва ўзини партиянинг бош котиби деб эълон қилди.

Раис ўзининг наполеонча режаларни шубҳа остига қўя бошлаган ўзбошимча бош котибни, гарчи партия Низомига зид бўлса-да шу тарзда йўлдан олиб ташламоқчи бўлди.

Навбатдаги хато эса О. Орипов орқали партиянинг 2003 йил октябрида иш бошлаган V Съездида содир этилди. Сепаратчи гуруҳ Съезд залидан 25 нафар собиқ раис гуруҳини олиб чиқиб кетиб, партиядаги бўлинишни ниҳоясига етказди. Аммо Съезд 73 нафар делегат билан ўз ишини давом эттирди ва партиянинг янги раҳбариятини сайлади.

Тақдир тақозаси билан 90-йиллар бошида «ЭРК»нинг тузилишига раҳбарлик қилган шахслар эндиликда уни бутунлай йўқ қилиб ташлаш учун бор кучларини сарфламоқда. «Нима учун?» деган саволнинг жавоби эса, сўз аввалида айтиб ўтилди.

Тарихда партиявий манфаат йўлида бошини фидо қилган зотлар бўлган, аммо партияни ўз манфаатлари йўлида фидо қилишга уринишни тушунтириб бўлмайди. Бу вос-вослик даражасига кўтарилган худбинликдир.

Ю.Р.: -Каримов ҳукуматининг мухолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

С.М.: -Уни “аёвсиз” деб саволга қисман жавоб бериб ўтилди. Бошқарувни ўз қўлида тутиб туриш иштиёқи талабига “Мақсад воситани оқлайди”. Кураш шакли зўрликка асосланган ҳар қандай сиёсий кучга хос хусусият бу.

“Ғолиблар ҳамиша ҳақ”. Аммо, қачондир ҳукумат таркиби муқаррар ўзгаради ва барча амаллар ўз ажрини олади. Ўша куни “Ботирлар”, “қаҳрамонлар” нақадар кўп бўлиши мумкин.

Якобинчи М. Робъеспернинг “Революцияни фидойилар амалга оширади, хузурини эса, корчалонлар кўради” деган фикрига тўлиқ қўшиламан.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатининг хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўтказа олдими?

С.М.: -Шубҳасиз, агар Ватан ичидаги тарафдорлар билан ҳамнафасликка эришилса, жуда катта ижобий таъсири бор. Аммо, “ЭРК” тимсолида тамомила акасини кўриб турибмиз.

Ю.Р.: -Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли мухолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамоқда. Мамлакат ичида янги мухолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги мухолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги мухолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

С.М.: -Халқ мухолифат ҳақида ҳамма нарсани билади. У кузатиб турибди. Шунинг учун ҳам унинг ҳафсаласини пир қилувчи ўйланмаган, хом-хатала баёнотлар ва амаллардан сақланиш керак.

Жиддий мухолифатнинг майдонга чиқиши учун сўз аввалида қайд этилган Буюк учлик: Куч + Пул = Ҳокимият тугаллигига эришган, ғоя атрофида уюшган сиёсий куч керак.

Ўзбекистонда ҳам олигархлар етилмоқда. Улар, шубҳасиз, тез орада парламентда ҳам, ҳукумат таркибида ҳам ўз лоббистларига эга бўлади ва авалига иқтисодий, кейинчалик эса сиёсий рақобатга киришади. Бу муқаррар жараён.

Ю.Р.: -Бугун мухолифатнинг бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга урунмоқда. Дунёвий мухолифатни исломлаштириш мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

С.М.: - Бу партиявий ҳаракат эмас, балки бир ёки бир нечта шахснинг хусусий қароридир. Кимлардир жамоа бўлиб, кимдир ёлғиз ўзи ибодат қилишни хуш кўради. Бу ҳолнинг ўзбек халқи келажагига дахлини кўрмайман. Жаноб Солиҳ ростдан ҳам мазҳаб курашига қўшилган бўлса, ҳали бой бериб улгурмаган сиёсий обрусиниям бой беради.

Исломни жаҳон болалари нигоҳида бебурд қилишга қаратилган мултфилмларнинг соқолли персонажлари қаторига яна биттаси қўшилади, халос. Буниси энди хато эмас, балки ҳалокатдир.

Ю.Р.: -Сизнингча, ўзбек мухолифатининг бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

М.М.: -Биринчи навбатда ҳозир 1991 йил эмас, балки 2009 йил эканлигини; ҳар бир даврнинг ўз менталитети, ўзига хос ишлаб чиқариш муносабатлари, ўз сиёсати ва ўз сиёсий лидерлари мавжудлигини англаб етиш лозим. Ахир, замон алмашуви содир бўлди ва Ўзбекистон янги

бир авлод бошқарувига ўтмоқда. Қаерда ва қачон яшаётганингни англаб етсангина қандай яшаш кераклигини англаб етасан.

Ю.Р.: - Сиз ўз ҳаётингизни кўп қисмини муҳолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

С.М.: -91- йилги президентлик сайловлари арафасида Солиҳнинг “Агар ЭРК ҳукумат тепасига келса, сиз ўз ўрнингизни қаерда кўрасиз?” деган саволига “Мен Эрк партиясига қарши муҳолифат сафига ўтаман” деб жавоб берганим ёдимда.

Вақт ўтиб, йўл қўйилган хатоларнинг асл моҳияти ойдинлашди. Аммо, мен уларни содир этишга мажбур эдим. Қисматдан қочиб қутулиб бўлмайди.

АбдуМанноб Пўлат: “Муҳолиф фикрловчилар доимо бўлган...”

АбдуМанноб Пўлат - таниқли муҳолифат фаоли, Марказий Осиё бўйича таҳлилчи, АҚШ.

АбдуМанноб Пўлат 1988-йилдан миллий-уйғониш, демократик ҳаракат ташаббускорларидан бири. “Бирлик” халқ ҳаракатининг асосчиларидан. 1991-2000 йилларда Ўзбекистон Инсон Ҳуқуқлари Жамияти асосчиси ва етакчиси. 1992-2003 йиллар - Марказий Осиёда Инсон Ҳуқуқлари Ахборот Маркази Директори.

2003 йилдан бери Мустақил Таҳлилчи, Консультант ва Таржимон. Америка, Русия, яна бир қанча мамлакатларда Инглиз, Рус ва Ўзбек тилларида нашр этилган Ўзбекистон ва Марказий Осиёда сиёсат, демократия ва инсон ҳуқуқлари, Американинг минтақадаги ташқи сиёсати, Ўзбек-Америка муносабатлари ҳақида юздан ортиқ таҳлилий мақолалар, ҳамда 1 китоб ва 3 китобда алоҳида боблар муаллифи.

Америка, собиқ Совет Иттифоқи ва Оврупо мамлакатлари, Хиндистонда ўнлаб университетлар ва тадқиқот марказлари, давлат ва нодавлат ташкилотларида, конференцияларда маърузалар билан иштирок этган.

1992-йил ёзида “Ўзбекистон Президентини ҳақорат қилиш”да айблангач, Москвага кетишга мажбур бўлган. У ерда Ўзбекистонда инсон ҳуқуқлари ва сиёсий вазият ҳақида ўндан ортиқ мақолалар чоп этган.

Шу йилнинг декабрида Бишкек шаҳрида Марказий Осиёда Инсон Ҳуқуқлари бўйича йирик халқаро конференция ташкил этган. Конференция тугаши билан, Тошкент шаҳар ички ишлар бош бошқармасининг уюшган жиноятчиликка қарши кураш тезкор гуруҳи томонидан ўғирланиб, Ўзбекистонга олиб келинган ва қамоққа ташланган. Устига қуйилган “айблар” бутунлай асоссиз эканлиги суд жараёнида ошкор бўлишига қарамай, Ўзбекистон Олий Суди томонидан, мамлакат раҳбарини ҳақорат қилишда “айбдор” топилиб, 3 йилга озодликдан маҳрум этишга ҳукм қилинган ва афв-амнистияга биноан суд залидан озод қилинган.

1993-йил мартдан Америка Қушма Штатларида яшайди, 2001-йилдан Америка фуқароси.

1951-йил Декабрида Тошкент шаҳри яқинида туғилган. Ўрта мактабни Олтин Медал билан тугатгач, Тошкент, Ленинград (ҳозир Санкт Петербург) ва Москва Университетларида таълим олган. Физика-математика фанлари номзоди, 1975-92 йилларда 30 дан ортиқ илмий мақолалари Москва, Минск ва Тошкентда нашр этилган. Уларнинг бир қисми Америка ва Олмонияда Инглиз тилида таржима қилиб, босилган.

1979-93 йиллар Тошкент Давлат (ҳозир Миллий) Университетида математика факультетида дарс берган ҳамда илмий тадқиқот билан шуғулланган. Бевосита илмий раҳбар сифатида бир фан номзоди тайёрлаган.

Оилали. 3 фарзанди, 3 невараси бор.

АбдуМанноб Пўлат: -Саволларга жавоб беришдан олдин бир неча изох:

1. Назаримда, Ўзбек мухолиф манбаларининг ўқувчилари орасида обрў орттириш учун, Ислоҳ Каримов ва унинг ҳукумати, сиёсатини кескин танқид қилиш, гап билан уларнинг “пўстагини қоқиш”, “дабдаласини чиқариш” керак. Ҳамда, бу манбаларнинг кўп ўқувчилари мухолифат арбоблари орасидан ҳам ўзи ёқтирмаган киши танқид қилинганида кўнгли ором олади шекилли. Лекин, мени мақсадим бошқа - қўлимдан келганича ҳолис, асос билан, ва жиддий таҳлил. Сабоқ чиқариш. Фақат “оқ” ва “қора”, “Демократ” ва “Диктатор”, “Адолат, Ҳақиқат” ва “Зулм” каби сўз ўйинига берилмасликка ҳаракат қиламан. Мени назаримда, ҳаёт, бўлиб ўтган жараёнлар, ҳозирги вазият ҳам жуда зиддиятли, кўп қиррали ва мураккаб, ҳамда шунинг учун - қизиқарли.

2. Мухолифатнинг 21 йиллик ишлари, ютуқлари ва хатолари, арбоблари ҳақида, кенгрок олганда Ўзбекистоннинг шу даврдаги тарихи ва бугунги куни ҳақида, афсуски, ўта бир томонлама ва юзаки, “аравани куруқ олиб қочувчи” гаплар жуда кўп айтиб ва ёзиб келинаёпти. Баъзан, ёлғон, тухмат, уйдирмалар ҳам учрайди. Чиқарилаётган сабоқлар ва бугун нима қилмоқ кераклиги ҳақидаги чақириқларнинг ҳам кўпчилиги – афсуски, назаримда, ачинарли хомхаёл.

3. Мен ўз жавобларимда, “Эрк” ҳақида гапирганда, 2-3 гуруҳга бўлиниб кетган бу партиянинг Муҳаммад Солиҳ раҳбарлигидаги бўлагини назарда тутаман. Чунки, “Эрк”нинг бошқа гуруҳлари фаолияти ҳақида, уларнинг раҳбарлари эркин давлатларда бўлмагани, Ўзбекистон ва чет элларда уларнинг номи жуда кам доирада маълум эканлиги, натижада моддий тарафдан жуда оғир шароитда эканлиги ва баъзи бошқа сабаблар билан, деярли маълумот йўқ.

4. Ҳамда, жавобларимнинг баъзилари жуда узун эканлиги учун узр сўрайман.

1- савол: - *Ўзбекистондаги мухолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда мухолифат бўлганми?*

Жавоб: -Давлат сиёсати, жамиятга ё раҳбарларга мухолиф фикрли инсонлар ҳар бир мамлакатда бўлади, Марказий Осиё, жумладан Ўзбекистонда ҳам бўлган. Агар шакланган, фаолияти унча-мунча маълум бўлган мухолифат ва фақат охирги бир ярим аср ҳақида гапирсак, XIX аср охири ва XX аср бошларида Туркистон миллий истиклоли ва юртда сиёсий ва иқтисодий ислохотлар ҳамда дин учун курашган гуруҳ, ташкилот ва арбобларни ёдга олиш зарур. Жумладан, “Дукчи Эшон” ва унинг сафдошлари, ҳамда жадидлар ҳаракатининг

“сиёсий қаноти”. 1917-йил инқилобидан кейин жадинлар ҳаракати иккига бўлинган. Бир қисми коммунистларнинг мустамлака халқларга озодлик, камбағалларга яхши ҳаёт ва илм-маърифатга, тараққиётга йўл очиш каби ваъдаларига ишониб, уларнинг тарафига ўтган. Давримизда анти-коммунизм ҳукмрон бўлишига қарамай, коммунистлар, гарчи жуда кўп қурбонлар ва қийинчилар ҳисобига бўлса-да, иқтисод, маориф, илм ва фан тараққиёти, ўрта ҳол ва камбағал учун ҳам нисбатан тузук ҳаёт ҳақидаги ваъдаларининг устидан қисман бўлса ҳам чиқишганини эслатиб ўтиш керак. Бундан 20-25 йил аввал, ҳозир кўплар қоралаётган коммунизм даврида, юз минглаб, балки бир неча миллион Ўзбекистонлик, жумладан Советлар даврида етишган ўқимишли кишилар ҳозиргидек чет элларда хор-зор ва мардикор бўлиб юришмас эди. Мамлакатда иш, одатда текинга тузук маълумот, нисбатан тузук тиббий ёрдам олиш имкониятлари мавжуд эди - барча қийинчиликлар ва камчиликларга қарамай ўша вақтда вазият кўп йўналишларда бугунгидан кўра тузукрок эди.

Коммунистлар тарафига ўтган фаоллар ва арбобларнинг баъзилари шахсий манфаатдан келиб чиқиб, ҳокимият учун бўлган сиёсий курашда қўли баланд келаётганлар, ғолибларлар тарафига ўтган, ёки улар бунга мажбур бўлишган дейиш ҳам мумкин. Бу - табиий жараён: барча юртларда ва ҳар доим шундай бўлиб келган, фақат Ўзбекистонда эмас. Иккинчи қисми - миллатнинг Руслардан мустақиллиги ҳамда дин учун, бой ва кўплаб ўрта ҳолларнинг молк-мулкларини давлат ва камбағаллар фойдасига мусодара қилинишига қарши курашган. Иккала гуруҳ орасида бир-бири тарафига ўтиб кетишлар ҳам учраган. Яъни, мухолифатчиларнинг баъзилари ҳукумат тарафига, ҳукуматдагиларнинг баъзилари - мухолифатга ўтиши. Охирги 20 йилда ҳам шундай жараёнлар кузатилганидан ажабланиш керак эмас.

Бу мухолиф гуруҳлар 1930-йилларнинг ўрталарига келиб бостирилгач, Ўзбекистон ва Марказий Осиёнинг бошқа юртларида, менимча, 1988 йилгача ошкор ва маълум мухолифат гуруҳи пайдо бўлмаган. Юқорида таъкидлаганимдек, мухолиф фикрловчилар доим бўлган - жумладан, ўша даврда ҳам. Мен шахсан бир қанча шундай кишиларни билар эдим. Лекин, менимча, бу даврда шаклланган ва фаолияти маълум гуруҳлар пайдо бўлмаган.

2-савол: -Ўзбек мухолифатининг пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда мухолифат ва мухолифатдаги сиёсий ҳаракатларнинг пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

Жавоб: -”Бирлик” ҳаракати 1989-йилда эмас, ундан 1 йил олдин - 1988-йилдан бошланган. Бу ташкилот пайдо бўлишининг асосий сабаблари - халқнинг ўз ҳуқуқи, озодлиги, адолат учун интилишларини бир гуруҳ зиёлийлар томонидан ифодалашга уриниш. Бундай интилиш, истак доим бўлган, лекин Совет давлатининг охирги раҳбари Михаил Горбачёв ўша вақтда олиб бораётган ошқоралик, халққа эркин фикр айтишга имконият бериш, “қайта куриш” сиёсатисиз бундай истак яна анча йиллар хом-хаёл бўлиб қолиши мумкин эди.

3-савол: - 90 -йиллар бошида пайдо бўлган Ўзбек мухолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

Жавоб: -1980-йиллар охирларида пайдо бўлган Ўзбек мухолифати халқнинг кўзини очишда катта хизмат қилди, ўз ҳақ-ҳуқуқини очиқ айтиш, шу мақсадда уюшиш мумкинлигини кўрсатди. “Бирлик” амалга оширган бошқа кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган амалий ишлар орасида кўп минг кишилик тинч намойишлар, Ўзбек тилига давлат тили мақоми берилиши учун курашдаги бу халқ ҳаракатининг жуда катта хизмати, ҳаракат нисбатан қисқа вақт ичида анча оммавий тус олишига эришилганини айтиш зарур.

“Бирлик”нинг ўша даврдаги ижобий ишлари ва ютуқлари орасида биринчи навбатда ва асосан Ўзбек тилининг давлат тили бўлиши учун кураш, оммавий, ўн минглаб кишилар катнашган намойишлар тилга олинади. Лекин, бу муҳим ишлардан ташқари 1989 ва 1990

йилда “Бирлик” маҳаллалар, мактаб ва бошқа ўқув юртлари, ишхоналарда халқ билан жуда кўп учрашувлар ўтказгани, одамларнинг фикр, ташвиш ва таклиф, орзу-умидларига қулоқ солгани, ҳамда миллий қадриятларимизга ҳурмат, адолат, озодлик ғояларини кенг оммага ёйишда анча жиддий муваффақиятларга эришгани, сайловлар билан жуда фаол шуғуллангани ҳақида жуда кам гапирилади, деярли гапирмайди деса ҳам бўлади.

1989-йил баҳорида СССР (Совет-Шўролар Иттифоқи) Халқ Вакиллари-Депутатлари сайлов жараёнида “Бирлик” ташаббуси ва ҳатти-ҳаракати билан Тошкентда ўнлаб иш ва ўқиш жамоаларида, ҳамда сайловчиларнинг яшаш жойларида “ҳудудий” йиғилишлар ўтказилган, ҳаракатнинг 2 номзоди депутатликка кўрсатилган.

Эслатиб ўтай. 1988 йил. Декабр ойининг охирида собиқ Советлар-Шўролар Иттифоқи тарихида биринчи марта нисбатан эркинроқ умумхалқ сайлови жараёни бошланди. СССР, яъни Союз Советских Социалистических Республик (Рус тилида) – Шўролар (Совет) Социалистик Жумхуриялар Иттифоқи Олий қонуни – Конституциясига ўзгартишлар киритилди. 2250 СССР халқ вакили депутати сайланиладиган бўлди, улардан 1500 вакил бевосита Иттифоқ аҳолиси томонидан, қолган 750 вакилни ҳукумат расмий рўйхатдан ўтказган жамоат ташкилотлари сайлайдиган бўлди.

1500 халқ вакилининг 81-тасини Ўзбекистон сайловчилари танлашлари керак эди: Иттифоқнинг аъзоси (“Иттифоқ”чи Жумхурият) сифатида – 32 ва аҳолиси-сайловчилари сонига асосланиб - 38, ва Қора-Қалпоқ Мухтор Жумхуриятидан яна 11 вакил.

Сайлов эълон қилинганда, “Бирлик” ошқора фаолият бошлаганига энди 1 ой бўлган эди. Сиёсий фаол ташкилот сифатида, сайловда фаол иштирок этиш учун жиддий ҳаракат бошладик. Ҳаракатнинг кўзга кўринган кишилари тезда маслаҳатлашиб сайловда фаол қатнашиш ва биринчи навбатда 2 номзодни кўрсатиш ҳақида бир фикрга келдик. Номзодларимиз Муҳаммад Солиҳ ва АбдуРаҳим Пўлатов (Пўлат) эди.

Номзод кўрсатиш тартиби жуда мураккаб ва бир неча поғонадан иборат эди. Ҳар бир меҳнат жамоаси ё ўқув муассасаси аъзоларининг ярмидан кўпи иштирокида (ёки вакиллар конференцияси-қурултойи-йиғилишида) халқ вакилликка “номзод бўлиш учун номзод” кўрсатиш мумкин эди. Худди шундай ҳуқуқ яшаш жойларида камида 500 сайловчининг йиғилишига берилган эди. Биз иккала имкониятдан ҳам иложи борича кенг фойдаланишга киришдик.

Муҳаммад Солиҳ ва АбдуРаҳим Пўлат номзодини кўрсатиш учун Тошкентда тегишли сайлов округи-ҳудудида яшайдиган сайловчиларнинг 3 йиғини ташкил қилдик – Тошкент давлат (ҳозир – Миллий) университетида 2 марта, яна бири – шаҳар марказидаги Офицерлар (Ҳарбий -Зобитлар) Уйида. Ҳар бир йиғилиш кўп марта тегишли давлат идораларига мурожаат, улар билан тортишиш, ўз қонуний ҳуқуқимизни талаб қилиш натижасида ўтказилди.

Бу 3 йиғилишнинг ҳар бирида тегишли сайлов округида яшайдиган 500 дан ортиқ сайловчи иштирок этди. Ҳукумат вакиллари ҳар бир сайловчидан паспортларини талаб қилиб, улар тегишли сайлов округида яшаши (“прописка”сини) текширишди.

Бу мажлислар номзодларни муҳокама қилиш ва кўрсатиш билан бирга, Ўзбек тилига давлат тили мақоми бериш таклифи, бошқа кўплаб муаммолар ҳақида бўлди. Халқнинг эркин минбарларига айланди.

Иш жамоалари ва ўқув муассаларидан бизни номзодларимиз кўрсатилиши ҳам жуда катта ютуқ бўлган. Тошкент давлат университети меҳнат жамоаси конференцияларида 2 марта Муҳаммад Солиҳ номзодини кўрсатишга эришдик. Бир неча мактабларда, Ёзувчилар Уюшмасида, “Ёш Гвардия” (ҳозир “Ёшлик”) театрида, Маданий-Оқартув техникумида (ҳозир колледж) бўлган йиғилишлар - ҳаммаси ёдимда йўқ.

Номзод кўрсатиш ҳаракатларимизда “Бирлик”нинг ўнлаб фидоий фаоллари жиддий

ҳиссаларини кўшишган эди. Бу ерда биринчи навбатда Шухрат Исматуллаевнинг хизмати, билими, ҳам босиқлик, ҳам изчиллик билан қилган хизматини тилга олиш зарур. Шухрат Исматуллаев, гарчи “Бирлик”нинг 1988-йил 11-ноябрдаги биринчи йиғилишида иштирок этмаган бўлса ҳам, ҳаракат тузилишидан олдин (1988-йил ёздан) ва ундан кейин бу ташаббуснинг фидоий тарафдори ва фаоли эди. 1989 - йил ноябрдан 1994-йил майгача “Бирлик”нинг Раисдошларидан бири сифатида Ўзбек муҳолифати, демократик ҳаракати учун жуда кўп хизмат қилди. 1993-йил майида унинг бошини ёришди.

Бу ҳаракатлар, мажлис ўтказиш тараддуди, ҳамфикрлар билан мулоқот, келишувлар, тайёргарлик, йиғилишларни ўтказиш ва ундан кейинги қоғозбозлик ишларида конуннинг мураккаб талабларига изчиллик билан риоя этиш - булар жуда кўп меҳнат ва билим талаб қилар эди. Агар “Бирлик”даги бир неча фаолларимиз бўлмаганида, бу ҳаракатларимиз кенг халқ ҳам, ҳукумат ҳам сезмайдиган, эшитмайдиган даражада заиф бўларди.

Мен бунга аминман. Чунки, жумладан шу бир неча “Бирлик”чи фаол аралашмагани учун, ҳаракатимиздан 1989-йил охирларида чиқиб кетган собиқ сафдошларимиз кейинги сайловларда биздан кўра унумсиз ва заиф ҳаракат қилишгани кўринди. Жумладан, 1989-йилдаги номзодларимиздан бири - Муҳаммад Солиҳ. Келаси йилги (Ўзбекистон Олий Совети-Кенгашига) сайловда у ягона номзод сифатида, ҳукуматнинг қўллаб-қувватлаши билан сайланди. 1991-йил декабридаги президентлик сайловида ҳам “Эрк” партияси, менимча, жуда заиф ва суст иштирок этди. Лекин, тақдир тақозоси билан, худди шу сайлов Муҳаммад Солиҳ номини халқнинг анча қисмига танитди - бутун Ўзбекистон унинг номини эшитти. Чунки, Ислон Каримов бу сиёсатчига ўзига муқобил номзод бўлиш ҳуқуқи, имкониятини беришни лозим топган, “совға” қилган, эди. Бу иккала сайловдаги иштироки ҳам Муҳаммад Солиҳ ва унинг тарафдорларининг кураши натижаси бўлмади.

Назаримда, энг катта ютуқлардан бири - Фанлар Академиясининг Кибернетика Институти (ҳамда шу номдаги Илмий Ишлаб Чикариш Бирлашмаси)да бўлди. “Бирлик”нинг бу институтдан ташқаридаги фаоллари иштирокисиз қуйидаги катта ютуқларга эришилди.

Кибернетика институти ва шу номдаги бошқарма жамоасининг конференцияларида бу ташкилотнинг Бош Директори, академик Восил Қобулов номзоди кўрсатилиши режалаштирилган эди. Табиийки, бу режа амалга ошишига институт- бошқарма раҳбарининг ҳам, ҳукумат вакилларининг ҳам шубҳаси йўқ эди. Лекин, жамоа вакилларининг кўпчилиги муқобил номзод - “Бирлик” ташаббус гуруҳининг раиси, фан доктори ва институтда лаборатория мудири Абдурахим Пўлат учун овоз беришди. Бундай ютуқ 2 ойдан кейин яна қайтарилди.

Лекин ҳукумат “Бирлик” номзодларини расмий рўйхатга олмади, уларни сайлов жараёнининг кейинги босқичларига қўймади.

Сайловга 3-4 кун қолганида, “Бирлик”чи талабалар иккала сайлов округининг ҳар бирида ҳукумат маъқуллаган расмий 2 тадан номзодга қарши овоз беришга чақириб, кўчаларда, “Эски шаҳар” бозорида плакатлар билан юришди ва варақаларимизни тарқатишди. Юзлаб варақаларимиз турли жойларга “кўчириб ё юлиб олиб бўлмайдиган” қилиб ёпиштирилди - жумладан, ҳукумат идораларининг эшик ва деворларига ҳам. Уларнинг баъзилари бир неча ой, ҳатто 1-2 йил, давомида бу сайловдаги курашларни эслатиб, девор ва “столба”ларда турди.

Натижада иккала сайлов округида ҳам ҳукумат ижозат берган 2 тадан номзод орасидаги кураш “дуранг” билан тугади. Иккала сайлов округида ҳам ҳеч ким ютмади.

Сайловчиларнинг сезиларли қисми иккала номзодга қарши овоз беришганини ўша ошкоралик кунларида ҳатто “Правда Востока” газети ҳам тан олди.

Мен ўша кунларда сайловнинг расмий натижаларига асосланиб, Муҳаммад Солиҳ номзодини биз кўрсатишга уринган сайлов округида 25 минг киши унга муқобил иккала расмий номзодга қарши овоз берганлигини ҳисоблаган эдим. “Бирлик”чиларнинг чақириқлари ва

халқ орасида ташвикоти, фаоллиги бўлмаса, 25 минг киши иккала расмий номзодга қарши овоз бериши амалга ошмас эди, бунга мен аминман.

Иккала сайлов округида ҳам қайтадан сайлов эълон қилинди. Натижада биз ўз номзодларимиз ва ғояларимиз учун курашни янада жадаллаштирдик. Олдингидан ҳам кўпроқ мажлислар ўтказиб, номзодларимизни кўрсатишга эришдик.

Юқорида тилган олганларим - Тошкент давлат университети ва Кибернетика Институтининг Бошқармаси, яна бир қанча жойларда номзод кўрсатишларимиз 1 марта эмас, 2 марта бўлганининг сабаби ҳам шунда.

“Бирлик”даги бўлинишдан кейин, 1990-йил бошида Ўзбекистон парламенти - Олий Мажлисига сайловлар бўлди. Сиёсий муҳит ҳалиям “ошкоралик” шиори таъсирида бўлса ҳам, Ислом Каримов ҳукуматининг “Бирлик” номзодларини сайловда иштирок этишига қаршилиги бир йил аввалги, Рафиқ Нишонов даврига қараганда янада кучайди. Биз ҳам заифлашган эдик - сайлов жараёни олдиндан бўлинган икки гуруҳ орасида “даханаки” жанг кетаётган, “Бирлик”чилар таъқибда эди. Бир қанча фаолларимиз Ўзбек тили давлат тили бўлиши талаби билан ўтказган намойишларимизда калтакланган, яна кўпларга маъмурий жазолар берилган, жарима солинган эди. Ўнга яқин фаолимиз 3-5 кунга, икки фаолимиз - АбдуЛазиз Маҳмудов ва Анвар Усмонов - 9 ва 10 кунгача қамалди. Бир қанча киши ишдан ҳайдалди. Бундан бир неча йил кейинги ва бугунги кун учун, бу таъқиблар “майда” кўринади, албатта. Лекин, ўша давр учун, бу сиқув барчанинг кўзида жиддий таъқиб эди...

“Бирлик” Ёзувчилар Уюшмасидан анча вақтга қувилди. Ҳаракатимизнинг ўндан ортиқ кўзга кўринган раҳбарлари ва фаоллари “қора рўйхат”га киритилиб, уларнинг Ўзбекистон халқ депутатлигига номзоди рўйхатга олинмади. Булар орасида АбдуРаҳим Пўлат, Бек Тошмуҳаммедов, Зоҳид Ҳакназаров, Шухрат Исматуллаев, Гулчеҳра Нуруллаева, Дадахон Ҳасан, АбдуЛазиз Маҳмудов, Анвар Усмонов, МирОлим Одиллов, Норбой Худойбергенов, Пирмат Шермухамедов, мен ва яна бир неча киши бор эди.

Ҳукумат “Бирлик”чиларни сайловга қўймаслик учун энг қаттиқ чораларни Тошкентда амалга оширган эди. Лекин, ҳатто Тошкенда ҳам бир “Бирлик”чи сайланишига эришилди. Раҳматли Тоиба Тўлаганова, ўзи ва бир неча яқинларининг ҳаракатлари ҳамда “Бирлик”чиларнинг ёрдами, ҳукуматнинг ҳам сайловга 1-2 ҳафта қолганида унинг номзодини расмий рўйхатга олиши натижасида ғалабага эришди. Олий Мажлиснинг 1-йиғилиши (сессияси)да Толиба кун тартиби ва бошқа муҳим масалалар бўйича ўзининг пишиқ тайёрланган чиқишлари ва таклифлари билан танилди.

“Бирлик” 1989-91 йиллардаги сайловларда ютқазди, лекин курашди, тобланди, сиёсий тажриба орттирди. Ҳаракатимизнинг Тошкентдаги раҳбарларидан ҳеч ким Жумҳурият Олий Мажлисига киритилмади. Лекин, виоятлардан бир неча “Бирлик”чи ё унга хайрихоҳ фаоллар парламент аъзоси бўлишди. Жумладан, раҳматли Шовриқ Рўзимуродов. Толиб Ёқубов ва мен Қашқадарё вилоятининг Яқкабоғ туманига бориб, Шовриқнинг сайланиш жараёнида анча иштирок этган эдик.

“Бирлик”ни тарк этган Муҳаммад Солиҳ ва Эркин Воҳидовлар эса ҳукуматнинг ягона номзодлари сифатида Ўзбекистон халқ депутати бўлишди. Муҳаммад Солиҳ Олий Мажлиснинг 1-йиғилиши (сессияси)да иштирок ҳам этмай, Америкага сафарга кетди. Ислом Каримов шу мажлисда Президент этиб сайланди, унинг номзодига қарши гапирган ягона халқ вакили - раҳматли Шовриқ Рўзимуродов бўлди.

Муҳаммад Солиҳ тарафдорлари 1990 йилдаги бу сайлов жараёнида бирор жиддий фаолият ҳам кўрсатишмади - ҳукуматнинг очик қўллаши натижасида бунга зарурият ҳам йўқ эди. Халқ депутатларидан бир нечаси бу сайловлардан оз вақт ўтгач тузилган “Эрк” партиясига кирди.

Афсуски, бу тажриба ҳозир деярли унутилган.

“Бирлик”нинг ўша даврдаги бошқа муҳим ишлари қаторида Совет Армиясидаги ҳарбий хизматдан Ўзбек аскарларининг жасади келаётганига норозилик тадбирлари, намойишлар, ҳукумат ва жамиятни ушбу муаммони ҳал этишга ундаш, муаммони ечишда иштирок этиш бўлди. “Эрк” ҳам бу ишлар билан анча шуғулланди.

4-савол: - Сизнингча Ўзбек муҳолифатининг ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - муҳолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

Жавоб: -Эришилган ютуқларни юқорида тилга олдим. Менимча, Ўзбек муҳолифатининг ўша пайтдаги энг катта хато ва камчиликлари - 1989 йилдаги оммавийликни, тинч намойишларда ва бошқа фаолият, тадбирларда қатнашган юз минглаб ўз тарафдорларини сақлаб қола олмаганлигида. Шунингдек, 1989-йил октябрида бошланган бўлиниш жуда хунук шакл олгани, ҳаракатнинг бир неча раҳбари, биринчи навбатда Муҳаммад Солиҳ, қанчадир вақтга Ислом Каримов ва унинг ҳукумати тарафига “сал кам” ўтиб кетиши бўлди. Бундай баҳо беришимга сабаблар: Муҳаммад Солиҳ 1989-йилдан 1992-йил баҳоригача бирор марта Каримов ва унинг сиёсатини танқид қилмаган. Ҳатто 1991-йил 30-сентябрида Каримов кескин танқид қилинган ва ҳатто уни ишдан олиниши мумкин бўлган Олий Кенгаш сессиясида ҳам у “бетараф” бўлиши, Каримовни танқид қилган Шухрат Нусратовга жавобан, “қачондан бери бу киши демократ бўлиб қолди”, дейиши.

Лекин, муҳолифатдаги асосий хатолар фақат Муҳаммад Солиҳ тарафидан бўлди дейиш ҳам адолатсиз ва асоссиз баёнот бўлади. Агар муҳолифатнинг биринчи йиллари ҳақида гапирсак, мен 1989-йил, кейин 1991-йилда ҳам, бир неча марта ўта ҳиссиётга берилганим, нисбатан кескин, “радикал” (гарчи доим зўравонликка қарши бўлсам ҳам!) сиёсат тарафдори бўлганим, “Бирлик”даги бўлинишда ҳам нисбатан кескин гаплар айтганим - булар мени хатоларимнинг бир қисми бўлган.

“Бирлик” ва мени акам - АбдуРаҳим Пўлатнинг ҳам анча хатолари бўлди. Бўлинишда ҳам, кейинги ўзаро “даҳанаки жанг”ларда ҳам. Баъзан заруриятсиз кескин танқидда ҳам (кечаги сафдошларга, ҳамда ҳукумат ва Каримовга нисбатан).

Хатолар рўйхатини давом эттирсак... Оммавий халқ ҳаракати мавқеини сақлаб қола олмаганимиз, халқнинг катта қисмидан узоклашиб қолиш, ўз халқини, вазиятни етарли даражада тушунмай, “худди Москвадаги” каби ўзгаришларга интилиш, “бошни деворга уравериш” ...

“Бирлик”да ҳам, “Эрк”да ҳам, кейин пайдо бўлган муҳолиф гуруҳлар, фаоллар орасида ҳам бир камчилик, афсуски, кенг тарқалган: дўстни кўпайтириш ўрнига, аксинча душман сотиб олиш... Ўзаро мураса, ҳамкорликсиз, “бўлинггани бўри ейиши”ни унутиш.

Бу билан мен ўзаро танқид бўлмаслиги керак демоқчи эмасман. Аксинча, танқид керак. Лекин танқид, иложи борича, одоб, маданият доирасида, ва албатта асосланган, холис, “конструктив”, дўстона бўлиши, муҳокама, мулоқот, мурасага йўналтирилиши керак. Ўзбек муҳолифатида мана шу хислатлар деярли йўқлиги - катта муаммо, балки фожеадир ҳам. Мени бу ердаги баъзи танқидий мулоҳазаларим ҳам балки ўта кескиндир... Мақсадим кимларнидир мақташ ва бошқаларни қоралаш эмас. Аксинча, мен ушбу сатрларни ўқийдиганлар, биринчи навбатда ёшларимиз, бизни хатолардан хулоса чиқаришларини истардим.

Марказий Осиёда демократик муҳолифат заиф эканлигининг анча чуқур, тарихий сабаблари ҳам бор. Москвада, Совет Итifoқининг бошқа Ғарбий минтақаларида, ҳатто Горбачёвнинг ошқоралик сиёсатидан анча олдин ҳам нисбатан кучли муҳолифат гуруҳлари бўлган. Болтиқбўйи Жумҳуриятлари ва ғарбий Украинада ҳатто Сталин даврида ҳам ва 1956-йилларгача қуролланган муҳолифат бўлган!

Қисқароқ ифодалашга интилиб, Советлар даврининг 1960-70 йилларидаги фақат жуда муҳим

ва таниқли мухолифатчи инсонлар ва гуруҳларнинг баъзиларини тилга олай:

(Раҳматли арбоблар) Александр Солженицин, Андрей Сахаров, генерал Пётр Григоренко, Анатолий Марченко, Абулфаз Элчибей, Звиад Гамсахурдия, Георгий Чантурия ва Тенгиз Гудава, Вячеслов Чорновил ва яна кўплаб (юзлаб, хатто минглаб!) мухолифат арбоблари, демократлар, ўзгача фикрловчилар.

Ҳаётда бўлган арбоблар орасида Сергей Ковалёв, Лариса Богораз, Владимир Буковский, Сергей Григорьянц, Валерия Новодворская, Александр Подрабинек, Людмила Алексеева ва яна юзлаб кишиларни тилга олиш мумкин ва керак.

Инсон ҳуқуқлари ва мухолифат гуруҳлари ҳамда тегишли фаолиятларнинг баъзилари: Москва, яна бир қанча Рус шаҳарларидаги, ҳамда Литва, Украина, Гуржистон Хелсинки Гуруҳлари ва уларнинг нашрлари. Ўнлаб яширин журналлар, диний гуруҳларни ҳимоя қилиш ташкилотлари, Қрим Татар, Месхет Турк, Немис, Яҳудий ва яна бир қанча халқларнинг миллий ҳаракатлари, бир неча жумҳуриятлардаги миллий-истиклол учун курашган гуруҳлар...

1960-70 йилларда Совет Итифокининг Ғарбий минтақаларида “самиздат” ва “тамиздат” кенг тарқалган эди - ҳукумат тарқатишга йул бермайдиган ахборотлар, маълумотлар, журналлар, китоблар яширинча тайёрланалар, тарқатилар эди...

Ўзбекистонда ва Марказий Осиёнинг бошқа юртларида бундай ҳаракат жуда кам, заиф, деярли йўқ бўлган.

Бизга нисбатан анча кучли мухолифат ва демократия тарафдорлари, ҳамда кураш тажрибасига эга бўлиши, ўзгача фикр ва хабарлар нисбатан кенг тарқатилганига, мухолифат учун фаолият имкониятлари нисбатан анча кенглигига қарамай, хатто Русия ва Қоғқозда ҳам, эркин сиёсий жамият, демократия соҳасида кутилган ютуқларга эришилмади - охириги йилларда хатто ортга қайтишлар ҳам кузатилаёпти. Қирғизистонда ҳам қисман шундай бўлди, гарчи уларда 1990-йилларда, айниқса биринчи 5 йилда, эркинлик даражаси жуда юқори бўлган бўлса ҳам!

Бу соҳаларда янада орқада бўлганимиз учун, Марказий Осиёда, жумладан Ўзбекистонда очикрок, демократикрок жамият қуриш, бунга эришиш анча, янада қийин вазифа эканлигини биз, Ўзбек демократик мухолифатини бошида турганлар етарли даражада таҳлил қилмадик, тушунмадик. Кўпинча эзгу ниятлар билан хомхаёлга берилдик. Сиёсий кураш ва тарихий жараёнлар гирдобида булар ҳақида ўйлашга, уларни жиддий муҳокама қилишга вақтимиз ҳам бўлмаган, сиёсий ва хатто ҳаётий тажрибамиз, билимимиз етишмаган.

Советлар давлатининг Ғарбий минтақаларида 1960-70 йиллардаги “чегараланган” қатағон йиллари мухолифат олиб борган хавфли курашни биз 1980-йилларнинг охирида, ошкоралик ва анча эркинлик даврида бошладик ва ҳозирги бутунлай бошқа вазиятда, жумладан ривожланган демократик давлатларнинг жиддий ёрдами билан, бу кураш давом этаёпти.

Биз олдимизга катта мақсадлар қўйдик, уларни амалга ошириш қанчалик мураккаб ва оғир эканлиги анча вақт ўтгач ошкор бўлди. Бундай хатолар - табиий.

Мухолифат эришган ютуқлар орасида “Бирлик”нинг биринчи 4-5 йиллик фаолиятида ички демократия ва Низомга риоя қилиш тузук даражада бўлганини айтиб ўтиш мумкин. “Бирлик”да ички демократия, баҳс-мунозара, раҳбарларни танқид қилиш ва натижада яққаҳоқимлик ва “дохийлик”ни олдини олиш, муҳим қарорларни муҳокама қилиб, кейин қабул қилиш - гарчи мукаммаликдан узоқ бўлса ҳам - “Эрк”ка нисбатан анча юқори даражада бўлиб келган эди. Айниқса, 1989-93 йилларда, раҳбарларнинг бир қисми чет элга кетишга мажбур бўлишидан аввал. Лекин кейинчалик қатағонлар ва ўзаро алоқа ва учрашиш, йиғилишлар жуда қийинлашгани (хатто бир неча йил давомида умуман иложи бўлмагани сабаб), табиийки, Низомга риоя қилиш имкони кескин даражада камайди. Шу ва бошқа кўп камчиликларга қарамай, охириги ўн йилда “Бирлик” бир неча Қурултойлар ўтказди ва ўз

раисини ҳар гал қайта сайлади. Лекин, амалда, мени назаримда, охириги йилларда бу ташкилотда ҳам - худди “Эрк” каби - асосий масалаларни бир киши ҳал қилади.

“Эрк”да эса ички демократия ва Низомга риоя қилиш умуман йўқ. Авваллари ҳам бўлмаган. Мисол учун, партия Бош Котиби Самад Муродни Муҳаммад Солиҳ “ишдан олиб”, унинг ўрнига Отаназар Ориповни тайинлаши. Бу партия мамлакатда очиқ фаолиятда бўлган 1990-92 йилларда ҳам, бирор марта унда жиддий муҳокама, раҳбарни танқид қилиш кузатилмаган.

Лекин, “Бирлик” ҳеч бўлмаса, асримиз бошида бир неча марта расмий руйхатдан ўтиш ва 2004 йил Олий Мажлис сайловларида иштирок этиш учун уриниб, курашиб келди. Имзолар тўплаб, мажлислар ўтказиб - вилоятларда, кўп шаҳарларда ва Тошкентда бир неча Қурултойлар ўтказди - натижада жонланди ва фаоллашди. Андижон фожеасидан кейин бу ишлар ҳам деярли тўхтаган. Лекин, “Эрк”да ҳатто шу ҳам йўқ. “Аъзоларимиз рўйхатини ҳукуматга тақдим қилсак, улар таъкибга учрайди” деган даъво-изоҳ, назаримда партия мавжуд эмаслигини, ёки унинг раҳбарлари ташкилий ишларда қанчалик суёт эканлигини, амалда тасдиқлайди. Чунки, фаол “Эрк”чилар шундай ҳам ҳукуматга маълум. Унча фаол бўлмаган аъзолар эса, одатда, таъкиб қилинмайди.

Мен ўз жавобларимда, “Эрк” ҳақида гапирганда, 2-3 гуруҳга бўлиниб кетган бу партиянинг Муҳаммад Солиҳ раҳбарлигидаги бўлагини назарда тутаман. Чунки, “Эрк”нинг бошқа гуруҳлари фаолияти ҳақида, уларнинг раҳбарлари эркин давлатларда бўлмагани, Ўзбекистон ва чет элларда уларнинг номи жуда кам доирада маълум эканлиги, натижада моддий тарафдан жуда оғир шароитда эканлиги ва баъзи бошқа сабаблар билан, деярли маълумот йўқ

“Бирлик” ва “Эрк” (МС) раҳбарларини ўз ташкилотлари Низомига риоя қилмасдан узоқ йиллар лавозимидан кетмасликда танқид қилиб келаётган муҳолифатчиларнинг гапида жиддий асос бор, албатта. Лекин, бу танқидчиларнинг баъзилари ўзлари ҳам баъзан кўзгу-ойнага қараб туришса тузук бўлармиди? Жумладан, бу йил Францияда Ўзбекистон Инсон Ҳуқуқлари Жамиятининг Овруподаги 8-9 аъзоси ва шу мамлакатдан янги аъзо бўлган 8-9 киши йиғилишиб, Жамият Низомига ўзгартиришлар киритишди ва янги раҳбарлар сайлашди. Бу мажлисни, жуда борса “Жамият Оврупо бўлими”нинг йиғилиши деб аташ мумкин эди. Лекин, Жамиятнинг Қурултойи дейиш мумкин эмас... АбдуЖалил Бойматов жамият раҳбарлигига балки жуда лойиқ арбобдир. Қолаверса, бу Жамият ва ДЎК иккаласининг собиқ раҳбарлари Толиб Ёқубов ва Жаҳонгир Маматов ўз хоҳишлари билан лавозимларидан кетиб, ибратли иш қилишди. Шунга қарамай, Жамиятнинг Франциядаги бу кичик йиғилиши Қурултой ваколатига эга бўлмаганини ҳам эътироф этиш зарур.

“Бирлик”нинг, мени назаримдаги камчиликлари қаторида жуда қатта вақт, эътибор Ўзбек муҳолифати, жумладан хориждаги муҳолифат орасидаги майда гаплар ва ўзаро даҳанаки жанг, иккинчи даражали сабаблар билан кимларгадир “ҳужум”, ҳукуматни танқид қилишда ҳам майда гапларга сарфланганидир. Фикримча, бу хатолар жуда кўп тарафдорларни бездирган.

Яна бир хато ББС, “Озодлик” ва “Америка Овози” радиолари билан ҳамкорлик қилиш масаласи билан боғлиқ. Баъзи ҳолларда уларни танқид ҳам қилиш керак. Лекин, “Бирлик” ва “Бирдамлик” каби фақат “ҳужум” ва “бойкот” - жиддий хато. Назаримда, бунинг ўрнига, ҳамкорлик қилиб, бу минбарлардан унумли фойдаланишга интилиш керак. Бу масалада Муҳаммад Солиҳ ва унинг тарафдорлари, назаримда, “Бирдамлик” ва “Бирлик”ка нисбатан камроқ хато қилишяпти.

5-савол:- - Каримов ҳукуматини муҳолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

Жавоб: -Каримов ҳукуматининг муҳолифатга қарши аёвсиз кураши 1992-йилнинг ёзи ва кузидан бошланди. Унгача, ҳатто ўша пайтда дунёвий-демократик йуналишдаги энг “радикал”, кескин муҳолифат гуруҳи - “Бирлик” ҳаракати ва унинг ўзаги (“Бирлик” партияси) ҳам ҳали аёвсиз таъкиб остида эмас эди.

Мухолифатга қарши қатағон бошланган 1992-93 йиллар ҳақида гапирсак, мухолифатнинг бунчалик кескин даражада сиқувга олинишининг асосий сабаблари, назаримда, куйидагилардан иборат:

1. Қўшни ва қардош Тожикистонда 1991-йил кузида бошланган кўп минг кишилик тинч намоишлар 1992-йил май ойига келиб қуролли тўқнашувлар ва фуқаролар урушига айланди. Бу курашда Тожики миллий-дунёвий-демократик мухолифати (“Растохез” миллий-уйғониш ҳаракати ва ўша пайтдаги Демократик партия, яна бир қанча кичикрок гуруҳлар) “Исломчилар” (Ислом Уйғониш партияси, ўша пайтда Тожикистон диний назорати раҳбари - таниқли уламо ва арбоб СаидАкбар Тўражонзода ва унинг тарафдорлари) билан бирга бўлди. Лекин, “бирлашган” мухолифатда асосий куч “Исломчилар” эди. 1992-йил майида Тожикики бирлашган мухолифати ҳокимиятда ўз вакиллари бўлишига эришди. Сентябрь ойига келиб эса, халқ сайлаган Президент раҳматли Раҳмон Набиев бир гуруҳ автоматчилар томонидан ўраб олиниб, истеъфога чиқишга мажбур этилди ва яқингача мухолифат бўлганлар ҳокимиятда асосий кучга айлана бошлади.

2. Ўзбекистонда ҳам, жуда кўплар худди шу йўлдан бориш, “Исломчилар” билан бирлашишни талаб эта бошлади. Жумладан, ҳурматли ҳофизимиз, озодлик ва миллий истиқлолнинг оташин куйчиси Дадахон Ҳасан “Бирлик” халқ ҳаракатини “Бирлик Исломий Халқ Ҳаракати”га айлантиришни ва намоз ўқимайдиганларни ҳаракатдан ҳайдашни кескин шаклда талаб қила бошлади. 1992-йил май ойидаги “Бирлик” Қурултойида бу таклиф кенг муҳокама қилиниб, рад этилганида, Дадахон Ҳасан сафимизни тарк этди. Баъзилар Тожикики мухолифати каби қуролланишни ҳам таклиф этишди, уларнинг таклифи ҳам рад этилгани, назаримда, тўғри иш бўлди. Тожикистонда мухолифат деярли ҳокимиятга келиши Ислом Каримовни жуда хавотирга солди, албатта. Табиийки, у Ўзбекистонда бундай инқилобни олдини олиш ҳаракатига тушди.

3. “Эрк” ва унинг раҳбари Муҳаммад Солиҳ 1992-йил баҳоридан Ислом Каримов ва унинг ҳокимиятига қарши бўлиб, мухолифатга қўшилди. У бир неча мухолиф арбобларни жалб этиб, Демократик Форум тузди. Бу арбоблар орасида Каримовнинг энг жиддий рақиби - собиқ Бош Вазир ва Вице-Президент Шукрулло Мирсаидов, Олий Кенгаш (Парламент) аъзоси Жаҳонгир Маматов, “Эрк”чилар, “Бирлик”нинг бир неча таниқли раҳбарлари ва яна бир қанча мухолиф фикрдаги арбоблар бор эди. Лекин, Муҳаммад Солиҳ бунда - “табиийки” - ака-ука Пўлатовлар ва “Бирлик”нинг яна бир неча муҳим вакиллари (адашмасам, жумладан Шухрат Исмадуллаев, Толиб Ёқубов, раҳматли Мадамин Нарзиқулов) таклиф этмаган - ўртадаги адоватдан юқори бўлолмаганлиги натижасида бўлса керак.

Бу ерда Ўзбек мухолифатининг йирик арбобларидан бири Жаҳонгир Маматов ҳақида қисқа маълумот, фикримча, фойдадан холи эмас: бу киши Олий Кенгашнинг, Каримов кескин танқид қилинган ва уни ҳатто ишдан олиши мумкин бўлган 1991-йил 30-сентябр йиғинида Президент ҳақида қаттиқ гаплар айтган. Лекин бир неча кундан кейин Каримовнинг маслаҳатчиси бўлиб ишга ўтган, 1992 йил баҳорида яна қайтадан мухолифатчи бўлган. Бу маълумотларни эслатишдан мақсадим Жаҳонгир Маматовни танқид қилиш эмас. Ҳурматли ўқувчилар эътиборини деярли барча сиёсатчи фаолиятида учраб турадиган зиддиятли ва мураккаб қадамларга қаратмоқчиман холос. Мен ўзим ҳам, мана 10-12 йилдан бери “марказчиман” - Ислом Каримов тарафдори ҳам эмасман, унга кескин, муросасиз, “радикал”, ашаддий мухолифатда ҳам эмасман. Баъзи кескин мухолифатчилар назарида ҳатто “Каримов тарафдори” ёки унинг “адвокати” ман.

4. Бир неча мухолифатчи фаоллар “Миллий Мажлис” тузмоқчи бўлишди. Бу ташаббусга Бобур Шокиров, Ҳазратқул Худойберди, раҳматли Олим Каримов, Салават Умурзоқов, “Бирлик”нинг таниқли ва энг фидоий раҳбар ва фаолларидан АбдуЛазиз Махмудов (Ўзбекистон ва минтақадаги муҳим сиёсий воқеалар, жумладан “Бирлик”нинг кўп минг кишилик намоишлари ҳамда бўлиниши, 1989-1990 йиллардаги Қўқон ва Фарғона, Ўш-Ўзген фожеалари ҳақида ва ҳаракат тарихини ажойиб хужжатли филмларда акс эттирган

инсон) бош бўлишди. Эзгу ниятлар билан “жамоатчилик, “давра” кенгаши - парламенти” сифатида таклиф этилган бу гуруҳ Низомининг лойиҳасида ҳукумат муҳолифатни “давлат тўнтаришга уриниш”да айблашига жиддий баҳона - сабаб бўладиган хато бўлган. Бу ачинарли хато кимларнингдир эътиборсизлиги, кимларнидир сиёсий тажрибаси йўқлиги, кимларнидир сиёсий чаласаводлиги ва ўжарлиги натижаси эди. Гуруҳ ҳужжатлари лойиҳасида у қонунлар чиқариши ва уни имзолаш учун Президентга юбориши, агар Президент 1 ё 2 ой ичида “қонун”га имзо чекмаса, уни амалга ошириш йулларини муҳокама қилиши ва излаши кўзда тутилган эди.

Яъни, халқ томонидан сайланмайдиган ва жамоат ташкилотлари вакилларида тузиладиган бу гуруҳ ўзини камида “қонун чиқарувчи парламент”, балки ҳатто ундан ҳам юқори даражада олий ҳокимият деб эълон қилмоқчи эди. Бундай уриниш ҳар қандай мамлакатда, ҳатто сиёсий эркин давлатда ҳам, “конституцион тузумни қонунсиз йўл билан ағдаришга интилиш” деб баҳоланади. Тўғри, демократик, барқарор сиёсий-ижтимоий вазиятда ёки ҳукумат заиф бўлган шароитда, бундай ташаббус билан чиққан фаоллар конституцион ҳокимиятни қонунсиз йўл билан ўзгартиришга чақириқ ё шу йўналишдаги фаолият жиноий жавобгарликка олиб келиши ҳақида жиддий шаклда огоҳлантирилади холос.

Лекин, Ўзбекистон шароитида бундай ташаббус асосий муҳолифат ташкилотлари (“Бирлик” ва “Эрк”) ни йўқ қилиш учун баҳоналардан бири сифатида ишлатилди. “Миллий Мажлис” ташаббускорларининг кўпчилиги қамалди. Сталиндан кейинги, 1960-80 йиллар Шўролар-Совет даврида Ўзбекнинг сал кам ягона (балки ягонадир!) шак-шубҳасиз сиёсий маҳбуси бўлган Бобур Шокиров (1970-80 йиллар Совет давлати ва тузумига тўхмат қилиш ва Совет тузумига қарши ташвиқот деган икки “машҳур” сиёсий айблар билан 10 йил қамокда ўтирган инсон) 11 ой, Ҳазраткул Худойберди 9 ой, Отаназар Орипов (“Эрк” Котиби; “айби” - “Миллий Мажлис лойиҳасини таҳрир қилган), раҳматли Олим Каримов, ҳамда Салават Умурзоқовлар бир неча ойга қамалишди. Судда уларнинг барчаси ва АбдуЛазиз Маҳмудов “айбдор” топилиб, шартли равишда озод қилинди.

“Миллий Мажлис” ҳужжатлари “Эрк” компютерида тайёрланганлиги, ҳамда Муҳаммад Солиҳ ҳам унинг баъзи ҳужжат лойиҳаларини биров таҳрир этганлиги, бу ташаббусда бир неча “Бирлик”чи ва “Эрк”чилар бўлганлиги учун - булардан ҳукумат “фойдаланди”. “Бирлик”нинг Раисдоши Шухрат Исмагуллаев уларнинг йиғилишига бориб, “Миллий Мажлис” ҳужжатлари лойиҳасида мен юқорида айтиб ўтган жиддий сиёсий хато ва нодемократик режалар ҳақида огоҳлантириб, уларни бу йўлдан қайтишга, хатони тузатишга чақирган. Шунга қарамай, у киши ва Муҳаммад Солиҳ устидан ҳам “Миллий Мажлис” “иштирокчи”си, “ташаббускор”и сифатида жиноий иш очилди.

Қатагонлар (давоми):

1992-93 йиллар “Бирлик”нинг етакчи арбоблари ва фаоллари (АбдуРаҳим Пўлат, Шухрат Исмагуллаев ва раҳматли АбдуРашид Шарипов, яна бир неча киши), “номаълум кимсалар томонидан” шафқатсизларча боши ёрилиб, калтакланди;

Бир қанча етакчи арбоб ва фаолларлар қамалди. Жумладан, Пўлат Охунов, Нозир Зокир, “Миллий Мажлис”чилар (Бобур Шокиров, Ҳазраткул Худойберди, раҳматли Олим Каримов, Отаназар Орипов, Салават Умурзоқов), қисқа вақтга (2 ой) - мени ўзим ҳам. Кейинчалик, “Эрк”дан Сафар Бекжон ва Абдулла Абдураззоқ, яна бир неча “Эрк” ва “Бирлик” фаоллари, 1990-92 йилларда Ўзбекистон халқ депутати ва Қашқадарё вилоятидаги Муборак шаҳар кенгаши раиси Мурад Жўраев, ўнлаб “Исломчилар” қамалди. Василя Иноятова мен каби “Президентни ҳақорат қилиш”да айбланиб, судланди ва шартли жазо олди.

Тергов вақтида қамалган ва кейин озод этилганлар орасида Дадахон Ҳасан, Мухтабар Аҳмедова, раҳматли Иброҳим Бўриев ва яна бир қанча муҳолифат фаоллари бўлди.

Шукрулло Мирсаидов “давлат мулкини талон-тарож қилиш”да айбланиб суд қилинди ва шартли жазо берилиб, квартираси олиб қўйилди. У киши ҳам “номаълум кимсалар”

томонидан шафқатсизларча калтакланди.

Ўша вақтда дунёвий-демократик, миллий муҳолифат фақат тинч йўллар билан курашгани ҳамда Исломчилар билан бирлашмагани, ҳукуматнинг қаттиққул сиёсати ва таъқиб-катагонлари, ҳукмдор доираларда бўлиниш ва маҳаллийчилик кам бўлгани - барчаси биргаликда Ўзбекистонда фуқаролар урушини олди олишга хизмат қилди.

Албатта, бунда бир қанча муҳолифатчилар азоб чекишди - боши ёрилганлар, камалганлар, хорижга кетишга мажбур бўлганлар, ишдан ҳайдалганлар... Лекин, Тожикистондан фарқли ўлароқ, уруш - ўн минглаб кишилар ўлиб кетиши, юз минглаб кишилар ўз шаҳар-қишлоғи, ҳатто юртини ташлаб чиқиб кетишга мажбур бўлиши, мамлакат ривожланишида кескин орқага кетиш юз бермади.

Фикримча, бунда муҳолифатнинг тинчликсеварлиги ҳам, Каримовнинг қаттиққўллиги, балки баъзан шафқатсизлиги ҳам асосий сабаблар қаторида бўлди.

6-савол: - Ўзбек муҳолифатининг хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўтказа олдими?

Жавоб: -Ўзбек муҳолифатини хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини қисман оқлайди. Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз-моз таъсирини ўтказа олади. Лекин Ўзбекистон Шимолий Корея эмас, Туркменистон ҳам эмас. Ўзбекистонда кескин бўлмаган муҳолифат ишлаши мумкин - гарчи шароит қийин бўлса ҳам. Шунинг учун, асосий фаолиятнинг четда эканлиги Ўзбек муҳолифатининг жуда жиддий муаммоси.

7-савол: - Бугун муҳолифатни бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга урунмоқда. Дунёвий муҳолифатни исломлаштириш мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

Жавоб: -Бу ерда “диндор” деганда кимлар назарда тутилиши муҳим. Ўзбекистонда динлар орасида фақат Ислом муҳим аҳамиятга эга, шунинг учун мен ҳам фақат “Исломчилар” ҳақида гапираман.

“Диндорлар” ёки “Исломчилар”, худди дунёвий давлат тарафдорлари ва демократлар каби, мақсадлари, уларга эришиш учун кураш йўллари билан бир-биридан анча фарқ қилади. Демократлар тинч йул билан Исломиё қонун-қоидага асосланган жамият қурмоқчи бўлганлар билан, менимча жуда эҳтиёт бўлиб ҳамкорлик қилиши керак. Ўз мақсади йўлида куч ишлатиш, зўравонлика чақирувчилар, ё қулига қурол олиб курашаётганлар билан ҳамкорлик бўлмаслиги керак.

Туркия, Малайзия, Эрон ва бошқа бир қанча давлатлардаги каби, диндорлар орасидан демократик ва дунёвий қоидалар тарафдорлари пайдо бўлиши мумкин. Ўзбек Исломчилари орасида мана шу йуналишни рағбатлантириш жуда муҳим. Яъни, “Исломиё демократлар” оқими, ҳаракати пайдо бўлишига ёрдам бериш, улар билан ҳамкорлик керак.

Ҳозирча мен Ўзбек Исломчилари орасида демократик кадриятларни ҳурмат қиладиган, ўз дини ва замонавий демократик кадриятлар орасида жиддий мурося тарафдорларини билмайман - балки Исломчилар билан яқиндан гаплашмаганлигим учундир.

Шу муносабат билан қизиқарли кузатув: ўзини дунёвий-демократик муҳолифатчи деб ҳисоблайдиган танишларим орасида эся, мени назаримда “Ислом демократи” деса бўладиган фаолларни биламан. Яъни, дунёвий-демократик муҳолифатда “Исломлаштириш” бошланганига анча вақт бўлган. Бу - табиий жараён, лекин унга жуда эҳтиёткорлик билан ёндошмоқ лозим. Мен шахсан 7-асрда яратилган қонун-қоидалар, агар улар жиддий ислоҳ қилинмаса, замонавий жамиятга мосланмаса, тараққиётга эмас, жаҳолатга олиб келади деб ўйлайман. Ўзбекистонда очиқроқ ва сиёсий эркинроқ давлат тузуми яратилса, нафақат Исломиё Демократлар, балки мўътадил ва ҳатто “радикалроқ” Исломчилар ҳам, жамиятда ва сиёсий сахнада ўз ўрнига эга бўлади. Буни тўхтатиш, олдини олишининг иложи йўқ. Шунинг учун

ҳам, демократик-дунёвий муҳолифат мўътадил Исломчилар билан ҳамкорлик қилиши керак.

8-савол: - Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли муҳолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамокда. Мамлакат ичида янги муҳолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги муҳолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги муҳолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

Жавоб: -Менимча, мамлакат ичида муҳолиф фикрловчи инсонлар кўп - бунинг сабаблари айтиб келинади: иқтисодий вазият оғирлиги, ишсизлик, адолатсизлик, ҳуқуқсизлик, амалдорлар ва уларга яқин ишбилармонлар билан камбағалнинг яшаш даражасидаги “ер билан осмон” каби фарқ. Лекин, шаклланган муҳолифат жуда заиф ва кўпчилик учун номаълум.

Ҳозирги тузум яна неча йил сақланади - буни айтиш қийин. Яқин орада жиддий ўзгариш бўлмаса керак. Демак, ёки шу тузум доирасида сабр-тоқат билан халқ орасида ишлайдиган, мўътадил, “конструктив”, “марказчи” муҳолифат гуруҳлари керак, ёки бугунги мавжуд йўл: асосан чет элларда кескин танқид қилиш, “қоралаш” - бунинг натижасида мамлакат ичида бирор жиддий фаолият бошланишига умид қилмаса ҳам бўлади. Мамлакат ичида жиддий фаолиятга нафақат “Бирлик”, балки “Эрк”, “Бирдамлик” ҳам, “ДЎК” ҳам, бошқалар ҳам эриша олмаяптилар. Бу икки йўлдан бошқаси (“учинчиси”) - Тоҳир Йўлдош, ЎИХ ва уларга ўхшаш кучлар йўли, лекин бу йўл ҳам тўғри эмас.

Хорижда, эркин мамлакатда яшаб, Каримов ва унинг оиласи, сиёсати, зулми ҳақида истаганча кескин гаплар гапириш, ёзиш мумкин. Жумладан, ҳар қандай уйдирмани ҳам. Бунинг учун қаҳрамон, ё мард бўлиш ҳам, билим ҳам керак эмас. Лекин, бу гапларни айтиб, “ичини бўшатиб олаётганлар” Ўзбекистондаги ўз тарафдорлари бошига калтак олиб келаётганини, муҳолифат учун мамлакатда ишлаш имкониятларини янада торайтиришга ҳисса қўшаётганлигини тушунишмайди шекилли.

Қайтараман: “мўътадил” дунёвий-демократик муҳолифат пайдо бўлиши учун, назаримда, бугунги Ўзбекистонда шароит ва имконият бор. Гап фақат ташаббус ва йўлбошчи йуқлигида - бунга мен аминман.

Янги муҳолифат 90-йиллардаги муҳолифатнинг қуйидаги хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардим:

Изчиллик билан, “мўътадил”, “марказчи”, сабр-тоқатга эга бўлган, “конструктив” йўлдан оғмасдан бориш муҳим. Жумладан, “Бирлик”нинг 20 йиллик “радикал”лигини қайтармаслик. Муҳаммад Солиҳ ва унинг “Эрк”и каби, олдин “ювош кўзичоқ”, четдан туриб эса - сал кам энг ашаддий муҳолифатчилик” - буни ҳам қайтармаслик керак.

Бошқа муҳолиф гуруҳлар ва арбоблар билан “даҳанаки” жангдан узоқ бўлиш зарур.

Асосан чет элдан моддий, маънавий, сиёсий-дипломатик ёрдам сўрайвермай, ўз халқиға (биринчи навбатда ва иложи борича “ўрта ҳол” табақаға) суяниш, унинг манфаатларини ҳимоя қилиш ва натижада ундан ёрдам олишға интилиш муҳим.

Ўзбек муҳолифати олида турган жиддий муаммолардан биттасида унинг бирор арбобини айблаш қийин: юқорида мен тилға олган ва муҳолифатчилар йиллар давомида айтиб келаётган сабаблар натижасида, Ўзбекистонда кўплар Ислом Каримов ва унинг ҳукуматидан норози. Кескин норозилар ҳам кўп. Демак, кескин танқидчилар учун норозилар орасидан тарафдор ва ёрдам йиғиш осонроқ. “Юмшоқроқ”, “мўътадил”, “марказчи” муҳолифат учун эса - қийинроқ. Лекин, кескин, радикал муҳолифатчилар бугунги кунда мамлакат ичида ҳеч бир жиддий иш олиб бориша олмайди. “Мўътадил”лар учун эса, мамлакат ичида ишлаш мумкин бўлади. Назаримда, “мўътадиллар” бирор ижобий натижаға эришишиға умид кўпроқ.

Янги муҳолифат мана шу икки йўл орасидан қайси бирини танлаш ҳақида жуда жиддий

ўйлаши керак.

20 йиллик ва бугунги дунёвий-демократик муҳолифатнинг яна бир хатосини қайтарилмасликни тавсия қилар эдим: турли фикр, ғоя, таклифга зудлик билан “ҳужум” қилиш олдида бироз ўйлаш ҳам керак.

9-савол: - Сизнингча, Ўзбек муҳолифатининг бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

Жавоб: -Бу саволга юқорида қисман жавоб бердим. Муҳолифатчилар бир-бири ҳақида тухмат, уйдирма, бўхтон, иғво тарқатаётган, “тирноқ ичидан кир қидираётган” фаоллар ва раҳбарлардан янада узоқ юриши керак.

Ўзбекистон муаммоларининг фақат бир қисмида Каримов ва унинг сиёсати, ҳукумати айбдор эканлигини тушуниш ҳам зарур. Ҳокимиятга бошқа кучлар келиб қолган тақдирда ҳам (буни яқин орада эҳтимоли деярли йўқ бўлса ҳам, бир дақиқа фараз қилайлик), мавжуд муаммоларни 1-2 йилда ҳал этадиган “сеҳрли таёқча” мавжуд эмас. Ташқи алоқаларда ҳам, ички ишларда ҳам, Каримов олиб бораётган сиёсатнинг сезиларли қисмини ҳар қандай раҳбар жиддий ўзгаришсиз олиб боришга мажбур бўлади - айниқса ташқи сиёсатда, лекин минтақавий ва ички ишларда ҳам.

Жуда кўплар, агар адолатли ва уддабурон кишилар ҳокимиятга келса, меҳнаткаш халқи ва улкан табиий бойликлари бўлган Ўзбекистон жуда тезлик билан ривожланиб кетади, фаровон ҳаёт тезда бошланади деб ишонишади. Содда кишилар орасида бу умид-истакларни тушунса бўлади. Лекин, бу гапларни айтаётган сиёсатчилар, менимча, ёки “кўкнори хаёл” кишилар ёки улар билиб, тушуниб туриб, алдашади...

Ҳақиқатда эса, Ўзбекистон Туркманистон ёки Қозоғистон эмас, унинг табиий бойликлари анча кам, аҳолиси анча кўп - айниқса сал ярми чўл ва саҳро бўлган ҳудудига солиштирилса. Ҳамда, жуда кўп муаммоларга эга. Менга “Туркманистон ҳам асосан саҳродан иборат” деб эътироз билдиришлари мумкин. Бу ерда, Туркманлар (агар аҳолиси ва ҳудудига солиштирилса) худди Саудия Арабистони каби улкан табиий бойликларга эга эканлигини ёдда туриш керак.

Кучли раҳбар етакчилигида Ўзбекистон, албатта, оёққа туриши керак. Лекин бунга бир қанча йил ва балки анча машаққатли ислохотлар ҳам керак бўлади.

Давлат бошқарувида, ҳукумат идораларида фақат ўғрилар, порахўрлар, жиноятчилар деган маънодаги бемаъни ва масъулиятсиз баёнотлар билан бу табақани янада ўзига қарши кўйишга ҳеч бир эҳтиёж йўқ. Аксинса - бундай баёнотларни муҳолифатнинг ўзи учун зарари кўпроқ. Муҳолифатчилар орасида ҳам ҳамма тўғри, ҳалол ёки пок эмас.

Мен Америка фуқаросиман, Ўзбекистон муҳолифатида катта арбоб, ёки мамлакатда катта сиёсатчи, амалдор бўлиш режам йўқ. Ўзбекистон ҳукумати ёки мавжуд муҳолифат гуруҳчаларидан ҳам менга ҳеч нима керак эмас. Жумладан, шунинг учун, мен холисроқ фикр юрита олишимга ишонаман. Ҳамда, сиёсий ва таҳлилий тажрибам, билимимдан Америкага ҳам, Ўзбекистонга ҳам фойдам тегиши мумкин деб ҳисоблайман.

Мен ҳақимда “ҳар йили Ўзбекистонга боради” деган гапларга ишонувчиларга эслатма. Агар 1996-98 йилларни назарда тутилса, бу гап тўғри. Лекин, 1998-йил ёзидан бери Каримов ҳукумати менга ўзим туғилиб ўсган, мени улғайтирган (ва умид қиламанки мен ҳам унга оз-моз хизмат қилган) тарихий Ватанимга боришга ижозат (виза) бергани йўқ. Ҳар бир ҳукумат, чет эллик - ё фуқаролиги йўқ кишига - ўз мамлакатига келишга ижозат бериш ёки бермаслик ҳуқуқига эга. Буни фақат баъзи чаласавод ҳуқуқ ҳимоячилари ва қонунларни билмайдиган содда одамлар тушунишмайди. Халқаро шартномаларда ҳам, Ўзбекистон (ва бошқа жуда кўп давлат, жумладан, Америка) қонунларида ҳам бундай “ҳуқуқ” йўқ. Шунинг учун ҳам, жуда кўп Ўзбекистонлик ва бошқа юртликлар Америка ёки Оврупо давлатларига келишга ижозат (виза) олишлари мушкул. Ўз мамлакатидан чет элга сафар қилиш учун “чиқиш” ҳуқуқи - бу

бошқа гап: бундай ҳуқуқ бор.

Менга 1998-йил ёзидан бери Каримов ҳуқумати Ўзбекистонга боришга руҳсат бермаётганлигини шикоят сифатида айтаётганим йўқ. Бу - шунчаки билдириш холос. Ҳар қандай масалада ҳам, мен иложи борича шикоят қилмасликка ҳаракат қиламан. Лекин, ўз қонуний ҳақ-ҳуқуқимни талаб қилишим мумкин.

10-савол: - Сиз ўз ҳаётингизни қўп қисмини муҳолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

Жавоб: - Мамнунман, афсуслигим йўқ. Лекин агар фаолиятимни қайтадан бошласам, қўп ишларни анча бошқача қилган бўлардим. Булар ҳақида юқорида бироз гапириб ўтдим

Тоғбой Абдураззоқ: “Мақсадим - Худо розилигини топиш”

Тоғбой Абдураззоқ - муҳолифат фаоли, шоир, Канада.

Юсуф Расул: -Ўзбекистонда муҳолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда муҳолифат бўлганми?

Тоғбой Абдураззоқ: -Давлат мавжуд экан муҳолифатни бўлиши муқаррар. Лекин булар тарихий жараёнда ўз фаолиятини ошқора ёки пинҳона олиб бориши мумкин вазиятга қараб. Албата, муайян давлат бошқарувидаги мавжуд зулмга қарши халқ ўз норозилигини билдириб келган. Охир оқибат бу кураш ғалаба ёки фожиа билан яқун топган. Бунга мисоллар кўп. Оқ подшо мустамлакачилигига қарши “Пан туркизм” ва “Пан исломизм” ҳаракатининг пайдо бўлиши, Туркистон мухтор давлатини тузишдаги уринишлар ва Сталин давридаги илғор зиёлиларнинг пинҳона норозилик ҳаракатлари ва уларнинг фожиали яқуни...

Ю.Р.: -Ўзбек муҳолифатининг пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда муҳолифат ва муҳолифатдаги сиёсий ҳаракатларни пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

Т.А.: -Ёлғон ақидага асосланган Совет империясининг емирилиши муқаррар эди ва бу Гарбачёв даврига келиб амалга ошди ҳам. Анча сиёсий фаоллашган Болтиқ бўйи республикаларининг мустақиллик учун олиб борган сиёсий саҳнадаги курашлари ўзбек зиёлиларига туртки бўлди. Бу эса “Бирлик” Халқ Ҳаракати фронтини юзага келтирди.

Ю.Р.: -90 -йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек муҳолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

Т.А.: -Дастлабки вақтларда “Бирлик” ўз атрофига ижтимоий табақаларнинг турли, илғор фикрловчи кишиларини тўплашга муваффақ бўлган. Унинг сардорлари А. Пўлат, М. Солих, Дадахон Ҳасан каби фидойилар очикдан очик империяга қарши кўрқмай фаолият олиб бора бошладилар. Бу эса қисқа вақт ичида халқ эътиборини ўзига тортиб, аҳолини фаоллашувига олиб келди. Одамлар ўзлигини таний бошлади. Ўз тилига ва ўз юртига эгаллигини ҳис қила бошлади. Бунга қисман эришди ҳам.

Ю.Р.: -Сизнингча ўзбек мухолифатини ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - мухолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

Т.А.: -Бирок, камбағални оғзи ошга етганда бурни қонабди деганларидек, Ҳаракатга кўз тегди. Энг катта хато - БУЛИНИШ! Яъни “Эрк” партиясини юзага келиши ва унинг “Бирлик”дан ажралиб чиқиши. Бунинг сабаби эса ҲАСАД ва МАНМАНЛИК.

Ю.Р.: -Каримов ҳукуматини мухолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

Т.А.: -Албатта, “Бирлик”ни юзага келиши ва унинг дастлабки муваффақиятлари Каримов бошчилигидаги бюрократияни ларзага солди. Айёр Каримов турли найранглар билан, ҳатто керак бўлса ўзини хокисор кўрсатиб, айрим депутатлар билан алоҳида суҳбатда хўнграб йиғлаб, “Бирлик” лидерлари ўртасига раҳна солди. Кимларгадур “олтин тоғ” ваъда қилиб, кимларнидир арматура билан бошини ёриб, ўзининг ғаразли мақсадига эришди. Охир оқибат соғлом фикрдаги фидойиларни бирин - кетин бошини еди. Қамади, ўлдирди, хорижга қувғин қилди.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатини хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўткази олдими?

Т.А.: -Хориждаги мухолифат фаолиятига келсак ҳар ким холи қудрат тарқоқ ҳолда ўз фикрига таяниб иш олиб бормоқда. Иймон эътиқодли кишилар ўзбек халқини шайтон зулмидан озод қилиш учун АЛЛОҲ розилигини истаб ҳаракат қилаётган бўлса, айримлари ўзга сафдошларини камситиш эвазига обрўйга эга бўлиш учун, қолаверса, зўравон давлатларнинг ёрдами билан ҳокимиятни қўлга киритсам керак, деган хом хаёл билан банд. Токи булар бирлашмагунча бирон натижага эришолмайди.

Ю.Р.: -Бугун мухолифатни бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга урунмоқда. Дунёвий мухолифатни исломлашиши мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

Т.А.: -Шуни унутмаслигимиз керакки, бизни, умуман жамики мавжудотни, яратувчиси Аллоҳ, шубҳасиз бир кун Аллоҳнинг ўзига қайтажакмиз. Ҳар бир инсон яратувчининг мулкида вақтинча меҳмон эканлигини ҳис қилиб, илоҳий қонунга суяниб иш олиб бормас экан, у ҳеч қандай ижобий натижага эриша олмайди. Исломда йўқ мухолифатнинг мухлислари ўғри- фирибгарлар, иймон ва виждонсиз каззоблардир. Ўзбекистондаги бугунги аҳвол шуни кўрсатиб турибди.

Ю.Р.: -Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли мухолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамоқда. Мамлакат ичида янги мухолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги мухолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги мухолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

Т.А.: -Мумкин, биз сезмаган ҳаракатлар сезиларли даражада давом этмоқда ҳам. Ҳизбут таҳрир ҳамда акромийлар ҳаракати бунинг мисолидир. Яна қандайдир мухолиф кучларнинг кутилмаганда майдонга чиқиши мумкин. Шафқатсиз режимнинг мажудлиги уларнинг

ошкора фаолиятини яширишга мажбур этмоқда, деб ўйлайман.

Ю.Р.: -Сизнингча, ўзбек мухолифатини бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

Т.А.: -Мухолифатнинг бугунги вазифаси ораларидаги ўзаро гиналарга барҳам бериб, бирлашиш. Лекин ҳозирги лидерлар бунга қодир эмас. Уларнинг орасини бузиш учун бир вақтлар Каримов томонидан қилинган мақр амали ҳалигача ўз кучини йўқотгани йўқ. Аксинча бўлиниш ҳалигача занжирли реакция каби парчаланиб давом этмоқда.

Ю.Р.: -Сиз ўз ҳаётингизни кўп қисмини мухолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

Т.А.: -Мен “Бирлик”ка 1989 йил 3-июнда Тошкентда Ёзувчилар Уюшмасининг котибаси Гавҳар Норматова томонидан рўйхатга олинганман. Ўшанда мени Сурхондарёлик, политехника институти талабаси Жума Тошматов билан биргаликда Сафар Бекжон Муҳаммад Солиҳ билан таништиргани олиб келишган эди. Лекин, Солиҳни шошилинич Марғилонга кетганлигини айтишди меҳсети турклар мажораси рўй берганлиги сабаб. Шунга қарамасдан “Бирлик”ка аъзо бўлганимдан бошим осмонга етган эди. Шу сабаб бўлса керак ҳозиргача “бирлик”чиман. Мавжуд мустабид тузимга қарши кураш олиб бораётган жамики мухолиф кучларга беминат ёрдам кўрсатишга ҳаракат қилиб келдим ва бундан кейин ҳам қандай гуруҳ ва фирқа бўлишидан қатъий назар ёрдам беришга тайёрман. Мақсадим қайсидир бир партия ҳокимиятни эгаллаб қолса ундан ўз манфаатим йўлида фойдаланиш эмас, аксинча зулмга қарши курашиб, Худонинг розилигини топишдир. Зеро, гуноҳларимни Аллоҳ маҳфират қилса - мен учун катта бахт!

Абдужалил Бойматов:

“Ўзбекистон жамияти учун муҳолифат сув ва ҳаводек зарур”.

Абдужалил Бойматов - Ўзбекистон Инсон Ҳуқуқлари Жамияти президенти, Ирландия.

Юсуф Расул: -Ўзбекистонда муҳолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда муҳолифат бўлганми?

Абдужалил Бойматов: -Муҳолифат ҳамма даврларда, ҳамма тузумларда бўлади. Бу табиий. Чунки, ҳар бир ҳукуматга нисбатан албатта муҳолифат бўлади. Хонликлар даврида ҳам муҳолифат бўлган ўз ўзидан. Ҳамма гап шундаки муҳолифат партиялар бўлмаган. Ҳукумат тарафдаги партиялар деган тушунчалар бўлмаган. Замонвай партиялар Европада ҳам 200 йиллар олдин ташкил топган. Масалан, 1848 йилда Карл Маркс коммунистик партия манифестини чиқарган эди. 19 аср охиридаги Жадидлар ҳаракати нисбатан прогрессиврок муҳолифат бўлган. Улар жамиятни уйғотиш, ижтимоий ҳаётни янгилаш, халқ маданий ҳаётини ошириш тарафдори бўлишган. Улар сиёсий партиялар кўринишида бўлмаган.

Ю.Р.: -Ўзбек муҳолифатини пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда муҳолифат ва муҳолифатдаги сиёсий ҳаракатларни пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

А.Б.: -Мен муҳолифатга 1988 йил декабрда кириб келганман. “Бирлик” халқ ҳаракатига қўшилдим. Ўзбек муҳолифатини пайдо бўлишига Горбачёвни қайта куриш сиёсати яхши шароит яратди. Ўша пайтда ўзбек халқи, мен ўзим ҳам мустақил бўлишни хоҳлардик. Ўша пайтда бир қанча муаммолар пайдо бўлганди. Булар ичида ўзбек тили, Орол муаммоси ҳам бор эди. “Бирлик” пайдо бўлгандан кейин ҳаракат ичида бир қанча гуруҳлар пайдо бўлди. Баъзи кишилар мустақилликни биринчи ўринга қўйишган эди.

Кимдир динни, кимдир Орол муаммосини аввал ҳал қилиш керак дерди. Муҳолифат ана шундай заминда юзага келди. Ташқи факторларни ҳам ўша пайтдаги муҳолифатга таъсирини эътиборга олиш керак. Олдин Польшада, кейин Венгрияда коммунистик тузум ағдариб ташланди. Бундан ташқари Болтиқбўйида бўлган ижтимоий -сиёсий ҳаракатлар ўзбек муҳолифатини пайдо бўлишига катта таъсир кўрсатди.

Ю.Р.: -Сизнингча 90 -йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек муҳолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

А.Б.: -Биринчиси - ўзбек тили тўғрисида қонун қабул қилинди. Ўзбек тилига давлат мақоми

берилди. Иккинчидан - мухолифат саъй - ҳаракати билан мустақиллик декларацияси қабул қилинди. Кейин одамларга деҳқончилик қилиш ва уй қуриш учун томорқалар ажратиб берилди. Бундан ташқари Орол муаммосини халқаро даражага кўтарилишига мухолифатни хизматлари катта бўлди. Менинг бу саволга жавобим шу.

Ю.Р.: -Сизнингча ўзбек мухолифатини ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - мухолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

А.Б.: -Ўша пайтда мухолифат ЭРК ва “Бирлик”ка бўлиниб кетди. Бу ўша пайтда мухолифатни ўзида ва раҳбарларида демократия маданияти йўқ эканлигини кўрсатганди. Иккинчи томондан ҳукумат жон жаҳди билан мухолифатни бўлиб ташлашга ҳаракат қилди. Тарихда биринчи марта ўшанда ўзбек халқи мухолифат орқасидан эргашганди. Мухолифат ҳукумат тепасига келиши мумкин эди, бунга шароит етилган эди. Тажрибасизлиги оқибатида мухолифат бундан фойдалана олмади. Мухолифатни энг катта хатоси эди, бу.

Ю.Р.: -Каримов ҳукуматини мухолифатга қарши аёвсиз қураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

А.Б.: -Тўғриси айтганда Каримовда демократик дунёқараш бўлмаган. 20 йиллик фаолияти шуни курсатмоқда. У демократия , эркинлик, ошкоралик каби сўзларни куп ишлатади. Лекин эски коммунистик дунёқарашдан чиқиб кета олмади. Ундан жамиятни эркинлаштириш борасида бирор ўзгаришни кутиш кийин.

Мени шахсий фикрим, Каримов мухолифат билан келишиб ишлай олмади. Демократияни хошлаётган мухолифат билан диктатор ҳеч қандай келишувга бориши мумкин эмас эди. Шундай бўлди ҳам. Ўша пайтда Каримов Россиянинг демократик ҳукумати таъсирида мухолифатни рўйхатга олишга мажбур бўлганди. Фақат ЭРК партиясини рўйхатга олиб “Бирлик” ҳаракатини рўйхатга олинмагани мухолифат ичида яна парчаланишга сабаб бўлди. Бундан мақсад қандай бўлмасин мухолифатни парчалаб йўқ қилиш эди. Мухолифат осонгина ҳукумат қўйган тузоққа илинди.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатини хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўтказа олдими?

А.Б.: -Мухолифатни мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада таъсири бўлди. Лекин Ўзбекистондаги тузумни, жамиятни эркинлаштириш нуқтаи назаридан караганда таъсири жуда ҳам кам. Мухолифатдаги сиёсий партияларга караганда инсон ҳуқуқлари ташкилотларинининг фаолияти самаралироқ бўлди. Ҳуқуқ ҳимоячилари болалар меҳнати, сиёсий маҳбусларни озод қилиш, кийноқлар, Андижон воқеалари масалаларини кўтариб чиқишди. Улар дунё жамоатчилиги эътиборини шу муаммоларга жалб қилишга эришишди. Бу ҳуқуқбонларни энг катта ютуғи бўлди. Лекин биз мухолифатдаги сиёсий партия ва ҳаракатларни қандайдир аниқ бир муаммони кутариб чиқишгани ва бирор бир натижага эришишганини билмаймиз.

Ю.Р.: -Бугун мухолифатни бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга урунмоқда. Дунёвий мухолифатни исломлашиши мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

А.Б.: -Менинг фикрим, Ўзбекистонда эркинлашиш ва демократлашиш жараёни исломлашиш жараёнига караганда олдинда кетиши керак. Чунки, демократия исломга зид эмас, демократия исломни эркин фаолият кўрсатиши учун шароит яратади. Афсуски, ЭРК демократик партияси ва “Бирлик” халқ ҳаракати партиялари демократик партиялар эмас. Уларни номи демократик бўлгани билан бу партияларда демократия йўқ. Ислом Каримов тузган партияларда эса демократия бўлиши ҳақида гап бўлиши ҳам мумкин эмас.”Бирлик” партияси раиси 1989 йил 28 майдан буён бу партия раиси. Муҳаммад Солиҳ 1990 йилдан буён ЭРК партияси раиси. Бу партияларни лидерлари алмашмагани бу партияларда

демократия йўқлигини курсатиб турибди. Ўзида демократия бўлмаган партияларни демократиядан узоқ бўлган диндорлар билан яқинлашуви Ўзбекистонни демократлашиш жараёнига ижобий эмас, салбий таъсир кўрсатади. Бу ўзбек жамияти учун катта бир фожеадир.

Ю.Р.: -Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли мухолифат фаолиятидан беҳабар ҳолда яшамокда. Мамлакат ичида янги мухолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги мухолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги мухолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

А.Б.: -Менинг фикримча Марказий Осиёни келажagini қандай бўлишини Ўзбекистон эмас, Қозоғистон белгилайди. Чунки, ҳозирги пайтда Қозоғистон Марказий Осиёда иқтисодий ривожланиш бўйича лидер. Аҳоли жон бошига даромад Ўзбекистонда 2008 йилда 900 доллар бўлган бўлса, Қозоғистонда 9700 долларни ташкил этади. Орадаги фарқ деярли ўн баробар. Бу иқтисодий аҳвол. Демократия нуқтаи назаридан олиб қараганда Қирғизистон ва Муғулистон Ўзбекистонга қараганда анча олдинда. Ҳозир турк мамлакатлари ичида (дунёда олтига турк мамлакатлари бор) ҳозир Туркия билан Қозоғистон иқтисодий лидер, Туркия, Қирғизистон ва Муғулистон сиёсий ислохотлар бўйича олдинда. Демак келажакда турк давлатларининг иқтисодий ва сиёсий ривожини шу давлатлар белгилагани учун Ўзбекистон улар орқасидан кетишга мажбур. Ўзбекистондаги мухолифат ва халқимиз мана шу жараёнларни қай даражада тушуниб етиши мухолифатни қанчалик даражада ривожланишини белгилайди.

Ю.Р.: -Сизнингча, ўзбек мухолифатининг бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

А.Б.: -Биринчидан - ўзбек мухолифатида лидерлари алмашиши керак. Мухолифатдаги партиялар коғозда эмас амалда ҳақиқий демократик партияларга айланишлари керак. Иккинчидан - мухолиф партиялар Ўзбекистон жамияти учун долзарб бўлган муаммолар билан шуғулланиши зарур. Аввал муаммоларнинг назарий ечими ишлаб чиқилиши, кейин амалий ечими устида фаолият олиб борилиши керак.

Афсуски, ҳозирги мухолифатда бунга интилиш йўқ, интилиш бўлганда ҳам балки мухолифат партияларининг интеллектуал қобиляти етарли эмас. Бунинг акси улуроқ Каримов режими амалдорларида ҳам прогрессивлик йўқ.

Ю.Р.: -Сиз ўз ҳаётингизни кўп қисмини мухолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

А.Б.: -Бу саволингизга бошқачароқ жавоб бераман. Мен мухолифатнинг 20 йиллик фаолияти давомида Ўзбекистон жамиятини эркинлаштириш ва демократиялаштириш борасида бироз бўлсада муваффақиятга эриша олмаганидан афсусдаман. Албатта Ислон Каримов режимини айблаш кўпроқ ўринли. Ўзбекистон жамияти учун мухолифат сув ва ҳаводек зарур. Жамиятни эркинлаштириш ва демократлашув жараёни мухолифатсиз амалга ошмаслиги аён.

Баходир Чориев: “Биз халқнинг вакилимиз”

Баходир Чориев - “Бирдамлик” ҳаракати етакчиси, АҚШ.

Юсуф Расул: -Ўзбекистондаги мухолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда мухолифат бўлганми?

Баходир Чориев: -Дунёда ҳукуматлар бўлган, албатта унга мухолиф кишилар ва бу мухолиф кишиларни уюшмалари, сиёсий ташкилотлар ҳам бўлган. Жумладан Ўзбекистонда ҳам. 1989 йилгача энг яхши мухолифатчилар сифатида жадидларни мисол келтирсак бўлади.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатининг пайдо бўлиши ва шаклланиши жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда мухолифат ва мухолифатдаги сиёсий ҳаракатларни пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

Б.Ч.: -Бу жараёнларда мен қатнашмаганман. Сабаби 1987-1989 йилларни ҳарбий хизматда бўлганман. Ҳарбий хизматни тугатиб Россияни Томский шаҳрида Политехника институтида ўқишни давом эттирганман.

Шуни қайд этиб ўтишим мумкин: Қайта қуриш сиёсати туфайли юзага келган ўзгаришлар сабабли ва Болтиқ бўйи халқларини озодликка, демократияга интилиши, бундан ташқари Жадидчилар ҳаракатини яхши билган зиёлиларимиз саъй-ҳаракатлари натижасида янги мухолифатга асос солишди. Бунинг натижаси улароқ “Бирлик” Халқ Ҳаракати вужудга келди.

Ю.Р.: -90 -йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек мухолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

Б.Ч.: -90 йиллар бошидаги мухолифатнинг энг катта ютуғи халқимизни озодлиги учун кучларни тинч намойишга чиқишини кўрсатиб бергани эди. Бу курашлар натижасида тилимизга давлат мақоми олиб берилди ва мустақилликка эришилди. Булар биз ёшлар учун катта бир сиёсий мактаб ўрнини босди.

Ю.Р.: -Сизнингча ўзбек мухолифатининг ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - мухолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

Б.Ч.: -Ҳукумат мухолифатни қувиб чиқариш учун жуда катта куч сарфлади. Ҳукумат Муҳаммад Солиҳ ва Абдурахим Пўлатовларни беш қўлда яхши билганлиги учун олдин уларни нишонга олди. Афсуски ушбу етакчилар вазиятга етарлича баҳо бера олмадилар. Иккаласи ҳам кетма -кет ватанни тарк этди. Шу билан бутун бошли мухолифатни бошсиз қилиб кетдилар. Бундан яхши фойдаланган ҳукумат истаганича қолган кўпчилик

мухолифатчиларни урди, камади, ҳаттоки жисмоний йўқотишгача борди. Агар бу иккала етакчи ватанни тарк этмаганида эди, ҳукумат аввалом бор бу икки лидерга нисбатан жуда каттиқ тазйиқ қилар эди, аммо мухолифатга қарши кенг қамровли тазйиқларни олиб бормаган булар эди. Бошлари ёрилса, бош бир кун тузалар эди, қамалсалар бир кун қамокдан чиқар эдилар, Уларни ўлдирсалар, ўрнига ўнлаб, юзлаб Абдурахим Пўлат ёки Муҳаммад Солиҳлар чиқар эди. Буларни жойи ватанда эди, ўшанда мухолифат бемалол фаолият олиб борган бўлар эди.

Менимча хорижда ҳам бу иккала етакчи доим ўзларини ишини тўғри, қолганларни фаолиятини нотўғри деб келди. Ўзаро гуруҳбозлик уюштирилди. Бунини оқибатида асосий кураш қолиб кетди ва фақат ўзаро даҳанаки жанглари бошланиб, бу ҳозиргача давом этмоқда, Кўпчилик буларни жанжалидан безди. Мамлакат ичидаги оддий мухолифатчилар ҳам жуда иқтисодий қийинчилик ортида яшаб, охири кўпчилиги улардан воз кечди. Шу шароитни тўғри таҳлил қилиб мухолифат ичида янги ташкиллашган “Бирдамлик” ҳаракати ўз фаолиятини бошлади. Насиб этса биз мухолифат фаолиятини тўғри йўлга бошлаймиз.

Ю.Р.: -Каримов ҳукуматининг мухолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

Б.Ч.: -Каримов тузуми амалдорлари бу - эски совет тузуми коммунистлари эди. Уларни деярли ҳаммаси коммунист, аммо бир думалаб демократ бўлиб олган кишилар. Улар эркинлик, демократия тушунчаларидан узоқда эдилар. Улар ўз мансаб ва ҳокимиятларини йўқотиб қўймаслик учун қўлларидан келган барча ҳаракатни қилиб келдилар. Бу ҳукумат мухолифатни каттиқ тазйиқ ва қувғинга олдики, натижада мамлакат ичида мухолифат ўрнида катта бир бўшлиқ юзага келди. Каримов ҳукуматини бу ҳаракатлари ўзини оқламади. Натижасини эса кўриб турибмиз. Ўзбекистон ҳар соҳада орқага кетди.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатининг хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўтказа олдими?

Б.Ч.: -Мухолифат имконият даражасида ҳамма ерда -хорижда ҳам, мамлакат ичида ҳам фаоллашиши керак. Хорижда туриб ҳам Ўзбекистон ичидаги мухолифатни моддий ва маънавий қўллаш мумкин. Бу ҳаракатлар ўзини оқлайди. Афсуски, жуда кўп мухолифатга даъво қилувчи инсонлар Фарб давлатларига яхши ҳаёт учун чиқиб олишган. Баъзиларидан “Нега фаолиятингизни тўхтатдингиз?”, деб сўрасангиз, “Менга бу ташкилот ёқмайди, бу лидер ёқмайди, бу сиёсатчи ёқмайди, бу ташкилот ғояси ёқмайди ва ҳақоза...” важдарни мисол қилиб келтиришади. Мен шу каби инсонларга айтгим келади: Яхши, сизнинг бу важдарингиз ўринли, унда ўзингизга ўхшаган тарафқашларни йиғиб бир сиёсий ташкилот тузинг. Ёки индивидуал равишда Ўзбекистон ичида қийин иқтисодий аҳволда курашаётган сафдошларингизга имкон даражасида ҳар томонлама ёрдам қилинг. Ахир бир кун сизни ҳам Ватанга қайтиш умидингиз бордир. Қандай қилиб сафдошларингиз юзига, халқнинг юзига қарайсиз. Бу сизнинг ҳозирги яхши ҳаётда яшашингизни қайси сиёсий мухолифат ташкилотидида бўлсангиз ҳам ватан ичидаги ўз сафдошларингизни унутишингизни мен Ватанга ва Халққа нисбатан хоинлик деб ҳисоблайман.

Ўзбекистонлик журналистлар ҳақида ҳам икки оғиз аччиқ сўзимни айтиб ўтмоқчиман. Бу ерда қочоқлик мақомини олиб келган бир қанча журналистларни сиртдан танийман. Афсуски, бу инсонларнинг кўпчилиги ўзларини мустақил журналист деб даъво қилиб келдилар, лекин улар ҳам бу ерга яхши ҳаёт излаб келган кўринади. Кўплари бу ерда ўз фаолиятларини деярли тўхтатдилар. Грант бўлса, яхши маошли иш топилса ўз касбларига қайтадилар. Хўш, айтингчи сиздай оқ қорани таниган инсонлар наҳотки бошқа давлатлардаги журналистликка даъво қилаётган инсонлардан фарқли бўлсангиз. Нега сиз ўзингизни халққа хизмат қилишдан, мухолиф ташкилотларга ёрдам қилишдан олиб қочасиз? Сизлар ҳам билаб - билмай халқдан, ватандан узоқлашиб кетмаяпсизми? Мустақил журналистликка даъво қилиб ҳам халқ учун, ватан учун жуда кўп ишларни қилиш мумкин.

Мен шу ўринда фаолиятини тўхтатмаган, Ғарбга яхши ҳаёт эмас, аксинча тузум зулмидан кочиб келган журналистлар: Жаҳонгир Муҳаммад, Ғафир Йўлдошев, Тўлқин Қораев, Юсуф Расул, Қудрат Бобожон, Галима Бухарбаева, Ризобек Обидовларга ўз навбатида раҳмат айтаман. Уларни бир зум ҳам тўхтамай халқ учун беминнат хизмат қилаётганини олқишлайман.

Ю.Р.: -Бугун муҳолифатнинг бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга урунмоқда. Дунёвий муҳолифатнинг исломлашиши мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

Б.Ч.: -Каримов ҳукумати ҳар қанча ёмон бўлса ҳам динни Ўзбекистонда кучайишига бошида ҳеч қандай қаршилиқ қилмади, аксинча динни мустаҳкамланишига анча йўл очиб берди. Мисол тариқасида шуларни келтиришим мумкин. Катта ва кичик маҳаллаларда масжидлар очилди, диний даргоҳларни сони ортди. Мактабларда араб алифбоси ўргатила бошлади. Иш жойлари ва талабалар ётоқхоналарида номоз ўқийдиган жойлар ташкиллаштирилди. Дин уламоларини қабрлари ва иморатлари қайта тикланди. Ҳаж сафарига кенг эътибор берилди. Дўконларда диний китоб ва журналларни истаганча сотиб олиш мумкин бўлди. Телевидение ва радио орқали дин ҳақида жуда яхши кўрсатув ва эшиттиришлар олиб борилди. Бу борада жуда кўп мисоллар келтирсак бўлади.

Динни чала ўрганган, сиёсийлашган диндорлар, яъни Ваҳобий, Ҳизбут Таҳрир, «Биродарлар» диний таълимни ўз билганларича талқин этиб, Ўзбекистонда халифатчилик давлатини тузишга киришиб кетишди. Буни оқибатида ҳукумат жуда ҳам қаттиқ кўрқувга тушиб, барча диний таълим ва диний фаолиятни ўз назоратига олди. Сиёсийлашган диндорларни қамадилар ва уларга нисбатан қаттиқ тазйиқ ўтказилди. Ҳозирги шароитда иккала томон ҳам бир- бирига ўта душманона кайфиятда. Нега шундай бўлди?

Менимча сиёсий диндорлар бир қирғоқдан иккинчи қирғоққа бир сакраб ўтиб олишмоқчи бўлишди, яъни социализмдан халифатчиликка. Ўзбекистон халифатчиликдан социализмга оз муддат йўл босиб ўтдимиз?. Бу ерда асрлар кўприк воситасини ўтамадимиз?

Шу сабабли ҳозирги сиёсийлашган диндорларнинг уриниши беҳудадир. Булар энди Ўзбекистон ҳукумати билан умуман яхши муносабатда бўла олмайдилар. Агар улар Ўзбекистонда динни ривожланиши учун астойдил қайғурсалар ҳозирги дунёвий муҳолифат билан яхши муносабатда бўлишлари керак. Қачон бўлса ҳам дунёвий муҳолифат ҳукуматга келади. Агар сиёсий диндорлар бугунги кунга ўхшаб демократия ва демократик бошқарувдан норози бўлсалар, Ўзбекистонда халифатчилик хавфи доимо бўлиб келаверади. Бу эса динни ривожланиши эмас, аксинча заифлашувига олиб келади. Фақат демократик давлат динни ривожланишини қўллайди, Демократик давлатгина атрофдаги геополитик босимларга бардош бера олади. Чунки, демократия халқ иродасини ифодалайди, диндорлар ҳам халқнинг бир бўлагидир.

Демократия бу - халқ истагини ифода этувчи бошқарув усули. Аввалом бор ҳақиқий демократия ва сохта демократияни халқимиз ажратиб олишига ёрдам беришимиз керак. Ўзбекистонни ҳозирги ҳукумати демократия деб жар солмоқда, афсуски бу сохта демократия фақат қоғозда қолиб кетмоқда. Буни оқибатида халқимиз қаттиқ чалғимоқда. Ҳақиқий демократия бу халқ истагини амалга оширувчи, адолатли давлат тузумидир. Бу эса одил судлов, сўз, виждон, эркин ҳаракатланиш ва бошқа эркинликлар, ҳуқуқлардир. Биз ҳеч қачон ғарб демократиясини 100 % кўчириб олмоқчи эмасмиз. **АКСИНЧА БИЗ ИСТАГАН ДЕМОКРАТИЯ ХАЛҚИМИЗ УРФ ОДАТЛАРИ, МАМЛАКАТДА ЯШАЁТГАН ДИН ВАКИЛЛАРИ ИСТАК ВА ХОҲИШЛАРИ**, маданият, тилимиз ва ҳақозаларни инобатга олиб ташкил қилинадиган адолатли давлат бошқаруви бўлади.

Мисол учун ғарбда кенг ёйилган бесоқолбозлик ва шунга ўхшаш ёмон иллатларни халқимиз қабул қилмайди. Демак, халқ ўзи сайлаган ҳукуматдан бундай ёмон иллатларга қарши курашишни талаб қилади ва курашади ҳам.

Демократия диндорлар учун ҳам ўз мақсадларига эришиш учун кўприк воситасини бажаради. Бу кўприк қачон битиши, ҳозирги диндорларни ақл фаросатига ҳам боғлиқдир. Агар улар ҳозиргига ўхшаб жуда кўп фиркаларга бўлинар экан, ўзаро зиддиятларга ва яхшими ёмонми давлат тепасида турган кучларга қарши ҳар хил курашларни олиб борар эканлар, демократия кўприги ҳам уларга торлик қилади. Натижада улар халқни динга яқинлаштириш ўрнига ўзлари билмаган ҳолда ўзоқлаштирадилар. Бу яна уларни ўзларига хавола. Ҳозирги ҳолатда Ўзбекистон ичидаги, ҳукумат билан биргаликда фаолият олиб бораётган дин вакиллари ижобий ишларни амалга ошираётган деб ҳисоблайман. Чунки, 70 йил давомида диндан чиққан халқни 7 йилда динга олиб кириб бўлмайди. Демак, бу учун анча вақт керак бўлади.

Ю.Р.: -Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли муҳолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамокда. Мамлакат ичида янги муҳолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги муҳолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги муҳолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

Б.Ч.: -Мамлакат ичида “Бирдамлик” ҳаракати ўз имконияти доирасида ташкилий ишларни олиб бормокда. Бу алоҳида мавзу.

Хатоларни қайтармаслик ҳақида.

Биз барча муҳолифат аъзоларидан дарҳол ғийбат ва жанжалларни тўхтатишни талаб қилишимиз керак. Бир - биримизни танқид қилишимиз яхши, аммо бу танқидни тўғри қабул қилишни ва ундан тўғри хулоса чиқаришни ўрганишимиз керак. Бир- биримизга нисбатан, бошқа муҳолифат ташкилотларига нисбатан, ҳукуматга нисбатан бағрикенглик қилишимиз керак. Ўзимизни қилган хатоларимизни тўғри тан олишимиз керак, ҳукуматни ҳам тўғри танқид қилишимиз, аммо уларни ортиқча жиғига тегмаслигимиз керак. Кўпроқ Ўзбекистон ичидаги фаолларимизга моддий ва маънавий ёрдам қилишимиз шарт.

Хорижда яхши ташкиллашган муҳолифат, албатта Ўзбекистон ичида ҳам фаолиятини яхши йўлга қўя олади. Мен бунга “Бирдамлик” Ҳаракати фаолиятини мисол қилиб келтираман. Ҳали тугатилмаган ишларимиз жуда кўп, шунинг учун бу ҳақда ортиқча ёзишга ҳожат йўқ деб ҳисоблайман. Аммо тажрибаларимиздан шуни ёзмоқчиманки, фаолиятни имкон қадар ҳар ерда кучайтириш мумкин.

Ю.Р.: -Сизнингча, ўзбек муҳолифатини бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

Б.Ч.: -Биринчидан: ўзаро зиддиятларга барҳам беришимиз керак, бир -биримизга нисбатан кечиримли бўлишимиз ва бағрикенглик қилишимиз шарт. Иккинчидан: ҳар бир сиёсий ташкилот ўзи ичидаги ноҳақликларни камайитиришга ҳаракат қилиши керак, лозим топилса ҳар бир ташкилот ўз лидерини қайта сайлаши керак. Учинчидан: муҳолифат ягона лидер атрофида бирлашиши шарт. Тўртинчидан: фақат кураш усули этиб нозўравон кураш усулини танлаш лозим. Бешинчидан: кураш фақат режимни тугатиш ва Ўзбекистонда Демократия ўрнатилиши учун олиб борилиши шарт.

“Бирдамлик” Ҳаракатини келажакда амалга оширадиган ишлари ҳақида гапирадиган бўлсак... Ҳаракатимиз ҳозирги кунгача ўз олдига сиёсий партияга айланиш ёки сиёсий партия тузиш ниятини қўйгани йўқ эди. Ҳозирги кунларда бу ҳам кун тартибига чиқиб келмоқда. Насиб этса Ўзбекистонда ҳам эркин сайловлар бўлади. “Бирдамлик” фаоллари ҳам албатта бу сайловларга жуда катта фаоллик билан қатнашадилар. Хўш, қайси партия томонида? Аввалом бор ҳар бир халқ учун катта бир Халқ Ҳаракати зарурдир. Афсуски бизни ўзоқни кўра олмайдиган Халқ ҳаракатини бошқарувчилари, тайёр Халқ иродасини ифода этган ҳаракатни барбод қилиб, ўрнига халқдан сўрамасдан бир партия ташкил қилиб, тарих олдида катта бир хатоликка йўл қўдилар. Биз эса аксинча “Бирдамлик” Ҳаракатини

кучайтириб, халқ озодлигига эришсак, Ҳаракат мақомини бутунлай сақлаб қолмоқчимиз. Шунинг билан бирга янги партия тузиб, сайловларга қатнашмоқчимиз. Бу ҳозирчалик режа, сиёсий партиялар бизни бу режаларимизни қараб чиқсалар ёмон бўлмас эди. Сабаби биз сиёсий партия тузсак, албатта улар биз билан рақобатлаша олмайдилар. Мен шунга ишонаман.

Ю.Р.: Сиз ўз ҳаётингизнинг кўп қисмини мухолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

Б.Ч.: -Бугунги кунда мухолифат сафида туриб ватан келажаги учун қайғураётган инсонларни қаттиқ ҳурмат қиламан. Оз бўлсада ўз вақтимни шу эзгу ишга сарфлаётганимдан мамнунман. Худо ҳаммамизга инсоф берсин, бу ернинг енгил ҳаётига алданмайлик. Биз халқни вақимиз. Шу халқ бор экан, биз бу ердамиз. Халқимизни, Ўзбекистонда қолган, оғир ҳаёт ва қамоқларда яшаётган дўстларимиз ва сафдошларимизни бир зум ҳам унутмаслигимиз керак. Имкон қадар уларни моддий ва маънавий қўллайлик. Уларга доим таянч булайлик. Бу кунлар ҳам ўтади, ватанга ёруғ юз билан қайтиш ҳаммамизга насиб этсин.

Тўлқин Қораев: “Мухолифат пул маблағлари йиғиши керак”

Тўлқин Қораев - журналист ва мухолифат фаоли, Швеция.

Юсуф Расул: -Ўзбекистондаги мухолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда мухолифат бўлганми?

Тўлқин Қораев: -Мухолиф ҳаракатлар одатда ҳар бир замонда ва ҳар бир маконда бўлган, бор, бўлади. Қайсидир бир даврда мухолифат ҳаракатлари яширин бўлган бўлса – бу эҳтимол. Ўзбек мухолифати Совет даври бошланишидан илгариги Бухоро амирлигида ҳам мавжуд эди. Қолаверса халқимиз “Сарбадорлар”, “Ёш бухороликлар” каби сиёсий ҳаракатлар фаолиятдан хабардор.

Янги давр мухолифати ҳақида сўзлайдиган бўлсак – бу давр собиқ СССР президенти Михаил Горбачев бошлаб берган ошкоралик даврида ҳаракатга келди. Мен “ҳаракатга келди” деяпман. Бунинг маъноси шуки, мухолифат бор эди ва у ўз юзини ошкора кўрсата бошлади. Ўзбек халқининг зиёлилалари асос солган мухолифат бу “Бирлик” халқ ҳаракати бўлганди.

1988 йил якуни олдидан ташкил топган бу ҳаркат ҳали- ҳануз ўз олдига қўйган мақсадларига эриша олгани йўқ.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатининг пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда мухолифат ва мухолифатдаги сиёсий ҳаракатларни пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

Т.Қ.: -Дарҳақиқат 1988 йилнинг ноябр ойида ташкил топган “Бирлик” халқ ҳаракати ўзбек мухолифатининг даслабки дебочаси бўлганди. Унинг ташкил топишида Совет давридаги колоқлик, айниқса Ўзбекистон каби кўплаб Республикаларнинг марказга боғлаб қўйилганлиги, эркинликларнинг чекланиши каби турли- туман сабаблар мавжуд бўлганди. Мамлакатимиз Совет Иттифоқининг пахта етказиб берувчи, таъбир жоиз бўлса мустамлакасига айлантирилгани ўзбек зиёлиларини айниқса ғазаблантирарди. Лекин на улар ва халқимиз Ўзбекистон мустақил бўлган Совет давридагиданкўра бир неча бор зулмкорроқ режимга эга бўлишимизни тасаввур эта олмаган бўлса керак.

Ю.Р.: - 90 -йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек мухолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эшлаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

Т.Қ.: -Мухолифат эришган ютуқлар ҳам бор албатта. Аммо уни бугунги Ислом Каримов у ҳукмронлик қилаётган режим “ўзиники” қилиб олган. Ўзбек мухолифати даставал ўзбек тилини давлат тили мақомига кўтариш учун, шунингдек пахта монокультурасига барҳам бериш, Республика иқтисодий мустақиллиги учун кураш бошлаганди. Маълумки ўзбек тили давлат тили мақомига эга. Мамлакат ҳам мустақил бўлди, аммо бу мустақиллик мухолифатни вататандан қувилишига, унинг кўплаб аъзоларининг қамоққа ташланишига олиб келди. Албатта бир муддат мухолифат ҳам ўзбек парламентида ўз овозига эга бўлган пайтлар бўлганди. Ўз матбуоти ва ўз сўзига эга ҳам бўлди. Бироқ барибир муғамбир ҳукумат уни бевадан қилди.

Ю.Р.: -Сизнингча ўзбек мухолифатини ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - мухолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

Т.Қ.: -Мухолифатнинг йўл қўйган энг катта хатоси Каримов режимига оз бўлсада ишонч билдиргани деган бўлардим. Умуман бу режимга ишонмаслик керак эди. Бироқ кучлар орасида номутаносиблик ҳам катта роль ўйнади. Мухолифат имконсиз ҳолатга тушди. Боз устига ўзбек халқига хос бўлган иллат – “катталар”га мутелик ҳам мухолифат ҳаракатини кучсизлантирди. Бугунги даврда ҳам халқимиз ҳаракатсиз, биров қачонки ўз бошига оғир кун тушсагина дод-вой қиляпти, холос. Масалан 2005 йилнинг 13 май кунда Андижонда қирғин бўлди, аммо халқ ўрнидан кўзғолиб “нима қиляпсан?” дея сўрай олмади. Баъзи бировлар мухолифат халқ билан яқдиллик қила олмади деган даъвони ҳам илгари суриши мумкин, аммо мен бундай фикрда эмасман. Халқимиз мухолифатни сотишдан ҳам қайтмайдиган халқ ва у бир қоп ун учун ҳар қандай сиёсатчини ўлдирсинлар, индамай турадиган халқ. Бу аччиқ ҳақиқат!

Ю.Р.: -Каримов ҳукуматини мухолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

Т.Қ.: -Каримов ҳукуматининг мухолифатга қарши олиб борган ва олиб бораётган кураши халқимиз, қолаверса кенг дунё жамоатчилиги олдида ўзини оқлай олмайди. Ўзбекистоннинг “доимий президенти” ўз ҳокимиятини мустаҳкамлаш ва уни фақат ўзида сақлаш илинжида ўзбек халқига қарши кураш бошлади ва у бугунги кунда ғолиб. Даставал «сиёсий экстримистлар» дея аталган дунёвий мухолифатга чангал солган Ислом Каримов кейинчалик “диний экстримистлар”, “террорчилар”га қарши кураш бошлаб юборди. Аслида Ўзбекистонда бундай муаммо мутлақ мавжуд эмас, аммо Ислом Каримов йўқ ердан йўқ

душман яратишда давом этмоқда. Унинг айна ҳаракатларини дунё сионизми ва Дунё зулми маркази бўлган Исроил қўллаб - қувватлапти. Каримовнинг ҳимоячилари сафига АҚШ маъмурияти, шунинг Германия ҳукумати ҳам қўшиш мумкин. Айна шулар сабаб ўзбек мухолифати мағлуб, айна шулар сабаб ўзбек халқи хароб. Ўзбекистон ҳукумати мазкур давлатлар раҳнамолиги остида Ислом динининг кенг ёйилишига қарши курашга киришган кўринади. Акс ҳолда демократик тараққиёт сари бораётганлиги таъкидланаётган Грузия ва диктатура тубанлашиб бораётган Ўзбекистон бир охурдан ем ейишини қандай тушуниш мумкин? Номини юқорида зикр этган мамлакатлар Саакашвили ҳукумати кўллаганидек, Ислом Каримов ҳукумати ҳам қўллапти. Ғарб дунёсининг муғамбирона сиёсатини ўзбек мухолифати тушуниб олиши керак. Акс ҳолда ҳали анча вақт “ўсма кетди, хино кетди” деб сарсон юрган атторлардек бўлиб қолишда давом этамиз. Ғарб демократияни эмас, ўз кизиқишларини ҳимоя қилади холос!

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатининг хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўтказа олдими?

Т.Қ.: -Хориждан фаоллашиб бўлмайди. Агарчи фаоллашган тақдирда ҳам мухолифат етарлик пул маблағларига эга бўлмас экан, Ўзбекистон ичкарасига таъсири бўлмайди. Бугунги кунда кўплаб ташкилотлар, ҳаракатлар тузилмоқда ва улар фаолият кўрсатмай номлари ҳам унут бўлиб кетаяпти. Мухолифат бир мақсад йўлида кураш олиб бориши лозим, аммо мухолифатнинг бирлашуви каби тугамас мавзунини тугатиш вақти ҳам келганга ўхшайди. Чунончи – мухолифат борми, демак у қайси партия, ёки ҳаракат бўлмасин, мақсади бир: мустабид тузумни йўқлик сари равона қилиш! Аммо баъзи мухолифатчиларимиз Ислом Каримов режими бир ёқда қолиб, бир- бирини ғажимоқда. Бу эса Каримов режими кизиқишларига хизмат қилиш демакдир.

Ю.Р.: -Бугун мухолифатни бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга урунмоқда. Дунёвий мухолифатни исломлашиши мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

Т.Қ.: -Ислом - ота боболаримиз дини. Мухолифатчиларимиз орасида диний эътиқоддагилар ҳам кўпчилик. Бироқ диний сабаблар туфайли қочкин бўлиб қолганлар ҳам талайгина. Диний эътиқодда собит бўлганларнинг сиёсий ҳаракатларга араллашиб келиши бу мухолифатга ютуқ бўлади, холос. Бундан зарар кўрмаймиз. Улар сабаб мухолифат фақат кучаяди, аммо, минг афсуски, диний эътиқодда собит саналадиган ватандошларимизнинг ҳаммаси ҳам сиёсатга аралашадиганлар эмас.

Ю.Р.: -Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли мухолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамоқда. Мамлакат ичида янги мухолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги мухолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги мухолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

Т.Қ.: -Халқимиз мухолифатни билмай яшайпти деган фикрга қўшила олмайман. Ўзбекистонда деярлик ҳамма “Озодлик”, “Би-Би-Си” каби радиоларнинг эшитади ва мухолифат фаолиятдан оз бўлсада хабардор. Аммо мана шу радиоларнинг эшитаётганлиги, ҳукумат жиноятларидан хабардор эканлигини улар ошкор қила олмайди. Қўрқув ниҳоятда кучли ва зулмкор режим халқнинг айна мана шу сифатидан унумлик фойдаланаяпти. Мухолифат партиялари 90 йилларда хатоларга йўл қўймаган. Вазият шуни тақозо этганди. Ислом Каримов режими ва унинг хатарлик эканлигининг дунёга кўрсатиб турган ҳам мана шу мухолифат. Демак у оз бўлсада кураш олиб борапти.

Ю.Р.: -Сизнингча, ўзбек мухолифатини бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

Т.Қ.: -Мухолифат пул маблағлари йиғиши керак. Мухолифат турли мамлакатлар дипломатик

миссиясига мутеликдан қутилиши керак. Такрор айтаман: АҚШ, Германия ва Исроил халқимизга дўст эмас. Улар фақат Илом Каримов режимини оқлаш билан, қўллаш билан машғул. Демак, улардан узилиш керак.

Ю.Р.: -Сиз ўз ҳаётигизни кўп қисмини муҳолифатга бағишлаганигиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

Т.Қ.: -Сукротдан ўлими олдидан сўраган эканлар: “Шунча ўқиб нимани билдинг?”. Шунда у жавоб берибди: «Ҳеч нарсани билмаслигимни билдим”. Ҳаётимнинг анчагина қисмини муҳолифатга бағишлаб ким хоину, ким дўст эканлигини билдим. Ҳаттоки бутун бир мамлакатларнинг хоинона сиёсатини ҳам тушуниб етдим. Албатта бунинг учун афсусда эмасман.

Муҳаммадсолиҳ Абутов: “Демократман деганлар диндорларни тушунишини истардим...”

Муҳаммадсолиҳ Абутов - диний таҳлилчи, собиқ эътиқод маҳбуси, Швеция.

Қисқача ўзим ҳақимда:

Бисмиллоҳирроҳманирроҳим.

1969 йил Қорақолпоғистоннинг Тўрткўл шаҳрида тугилганман. 1985 йил ўрта мактабни битирдим. 1987 -1989 йиллар Совет Армияси сафида Москва яқинида ҳарбий хизматни ўтадим. 1992 Андижон шаҳридаги Абдували қори Жомеъ масжидидаги ҳужрага ўқишга кетдим.

1994 -1996 йиллар Тўрткўл шаҳридаги “Аламли Бобо” масжидида имомлик қилиб, кейин ваҳҳобийликда айбланиб 1996дан 2004 гача турмада ўтирдим. 2007дан 2008 яна “Экстремист- террорист”ликда айбланиб Москва қамоқхонасида ўтирдим. 2009 феврал ойдан бери Швецияда яшайпман.

Юсуф Расул: -Ўзбекистондаги мухолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда мухолифат бўлганми?

Муҳаммадсолиҳ Абутов: -Мени эсимни таниб бошлаган пайтимда динга қаттиқ қаршилик кўрсатилаётган даврлар эди.Мен диний оилада ўсганим учун, Аллоҳ раҳмат этсин Ота - Онам намозхон диндор бўлганлари учун ёшлигимдан коммунистларга нисбатан нафрат уйғонган эди. Ота - Онам ўзларини ёшлик пайтларида Сталин катағонлари даврида отилиб кетган Ислом уламолари бўлган ота – боболари ҳақида кўп ҳикоя қилиб беришар эди. Менимча ўша даврлардаги мусулмонлар ўзини даврини мухолифатчилари бўлишган.У пайтларда ҳеч ким даҳрийларга қарши ўз фикрини очик - ойдин айтолган эмас, албатта.Ҳозиргидек чет элга ҳам чиқиб кетолмаганлар.

Улар давлатга норозилик сифатида ўз фарзандларини имон- ислом билан тарбия қилиб, шу билан ўша куфр тузумига ўз норозилигини билдириб кетишган. Аллоҳ рози бўлсин улардан. Бу фикримни далили шуки Горбачевни ошкоралик даври бошланганда минглаб одамлар кўчага чиқиб ўз норозилигини ошкора айта бошлагани ўша имонли отахонлару онахонларни меҳнатининг самарасидир албатта. Диндор мухолифатчилар ҳам сиёсий мухолифатчилар ҳам ўша тоза булоқдан суғорилган одамлар эди. Чунки даҳрийлар даҳрийларга қарши чиқмайдида.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатини пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда мухолифат ва мухолифатдаги сиёсий ҳаракатларни пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

М.А.: -Аслида бу саволга ҳам юқорида қисман жавоб берилди. Аммо сиёсий ҳаракатларнинг пайдо бўлишига келсак, ҳар қандай жамиятни тузимни бошланиши ва камолоти ва заволи бўлади.Бу табиий жараён. Илоҳий низом. Бу нарса ҳар қандай жамиятга ва давлатга тегишлидир. Тарихларни қаранг қанчадан қанча давлатлар пайдо бўлиб, йўқ бўлган. Бу емрилиш ва тикланиш жараёнини Аллоҳни Ўзигина бошқаради. Буни на олдини олиш мумкин ва на тезлатиш мумкин?!Аммо барибир ҳар бири ўз мантиқий якунига етиб келади. Русия АҚШ каби неча асрлардан бери жаҳон саҳнасидаги мавжуд давлатлар ҳам бир пайтлар мавжуд бўлган эмас. Ва бир пайтлар яна йўқ бўлиши ҳеч ақлга зид ҳам эмас. Шунингдек Ўзбекистондаги ўзгаришлар ҳам ўз табиий ривожда давом этаяпти. Халқ 70 йиллик даҳрийлик даврини бошидан кечириб бир оз эркинлик берилганда қанча шов - шувлар юз берди?! У пайтларда ҳали халқ ҳозиргидек оч ҳам эмасди.Энди яна 20 йиллик ҳам моддий ҳам маънавий диктатура зулми кўтарилса, бу халқ яна бир вулқонга ўхшаб кўтарилади ИншаАллоҳ. Аммо ўша пайтда шу халқни кучини халқни орзу умидларини рўёбга чиқарувчи йўналишга йўналтираоладиган Адолатли ҳукумат ва Раҳбар лозим бўлади. Акс ҳолда яна ўша мухолифатчилар ва бир - бири билан тортишиб халққа ҳеч қандай фойда келтирмайдиган тоифалар саҳнага чиқади.

Ю.Р.: -90 -йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек мухолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

М.А.: -Бу мухолиф кучларни бир нарсасига тушуна олмайман. Дейлик ҳаммаси демократликни иддао қилади. Бир - биридан нимаси билан ажралиб туради?!Масалан, Эрк билан “Бирлик”ни эътиқодида, маслағида нима фарқи бор?! Ёки “Бирдамлик”ни бу иковидан нима фарқи бор?! Агар ҳаммаси демократик партия бўлса, битта қилиб қўйса бўлмайдимми?! Чунки, принципал жиҳатдан бир - биридан ҳеч фарқи йўқ буларни.. Яна уларда, яъни демпартияларда ўзлари суянадиган бир асос манба йўқ. Яъни, демократик ақида баён этилган бир китоб йўқ. Яъни, бошқа халқлар турмуш тарзи ўлчов мезони ҳисобланади халос.Шунинг учун уларни ўзаро ихтилофи ҳам асоссиз бўлгани каби бирлашиши ҳам шунингдек асоссиз бўлиши мумкин.Чунки, бирлаштирадиган асос -ақида йўқда. Яна бир жиҳати демократик

кадриятлар одамларни орасида ўзаро бирдамликни сақлаб турадиган Муқаддас Илоҳий ақида ҳам эмасда. Оқибатни қарангки Каримов ҳам ўзини демократман дейди.

Шундай экан бу тутуриқи йўқ мажхуллиқни бартараф қилиш аввалги вазифа бўлиши керак.

Энди бу муҳолифатни 20 йил давомида қилган ишларига келсак. Аслида бу ҳаракатни 20 йил олдинги озодлик даврида майдонга келтирган куч ҳам Динимиз Ислондир. Чунки, одамлар миллат сифатида ўзлигини таний бошлади. Ва ўз ўзидан миллий урф одатларга, анъаналарга қайтиш шиори билан чиқдилар. Айни дамда бизни миллий ўзлигимиз Ислон билан ўзаро уйғунлиги миллий ва диний туйғулар бирлашган ҳолда намоён бўлди. Ўзбек тилига давлат тили мақомини беришни талаб қилиб чиқишлиқ, ёки жума кунини дам олиш куни қилишга уриниш, ёки рамазон ва қурбон ҳайит байрамларини дам олиш куни қилиш, Ислонга алоқаси бўлмасда Наврўз кунини байрам сифатида нишонлаш ва ҳаказолар ўша давр шиорлари эди. Ва буларни баъзилари ҳаётда жорий бўлди. Ўзи аслида миллийликка урғу бериш, шуни давлат мафкураси сифатида ўртага ташлаш айни хато ишдир. Худди шунингдек ўша пайтлардаги баъзи бир “Ўзбекистонда Ислон давлати қураимиз” каби шиорлар ҳам мусулмон ёшларни катта хатоси эди. Бу иш ўша пайтларда ислонни тушунмаганимиз туфайли кун тартибига тушиб қолган шиор эди.

Ю.Р.: - Сизнингча ўзбек муҳолифатини ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - муҳолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

М.А.: -Диний муҳолифат ҳам сиёсий муҳолифат ҳам бугунги кунда кўп нарсани тушуниб қолган албатта. Бугунги муҳолифат сафида мен энди профессионал стратег сиёсатчилар бор деб биламан. Чунки, орадан 20 йил ўтди. Бу муддат эса оз эмас. Ўзбекистондаги даврида бу сиёсатчилар нисбатан ҳали хом эдилар. Шунингдек Каримов ҳам. Воқеъликлар ривожини шундай бўлдики, Каримов режими яшаб қолаолди. Халқ оч яланғоч, аммо тузим мустаҳкам турибди. АҚШга БУШни президент бўлиши ва уни “Терроризмга қарши курашга” бутун жаҳон ҳамжамиятини чақиритиши Каримовни ҳам ўз тузимини сақлашига ва мусулмонларга қарши ва сиёсий муҳолифатга қарши тазйиқ сиёсатини оқлашига йўл очиб берди. Бу албатта муҳолифатни айби билан бўлгани йўқ. Муҳолифатни Ўзбекистон ичидаги бирорта хатоси туфайли айблаб бўлмайди назаримда. Чунки энди шаклланаётган партия катта бир тузумга қарши чиқаётган эди. Албатта хатолар бўлиши табиий. Улар ўша пайтларда нима қилаолиши мумкин бўлсалар қилган деб ўйлайман. Чунки диктатура ҳеч нарсага имкон қолдирмаган эдида.

Мисол учун Қозоғистонни олайлик. У ерда нисбатан эркинлик. Аммо қозоқ муҳолифати ҳам ҳеч иш қилаолмади. Ўлжас Сулаймонни Муҳаммад Солиҳдан бирор ортиқ ё кам жойи бор деб билмайман. Фарқи шуки у ватанида ўтирибди. Яна Президентни ўзи уни мукофотлар бериб турибди. Бу эса чет элда қочиб сарсон бўлиб, ҳали ҳам ўз кураш йўлидан қайтган эмас. Қирғизистонни олайлик у ерда ҳам нисбатан эркинлик бор эди. Аммо Асқар Ақаевни демократияси охир ўзини бошига етди. Каримов буни яхши билади. Агар у ҳам сал эркинлик берса кейин ўзи ҳам жойида ўтираолмайди. Халқ ҳам безор бўлган бу одамдан. Уни ўзи буни билмайди дейиш ғирт соддалик бўларди. У охириги дамигача курсида ўтиришни мақсад қилган. Бунинг эса фақат битта йўли бор.. У ҳам бўлса Диктатура.

Аммо муҳолифатни бугунги хатоси, менимча энг катта хатоси ҳам шу бўлса керак, ўзаро тарқоқлигидир. Агар булар ҳозир фурсатни ғанимат билиб бирлашаолсалар эртага яна бир диктатор келишини олдини олишса яхши бўларди. Ҳаммаси бирлашиб бирга ҳаракат қилишса кўп иш қилиш мумкин деб ўйлайман.

Ю.Р.: - Каримов ҳукуматини муҳолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

М.А. :-Каримов ҳукумати юкорида айтганимдек “Ислом Омили”дан яхши фойдаланди. Яъни жаҳон афкор оммасини “терроризмга қарши кураш”га чақириб у ер бу ерда бомба портлатиб, минг минглаб одамларни қамоққа олди. Қувғин қилди. Ўлдириб йўқ қилди. Бу билан у халққа ҳеч қандай яхшилиқ қилгани йўқ албатта. Бу билан у ўзини ва ўз тўдасини сақлаб қолаолди. Аммо бу ҳам аслида катта ютуқ эмас. Каримов Ўзбекистон таърихида ўзбек халқини ва мусулмонларни душмани сифатида таърихда қолди. Бу зулмини ҳали жазосини тортиши аниқ. Аллоҳу Таъоло яратиб қўйган ҳаёт қонуниятларидан бири шуки буни касофати ҳали уни қизларию невараларига ҳам етади. Сталинни ўғли ва қизини қисматини эсланг. Брежневни, ёки яна бошқа кўплаб шунга ўхшаганларни эсланг. Уни қизлари ҳали чучварани хом санаяпдилар бу масалада..Улар халқни бурда нонга зор қилиб қўйган золим отасини соясида топган мол дунёлари уларга бахтли ҳаётни таъминлайди деб хомтаъма бўлмаб қўяқолсинлар. Мен Аллоҳу Таъолонинг адолатли ва ҳикматли зот эканини билиб тушуниб ва кўп золимларни ҳаётларини ўрганиб кўриб айтаяпман.

Ю.Р.:- Ўзбек мухолифатини хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўткази олдими?

М.А.: -Ҳам гап шундада. Шу хориждаги мухолифатчилар ўзаро гина кудуратни йиғиштириб қўйиб бирлашаолсалар, албатта жуда кўп ишларни қилишга имкониятлар очилар эди иншаАллоҳ! Мен шунга ишонаман. Мана алҳамдулиллоҳ, ҳозир шу бирлашувга бир қадам босилди. Эрк партияси билан “Андижон - Адолат ва Тикланиш” ташкилотини бирлашуви ҳам шу йўлдаги дастлабки қадамдир. Бу иттифоқ ҳали ўз сафига бошқа ташкилот ва партияларни бирлаштиради деб ўйлайман.

Шуни билингки бу иттифоқ ташқарида ўзи шаклланиб бутун бир сиёсий кучга айлана олса, ўз фаолиятини Ўзбекистонга қайтишга имконият бўлганда юртга бориб юритиши мумкин. Ўзбекистонда эса бу иттифоқни миллионлаб тарафдорлари борлигига мен шубҳа қилмайман. Бу гапни айтишимга ҳам маълум бир асослар бор.

Ю.Р.: -Бугун мухолифатни бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга урунмоқда. Дунёвий мухолифатни исломлашиши мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

М.А. :-Энди бу саволни ўзи бу тарзда берилиши тўғрима. Диндорлар ҳам шу халқни фарзандлари. Давлатни тепасига ким келсада бу билан ҳисоблашиши керак. Ё Каримовга ўхшаб уларни отиб чошиб террор қилади. Ёки улар билан ўзаро тил топишиб шу халқни манфаати йўлида биргалашиб фаолият қилади.Шуни яхши билиш керакки Ўзбекистонда халқ 90 фоиз мусулмон. Шундай экан мусулмонларга доимий душманлик кайфиятида бўлишлиқ ҳар қандай сиёсатчини узокни кўраолмайдиган одам эканини билдиради. Мусулмонларни ҳукуматга яқинлаштирмай доимо уларни уриб, қамаб, отиб ўлдириб яшай оламиз деганлар каттиқ адашадилар. Бунга Каримов тузими кўп одамни қонини тўкиб эришди. Аммо бу узок давом этадиган жараён эмас. Буни Каримов ҳам яхши билади. Шунинг учун чегараларда хандак кавлаб ўзини ҳимояляяпди. Кейин ким келса ҳам бу ишни эплаёлмайди.ИншаАллоҳ!

Ю.Р. :- Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли мухолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамокда. Мамлакат ичида янги мухолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги мухолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги мухолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

М.А.: -Халқимиз чет элда сиёсатчилар диндорлар борлигини яхши билади. Кўпчилик одамлар “Озодлик”радиосини эшитиб воқеъалардан хабардор бўлиб туришибди. Мен шу радиони эшитадиган жуда кўп диндорларни биламан. Шунингдек, мен ҳали яхши эслайман 1998 йил Товоқсой Зонасига ташқаридан “ЭРК” партиясини газетаси кириб келган эди.

Шунда мен ўқиб хайрон бўлгандим. Демак, чет элда юриб шундай газета чоп қилиб Ўзбекистонга олиб бора олган бўлсалар, булар ҳам ҳазилкам одамлар эмас экан деб ўйлаб қолгандим. Шунинг учун ҳам ичкарида жуда кўп одамлар ташқаридаги мухолифат барибир бир куни келади, деган фикрда яшайдилар. Мен ҳам Аллоҳдан умид қиламанки шу кунларга етказсин.

Энди ичкаридаги мухолифат масаласига келсак, бу энди бир кулгули гап. Каримовга мухолиф бўлиб бўладими?! Бундай мухолифат нияям қилаоларди?! Бу нарса энди аниқ равшан бўлса керак?!

Ю.Р.: -Сизнингча, ўзбек мухолифатини бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

М.А.: -Агар мухолиф кучлар, ҳаммаси - диндорию бошқаси, вақтни ғанимат билиб ўзаро бирлаша олсалар айни муддао бўларди. Шу яхши мақсад сари, шу янги тузилган Иттифок ҳаракат қилиш ниятида. Энди бошқалар ҳам шу сафга бирлашишга ўзларида бир куч топаолсалар яхши бўларди. Бу ишни ҳозир ҳали Каримов тириклигида қилиш керак. Яна бир янги диктатор келиб тахтга ўтириб олмасидан олдин қилиниши керак.

Ю.Р.: -Сиз ўз ҳаётингизни кўп қисмини мухолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

М.А.: -Мен ҳаётимни динга бағишлаганман. Аслида бу ҳам бир тури мухолифат бўлса керак. Чунки, Исломни қанчалик билган сари ўз яшаётган ҳаётимни, атроф- муҳитни қанчалик динга хилофлигини билиб борардим. Бу энди табиий. Шу билан ўша муаммоларга ечим излаб, ўша ечим исломда экан деган хулосага келиб, Одамларга исломий дунёқарашни тарғиб қилишга киришганман. Бу эса айни дамда давлат тузумига душманлик деб ҳисобланиб қолган. Худди ҳозир диний мавзуда гаплашсак биз демократлармиз деб бизга қарши чикувчилар ўша Каримовдан фарқи йўқ аслида. Агар қўлларида амали бўлганда, бу ердаям бизга жазо берардилар балким?!

Бундай қарамаслик керак. Биз мусулмонмиз ва исломни айни адолатга тўғри саодатли ҳаётга чақирувчи дин деб биламиз. Шунинг учун демократман деяётганлар диндорларни ҳам тушунишга, уларни ҳам тинглашга ҳаракат қилишларини истардим. Менга ҳаётимни шу ислом йўлида озми кўпми хизмат қилишни насиб этган, яъни шунга тавфиқ берган Аллоҳу Роббил Оламинга ҳамдлар айтаман. Ва бу амалларимни ҳабата қилиб қўймасдан Ўзини ҳузурига олиб боришни насиб этишини сўрайман. Ва бугунги яхши ниятлар билан қилаётган амалларимизни охирини бир яхши натижали самарали қилишини ҳам Роббимдан сўраб дуою илтижо қиламан.

Анвар Каримов: “Мен муҳолифатнинг бир бўлагиман”

Анвар Каримов - муҳолифатдаги ёшлар вакили, Швеция.

Юсуф Расул: -Ўзбекистондаги муҳолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда муҳолифат бўлганми?

Анвар Каримов: -Мен айнан муҳолифатчилар оиласидан бўлганлигим учун, муҳолифат фаолияти ва тарихи билан болалигимдан танишман. 1989 йилда 11 ёшда булганман. Ўша вақтда муҳолифатчилардан - Абдурахим Пўлат, Мухаммад Солих, Пўлат Охун, Исмоил Дадажонов, Ҳазраткул Худойбердиев, Отаназар Орипов, Анвар Усмонов, Марат Зоҳидов, Жаҳонгир Маматов, Толиб Ёкубов, Василя Иноятова, Дилором Исоқова ва бошқа кўплаб инсонлар бизнинг уйга келиб кетишар эди. Эсимда бор, бир гал халқ ичида Кўр Шермат номи билан танилган (шўролар тарихида босмачи дейишган) одамни яқинлари уйимизга келиб кетишган. Яна бир рус миллатига мансуб муҳолифатчи, «Бирлик»чи бор эди, исми лекин эсимда йук. Юзлаб элчихона ва ҳар хил ташкилотлар вакиллари шулар қаторида...

Мухаммад Солихни биринчи марта айнан шу 1989-1990 йилларда кўрганман. Ёзувчилар уюшмасининг биноси ўша пайтда Ўзбекистон меҳмонхонаси рўпарасидаги бурчакда, халқ тилида ОДО деган жойда эди. Тўлик эсимда йўқ, лекин ўша ерда бир йиғилиш бўлган пайтида эшик олдида кўриб, улар билан саломлашган эдим. Мендек бир кичик бола бундай муҳолифатчилар сафида бўлганимдан фахрланганман ўшанда.

Абдурахим Пўлатни биринчи марта агар янглишмасам Пишпек кўчасидаги (Тошкент, Дархон маҳалласи) «Бирлик» ва «Тумарис» аёллар ташкилоти офисида кўрган эдим. Василя Иноятова ҳам ўша ерда бор эди... Бунга ҳам анча йиллар бўлиб кетди...

Таниқли ҳофиз Дадахон ака Ҳасанов эса ҳозирги вақтгача ҳам хонадонимиз яқинларидан.

Бир - икки марта Анвар ака Усмонов уйида бўлганмиз. Агар янишмасим улар ўша вақтда қайсидир чет эл радиосини вакили эдилар.

Толиб ака Ёкубовни ўша йиллар, ҳозирда Крастный Крест жойлашган Тошкентнинг Гидрометцентр деган Тимирязева кўчасида кўрган эдим. Ўша ерда қандайдир ногиронлар офиси бор эди, янглишмасам.

Отаназар Ориповни уйларида тахминан 10 марта бўлганман. Охири борганимда 2006 йил Қурбон Ҳайити байрами эди. Домлани Ҳайит билан табриклагани борган эдим.

Мен ўзимни раҳматлик додам бўлмиш профессор Олимжон Каримов билан доим бирга юрар эдим. Баъзан мажлисларда ичкарига олиб киришар эди. Баъзан ўзимизга ва муҳолифатга тегишли автомашиналарни кўриқлаб ўтирар эдим. Ўша йиллар КГБ ва МВД томондан кўп

провокациялар бўлар эди ва мен ўша учун раҳматлик додам олдиларида юрар эдим. Онам менга доим, агар бир гап бўлса дарров бизга хабар беришга ҳаракат қил, яқин орада кўрган хонадонинга кириб уйга телефон қилгин, деб тайинлар эдилар. Бизнинг оиламизга ўша йиллар жуда кўп провакациялар уюштирилган. Ва кўп маротаба айнан мен (ёш бола) додам олдида бўлганим МВД ходимларини провокация қилишига халақит берган. Кечқурунлари ва баъзан эрталаб биз уйда ўтириб «Озодлик»ни эшитар эдик. Бу одат ҳалигача хонадонимизда бор. Шунинг учун ҳам мухолифатчилик қонимизда бор десам ҳам бўлади.

Аслида мен, барча мухолифат лидерларини ўзимни устозларим деб биламан. Муҳаммад Солих, Пўлат Охун, Абдурахим Пулатов, Исмоил Дадажонов, Дадахон Ҳасановларни ўзимни устозларим деб айтсам ҳам бўлади. Мухолифат иш жараёнида улардан кўп нарсаларни ўргандим. Уларнинг ҳар бирларини ўзига хос сиёсий кураш услублари бор. Солих акани сиёсий эътиқоди кучлик, Пўлат акани сиёсий билими юқори даражада, Абдурахим акани сиёсий раҳбарлик методлари юқори даражада, Исмоил акани инсонпарвар сиёсатчилик хислати, Дадахон акани сиёсатда мард инсонлиги.

Ю.Р.: - Ўзбек мухолифатининг пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда мухолифат ва мухолифатдаги сиёсий ҳаракатларни пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

А.К.: -Халқ чарчаган эди. Иқтисодий вазият оғир эди. Ўзимиз оила аъзоларимиз билан ойда бир маротаба талон билан озиқ-овқат олар эдик. Криминал ва жинойтчилар Ўзбекистонда ҳукмрон бўлиб қолганди ўшанда. Кунида кўчада пичоқвозлик, отишма, разборка, ўғирлик, зўравонлик... СССР ва Ўзбекистон ҳукумати обрўси 1989 йилда «ноль» эди.

Халқ бундай ҳолатдан чарчаган эди. Шундай ҳолатда «Бирлик» халқ ҳаракати одамлар кўзига мамлакатни қутқарувчи сифатида кўринарди. Мустақиллик, ўзбекчилик, тил, миллий урф-одатлар масалалари доим ўша вақтлар ҳаммани тилида эди.

Ю.Р.: - 90 -йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек мухолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

А.К.: -Мухолифатни асосий қилган иши, бу юрт ичида, қуролли уруш бошланмаганлиги ва ҳар томонлама демократия принципларига таянч олганлиги. Ўша вақтлар ҳам, «соқолини» бир метр ўстириб олган провокатор инсонлар бор эди, Қон тўкилиши ҳеч гап эмас эди. Демократик мухолифатни тинчлик бўлишида роли катта.

Ю.Р.: -Сизнингча ўзбек мухолифатини ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - мухолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

А.К.: -Мени шахсий фикрим бу, демократик мухолифат ўша 1989-1990 йилларда миллатчилик, радикал диндорчилик, чет-элпарас демократик фикрларга қўшилмасдан, аҳил бўлиб, ҳукумат билан компромисс тилини топиб, давлат бошқарувида иштирок этиши лозим эди.

Ю.Р.: -Каримов ҳукуматини мухолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

А.К.: -Мени билишимча Ислом Каримов 1988-1993 йилгача мухолифат билан кўп маротаба учрашган ва компромиссга боришни илтимос қилган. Мухолифатга тахминан 30 % ҳукумат портфелларини таклиф қилган. Лекин бир томондан мухолифат бўлиниб кетиб принципаал Ислом Каримов билан келиша олмади. Бу ҳақда Муҳаммад Солих ва Абдурахим Пўлатлар ҳам ёзган. Иккинчи томондан Исломий ҳаракат авж олиб кетиши хавфи бор эди. Тожикистон,

Афғонистонда фуқаролик уруши авжига олган эди. Муҳолифатни катта хатоси деб, ҳозирга қадар кузатилаётган ўзаро мажароларини айтса бўлади.

Ю.Р.: -Ўзбек муҳолифатини хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўтказа олдими?

А.К.: -Албатта, агар бу ҳаракатлар ҳар томонлама ўйланиб ва сиёсий билими бўлган одамлар томонидан бажарилса ўзини оқлайди. Жуда катта ролни ҳақиқий мустақил журналистлар ҳам ўйнайди. Лекин ҳозирда журналист ҳам кўпайиб қолди. Инсон ҳуқуқлари ҳимоячиси ҳам кўпайиб кетди. Кечагина трактор ҳайдаб юрганлар ҳам ҳозирда катта сиёсатга аралашмоқдалар. Балки, бу яхшидир, балки йўқ – уни ҳеч ким айтолмайди. Ҳозирда чет элдаги янги муҳолифат, айнан 1989-1990 йилдаги муҳолифатни эслатади - ёлғон, ғаламислик, ифвогарлик, ифлослик авж олган.

Ю.Р.: -Бугун муҳолифатни бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга урунмоқда. Дунёвий муҳолифатни исломлашиши мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

А.К.: -Мени шахсан диндорларга ҳеч қаршилигим йўқ. Менга динни фарқи йук, ўзим Алҳамдулилох мусулмон бўлсам ҳам одамни динига қараб ажратмайман. Менга Исломий, Яҳудий, Христиан, Католик, Баптист, Буддистми фарқи йўқ, яхши инсон бўлса бўлди.

Аслида бу саволга жавоб бериш қийин, чунки кўпчилик ҳозир динни «Ниқоб» қилиб олган, мусулмон дунёси стабил ҳолатда эмас. Мен бу саволга бошқача жавоб берсам: Шахсан мени назаримда бой-бадавлат араб мамлакатлари ва уларнинг диндорларини обрўси йўқ ва ҳеч қачон пайдо ҳам бўлмайди. Диндорларга дунёда ишонч йўқолган – Ироқни, Эронни, Фаластини қаранг, ахир ҳаммаси диндорларни иши. Бу урушлар дин билан сиёсатни аралашиб кетганидан келиб чиққан. Ўзбекистон шаклига қайтсак, агар диндорлар сиёсатга аралашмаса ва фақат халқни тўғри яшаш, урф - одат, меҳрибонликка чорласалар, давлат сиёсий ва иқтисодий жиҳатдан ривожланади.

Ю.Р.: - Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли муҳолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамоқда. Мамлакат ичида янги муҳолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги муҳолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги муҳолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

А.К.: -Ўзбекнинг аслида исёнкорлиги, кўп миллатларга мансуб хислат. Кўнглимизда ҳаммамиз муҳолифатчимиз. Ўзбек гапиришдан кўркмайди. Фарқи шундаки баланд овозда гапирганлардан ҳукумат кўрқади ва уларни йўқ қилади. Лекин халқимизда ҳам ўзига мансуб негатив хислатлари бор, «Оч қорним – тинч қулоғим», деган. Яна хислатлардан бири - яхшилиқни тез унутишдир. Агар янги муҳолифат пайдо бўлса (лекин бунга катта шубҳам бор), уни албатта эски муҳолифат шпион, Каримовни қулоғи, хунасага чиқарадилар. Ўша учун эски муҳолифатни хатоларини қайтариш саволи ўзи катта хато. Аслида Ўзбек Муҳолифати ўзи нима? деган саволга жавоб бериш керак? Жавоби эса, - ўзбек муҳолифати ҳозирги пайтда, бу кўп йилдан бери давом этаётган, кўп серияли «Ералаш», йилсайин қисқа янги сериялар ва янги артистлар пайдо бўлади фақат, натижада ёш бола ҳам, катталар ҳам қулади мазза қилиб.

Ю.Р.: Сизнингча, ўзбек муҳолифатини бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

А.К.: -*Демократик принципларга амал қилган ҳолда, ўзаро келишиб олиш керак. ўзбекчасига айтганда, ҳукуматга келгунча ёки тўғрироғи ҳозирги ҳукуматни енггунча, «қисиб» туриб, бирга иш қилиш керак. Шундан кейин, билинади, халқ кимни танлайди. Лекин халқ ҳам адашиши мумкин. Қирғизлар бунга яққол мисол.*

Ю.Р.: -Сиз ўз ҳаётингизни кўп қисмини муҳолифатга бағишлаганингиздан

мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

А.К.: -Бу саволга жавоб беришдан олдин бир нарсани айтмоқчиман. Инсон бир нарса билан шуғулланса ёки шуғулланмоқчи бўлса, унда ҳеч бўлмаса бошланғич тажриба бўлиши лозим. Мени ҳаётим доим мухолифат билан боғлиқ бўлгани сабабли, бу саволга тўғри жавобим йўқ. Мухолифат мени сиёсатчи бўлишимга сабабчи бўлган. Лекин ҳозирги мухолифат жуда ачинарли ҳолда ва мен унинг бир бўлагиман.

Алишер Юсуфжон ўғли: “Зулмга мухолиф бўлганим учун хурсандман”

Алишер Юсуфжон ўғли - Демократик Ўзбекистон Конгресси раиси, АҚШ.

Қисқача ўзим ҳақимда: Мен Алишер Юсуфжон ўғли 1982 йилда Бухоро вилояти Қоракўл туманида Каримов зиндонида тухматлар билан ҳибсга олиниб Гитлер Буханвалдидан баттарроқ бўлган Жаслиқ турмасида сақланаётган шоир Юсуф Жумаев оиласида туғилганман. Ўрта мактабни 1996 йилда тугатганман. 1997-2007 йилларда Бухоро Давлат Университетининг икита - Табииёт ҳамда Иқтисодиёт йўналишларида тугатганман.

Юсуф Расул: -Ўзбекистондагини мухолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда мухолифат бўлганми?

Алишер Юсуфжон ўғли: -Инсоният яралганки инсонлар орасида мухолиф фикрлар ҳар доим бўлган. Биз халқимиз тарихига қарайдиган бўлсак ҳамма замонларда Хонларга, Амирларга мухолиф ҳаракатлар бўлган. Қўзғолонлар қилинган. Айрим шоҳлар ўғиллари оталарига қарши исён кўтарган. Шоҳларга мухолиф бўлган Бобораҳим Машраб, Махтумқули сингари шоирларимиз яшаб ўтган.

Ҳатто қонхўр Чор Россияси ҳукмронлик даврларида ҳам Ватан ва Халқ озодлиги йўлида жонини тиккан баҳодирлардан ташкил топган гуруҳлар бўлган. Буларга Дукчи Эшон, Номоз Баҳодир, Мадаминбек, Шермуҳаммадбек бошчилигидаги гуруҳларни мисол қилиб айтишимиз мумкин. Мадаминбек Чор Россияси давридаги ўзбек мухолиф кучлари ичида энг етуги бўлган ва ўз атрофига бошқа қўрбошиларни ҳам бирлаштириб Фарғона водийсининг асосий қисмини жуда қисқа муддатда бўлса ҳам ўз назоратига ўтказган.

Биз ўзбек мухолифати тўғрисида тўхталганимизда ҳеч қачон Маҳмудхўжа Бехбудийни унутмаслигимиз керак. Бехбудий Ҳазратлари ўз шогирдлари билан руслар зулмига қарши катта мафкуравий кураш олиб борган. Ўз муҳаррирлигида Самарқанд шаҳрида “Ойна” газетасини нашр қилган. Ленин билан Туркистон мухторияти ҳақида кескин баҳслар, музокаралар олиб борган.

Айнан Ватанимиз Ўзбекистон деб ном олганидан кейинги мухолифатнинг тарихига назарда тутадиган бўлсак, мухолиф фикрлилар Ўзбекистонда жуда кўп бўлган, аммо уларда бирлашиб, очиқ бир ташкилот тузиш имконияти бўлмаган. Мухолиф фикрлиларни қамашган, отишган. Бунга мисол қилиб 37- йиллардаги Сталин қатоғонига учраган Абдулла Қодирий, Чўлпон, Усмон Носир, Фитрат сингари ёзувчи ва шоирларни айтишимиз мумкин. 80 йиллар мухолифат тарихига келадиган бўлсак, мен буни Буюк хофиз, шоир, қисқа қилиб айтадиган бўлсак ўзбекнинг даҳоси Дадахон Ҳасаннинг номи билан чамбарчас боғлайман. 1989 йил 11 ноябр куни Дадахон Ҳасан ташаббуси билан униг уйида “Бирлик” Ҳаракати тузилган. Албатта, Мухолифатнинг куч ўлароқ майдонга чиқишига Михаил Гарбачёв олиб борган ошқоролик сиёсати ҳам катта ҳисса қўшган.

Ю.Р.: -Ўзбек мухолифатининг пайдо бўлиши ва шаклланиш жараёнини 1989 йилда “Бирлик” ҳаракати ташкил топиши билан боғлайдилар. Сизнингча, Ўзбекистонда мухолифат ва мухолифатдаги сиёсий ҳаракатларнинг пайдо бўлиши сабаблари нималар билан боғлиқ эди?

А.Ю.: Ўзбек мухолифатининг пайдо бўлиши ҳақида биринчи саволда тўхталиб ўтдик, бу ўзбек халқининг келиб чиқиши билан чамбарчас боғлиқ. Парчаланган Ватанимизнинг Ўзбекистон деб ном олган парчасида у шу номни олгандан буён мухолифат ва мухолифатдаги сиёсий ҳаракатларнинг пайдо бўлиши сабаблари ҳақида тўхталадиган бўлсак, асосан Ватанининг босқинчилар томонидан топталишига, халқнинг эзилишига тоқат қила олмайдиган мардларнинг майдонга отилиб чиқишлари асосий сабаб бўлган. 1980 йиллар охиридаги мухолифат ва сиёсий ҳаракатларининг пайдо бўлиши, юқоридаги сабаблар билан бир қаторда Михаил Гарбачёв ошқоролик сиёсати билан боғлиқ.

Ю.Р.: - 90 -йиллар бошида пайдо бўлган ўзбек мухолифати мамлакат ва халқ учун асосан қандай кўзга кўринарли, тарих учун эслаш мумкин бўлган ишларни амалга оширди?

А.Ю.: -Ўзбек мухолифати 80 йиллар охиридаги ошқоролик даврида анча кучайган. ўзбек тилининг ўзбекистонда давлат тили бўлишидек маваффақиятга эришганлар. Маълум куч ўлароқ ҳақиқий мухолифат сифатида Ҳукуматни мухолифат билан музокара қилишга мажбур қилган бўлсалар ҳам 90 йилларда Каримовнинг яқка ҳокимликка асосланган сиёсати бошланган даврда ўзбек мухолифати ҳеч қандай ютуққа эриша олмаган деб ҳисоблайман.

Уларнинг асосий ютуқлари эса аъзолари жуда кам ва заиф бўлсада мухолиф куч сифатида ҳозиргача сақланиб келаётганларидир.

Ю.Р.: -Сизнингча ўзбек мухолифатининг ўша пайтда йўл қўйган энг катта хато ва камчиликлари нималардан иборат эди - мухолифат нималарга эришди-ю, нималарни бой берди?

А.Ю.: -Энг катта хато мухолифат раҳбарлари орасидаги келишмовчилик сабаб мухолифатнинг бўлингани ва Каримовнинг сиёсатида алданганларидир. Мухолифат ўша даврда қўлга киритиши мумкин бўлган ҳукуматни қўлдан чиқариб юборган. Фақат ўша вақтда, Бехбудий, Фитрат, Қодирий, Дукчи эшонга ўхшаган буюкларимиз орзу қилган озодликни қўлга киритишлари мумкин эди, минг афсуски улар буни эплай олмади. Ўз қўллари билан ҳукуматни топширдилар ва халқнинг ҳам ўзларининг ҳам бошларига тугамас,

битмас, охири йўқ бало орттирдилар.

Ю.Р.: -Каримов ҳукуматининг муҳолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

А.Ю.: -Каримовнинг ўзбек муҳолифатига қарши кураши зўровонликка асосланган ва ҳеч қачон ўзини оқламайди.

Ю.Р.: -Ўзбек муҳолифатининг хорижда туриб амалга оширган ишлари ўзини оқлайдими? Хориждаги фаоллашув мамлакат ички ҳаётига оз бўлсада ўз таъсирини ўтказа олдими?

А.Ю.: -Хориждаги муҳолифатнинг Ўзбекистон ичига таъсир ўтказиши жуда қийин масала, лекин нима бўлганда ҳам, зотан Ўзбекистонда бирор иш қилиш йўллари ёпилган экан, хорижда ҳам қараб турмаслик керак. Ўзларини ўйлаб тирикчилик ғамида юраверсалар, ҳеч қачон ўзларини оқлай олмайдилар.

Ю.Р.: -Бугун муҳолифатнинг бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга урунмоқда. Дунёвий муҳолифатнинг исломлашиши мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

А.Ю.: -Дунёвий муҳолифат ўзининг дунёвий қонунлар асосида тузилган низомидан воз кечмаган ҳолда диндорларни ўз сафларига қабул қилаётган бўлса бу муҳолифат дунёвий муҳолифат бўлиб қолаверади.

Ю.Р.: -Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли муҳолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамокда. Мамлакат ичида янги муҳолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги муҳолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги муҳолифатнинг қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

А.Ю.: -Мен Ўзбекистон ичидан чиққанимга 2 йил бўлаяпди. Халқимиз муҳолифат фаолияти ҳақида камдан-кам эшитади. Лекин муҳолифат бир иш қилса, халқ албатта эшитади. Ўша вақтдаги шароитдан келиб чиқиб айтсам, Ўзбекистон ичида муҳолифат пайдо бўлиши фақат мўъжиза рўй бергандагина мумкин. Ҳеч қачон ҳеч бир кичкина хатони ҳам такрорламасликка ҳаракат қилиш, энг муҳими бўлинмаслик керак. Нимага эришилса биргаликда эришиш мумкин.

Ю.Р.: -Сизнингча, ўзбек муҳолифатининг бугун амалга ошириши зарур бўлган муҳим ишлари нималардан иборат бўлиши керак?

А.Ю.: -Энг аввало бир сафда шахсий ғараз, ишқий мажоролардан ва манфаатлардан воз кечиб бирлашишлари ва ягона лидерга эга бўлишлари керак. Хориждаги минг-икки минг муҳолифатчини бир амаллаб бирлаштиролмаган одам, Ўзбекистонга бориб президент бўлиб 30 миллионга яқин халқни бошқараман дейиши қулгили албатта. Энг аввало, савод даражаси баланд, имкониятли, сиёсий йўли тўғри бир шахсни ўзларига лидер қилиб сайлашлари керак. Менимча муҳолифатга бу аҳволда на Америка, на Европа, на бошқаси, умуман ҳеч ким ёрдам бермайди.

Ю.Р.: -Сиз ўз ҳаётингизни кўп қисмини муҳолифатга бағишлаганингиздан мамнунмисиз ёки афсусдамисиз?

А.Ю.: -Мен муҳолифатчи оиласида туғилганман, умримни муҳолифат сафларида ўтказяпман. Зулмга муҳолиф бўлганим учун хурсандман.

Шухрат Аҳмадҷонов: “Ўзбекистондаги муҳолифат тарихи ҳақида нималарни биламиз?”

Шухрат Аҳмадҷонов

Туркий халқлар демократик муҳолифати ИСМОИЛБЕЙ ҒАСПИРАЛИ ВА ЖАДИДЧИЛИК ҲАРАКАТИдан бошланган.

Тарих – бу ўлганлар, тириклар ва ҳали туғилмаганлар ўртасидаги иттифоқдир. [1, 325-б.] ЭДМУНД БЕРК (1729-1797)

«Янги Дунё» сайти раҳбари Юсуф Расул ўзбек муҳолифати ташкил топганини 20 йиллиги муносабати билан муҳолифат сафларида кўп йиллардан бери фаолият олиб бораётган 17 фаолига, жумладан каминага мурожаат қилиб ўнта саволга жавоб беришни сўрабди.

«Янги Дунё» сайти ўзбек муҳолифатининг энг қизиқарли ва яхши сайтларидан биридир. Камина шундай сайтни ўз имконияти доирасида қўллаб-қувватлашга тайёр. Шу сабабли ўнта саволга жавоб бериш нияти бор. Саволларга қисқа ва умумий жавоблар билан чекланиб бўлмайди. Саволлар ўзбек муҳолифатининг кечаги, бугунги ва эртанги куни билан боғлиқ бўлганлиги сабабли саволларга бир оз атрофлича, асосли қилиб жавоб бериш талаб этилади. Шундан келиб чиқиб ва [2]-китобнинг 20-24 параграфларини ёзишда давом эттириш кераклигини ҳисобга олиб, камина ҳар бир саволга алоҳида жавоб беришга ва маълум бир кунлар оралиғи билан сайтда чоп эттириб боришга қарор қилди.

1-савол. Ўзбекистонда муҳолифат тарихи ҳақида нималарни биласиз? Бурунги замонларда ҳам бизда муҳолифат бўлганми?

Жавоб. Аввал саволнинг иккинчи қисмига жавоб берсак. Умумий маънода олганда, якка тартибдаги муҳолифлик ёки гуруҳ сифатидаги муҳолифат ҳамма замонларда бўлган. Бунга шох, хон, бек оиласидаги фарзандлари ва қариндош-уруғлари ўртасида аввалига даханаки курашлар, кейин қуролли можаролар, тахт учун қонли жанглар, уруғ-аймоқчилик асосидаги гуруҳбозликлар ва можарою жанглар мисол бўлаолади.

Қуролли тўқнашувлар ва урушлар орқали ўз қарашлари учун курашаётган муҳолифатни конструктив бўлмаган муҳолифат, деб тушунилади. Россия сиёсатшуноси, муҳолифат лидерларидан бири, Россиядаги муҳолифатнинг «Яблоко» партияси асосчиларидан бири ва биринчи раиси Григорий Явлинский: «Конструктив бўлмаган муҳолифат – бу партизанлардир» деган эди. Бугунги кунда конструктив бўлмаган муҳолифатга мисол қилиб

Ўзбекистон Ислом ҳаракатини келтириш мумкин.

Ўтган минг йилликлар давомида ўша замондаги дин, жумладан ислом дини раҳнамолари давлат раҳбари олиб борган сиёсатга ҳар доим ҳам қўшилавермаганлар ва ўз эътирозларини билдирганлар. Яъни кенг бўлмаса-да, диний муҳолифат ҳам у ёки бу кўринишда бўлган ва кўпинча салбий роль ўйнаган.

Диний муҳолифат ва ўша давр махсус хизмат органлари ўзаро тил бириктиришганига, яъни ўрта аср жаҳолатига битта мисол келтирайлик. Маълумки, Амир Темур 1405 йилда вафот этгач, тўрт йил мобайнида Мовароуннаҳрда хонликлар ва сулолалар ўртасида урушлар давом этган. 1409 йилда А.Темурнинг кенжа ўғли Шохруҳ Мирзо (1376-1447) ўз укасининг ўғли Ҳалилсултонни енгиб, ягона темурийлар давлатининг ҳукмдорига айланди. Шохруҳ маркази Хирот бўлган Хуросонни бошқарган, пойтахти Самарқанд бўлган Мовароуннаҳр эса унинг ўғли Мирзо Улуғбек тасарруфига ўтган [3].

Шундай қилиб, улуғ олим ва давлат арбоби Мирзо Улуғбек (1394.22.3-1449.27.10) 1409 йилдан бошлаб Мовароуннаҳр давлатини бошқара бошлади. У давлатни бошқариш билан бирга 1417 йилдан бошлаб Самарқандда олимлар мактабини ташкил этди, 1424-1428 йилларда Самарқанд яқинидаги Қуҳак тепалигида обсерватория қурдирди [4], [5]. Улуғ Амир Темур давридан бошлаб Самарқандда катта кутубхона ташкил этилиб, жаҳон мамлакатларида чоп этилган ўша замоннинг энг муҳим китобларини тўплай бошлашди. Амир Темурдан кейин ўғли Шохруҳ Мирзо, унинг невараси М.Улуғбек китоблар йиғишдек савоб ишни давом эттиришди. Ўз халқи ва инсоният учун бундай муҳим ишга ислом дини пешволари ҳар доим ҳам рози бўлавермаганлар ва ўзларининг қарши фикрларига эга бўлганлар, яъни муҳолифатда бўлганлар.

Лекин Амир Темур 1370-1405 ва Шохруҳ Мирзо 1409-1447 йилларда давлатни мустаҳкам бошқарганлиги сабабли дин пешволари ҳам, махсус хизмат органларининг айрим гуруҳлари ҳам қарши чиқа олмаганлар. 1447 йилда Шохруҳ Мирзо вафот этгач, дин пешволари ўша замон махсус хизмат органлари зобитлари билан тил бириктириб, Улуғбекнинг катта ўғли Абдулатифни ўз отасига қарши қўйишга эришганлар [4]. Қотил кўли билан 1449 йил 27 октябрида Улуғбекнинг боши танасидан жудо этилгач, олти ой ўтар-ўтмас махсус хизмат органлари яратиб берган имконият туфайли Абдулатиф ҳам ўлдирилган. Дин раҳбари розилиги билан мутаасиблар Улуғбек обсерваториясини бузиб ташлаганлар, олимларни қувгин қилганлар, кутубхона ва олимларга тегишли кўпгина китобларни ёқиб ташлашган. Улуғбек шогирдларидан бири, олим Али Қушчи ўз устози раҳбарлигида яратилган «Зижи Курагоний»ни Туркияга олиб кетиб, ўша ерда унинг нусхаларини кўпайтиришга эришган.

1018 юлдузнинг осмондаги ўрни аниқ кўрсатиб берилган «Зижи Курагоний» китоби Мирзо Улуғбекнинг фожиали ўлимидан деярли 200 йил ўтгач, Европада 1648 йилда чоп этилди [6]. 1665 йилда Улуғбек китоби Буюк Британиянинг Оксфорд шаҳрида ҳам чоп этилди ва кейинчалик турли шарҳлар билан кўп марта қайта-қайта нашр этилди [4]. Шу йўллар билан ушбу машҳур китоб бизнинг кунларгача етиб келган. М.Улуғбек билан боғлиқ қонли воқеалар қуҳна тарихимиздаги диний муҳолифат ва махсус хизмат органлари биргаликда амалга оширган разил ишлардан биридир.

«Янги Дунё» сайти раҳбари Юсуф Расулнинг биринчи саволи кўпроқ конструктив муҳолифат, жумладан демократик муҳолифат маъносида берилган, деб тушунсак бўлади. Сиз билан бизни кўпроқ демократик муҳолифат, яъни қуролсиз, тинч йўллар билан, сайловлар орқали қураш олиб боровчи муҳолифат тарихи қизиқтиради.

Туркий халқлар, жумладан ўзбек халқи демократик муҳолифатига дастлаб қрим-татар миллати вакили бўлмиш Исмоилбей Ғаспирали (Ғаспиринский, 1851-1914) асос солган. Унинг саъй-ҳаракати ва таълимоти асосида 19-аср тўртинчи чорагида туркий халқларнинг буюк демократик ҳаракати бўлмиш Жаҳидчилик ҳаракати шаклланди ва фаолият олиб борди (арабча «жаҳид» сўзи «янги» деган маънони билдиради).

Буюк демократик ҳаракат бўлмиш Жадидчилик ҳаракати ва унинг раҳнамолари 1930-йилларда Совет Империясининг махсус хизмат органи бўлмиш аввал ОГПУ (Общесоюзное государственное политическое управление – Умумиттифоқ давлат сиёсий бошқармаси), кейин НКВД (Народный комиссариат внутренних дел – Ички ишлар халқ комиссарлиги) томонидан қатағон қилинди ва тор-мор этилди.

Марказий Осиёда, жумладан Ўзбекистонда демократик муҳолифат тарихи Жадидчилик ҳаракатидан бошланган. Каминага маълум бўлишича, 1989 йил май ойида таъсис қурултойи ўтган Халқ ҳаракатининг номи бўлмиш «Бирлик» сўзи ҳам, дастлабки муҳолиф сиёсий партиянинг номи бўлмиш «Эрк» сўзи ҳам Жадидчилик давридаги ҳаракат ва партиялар номидан олингандир.

Ўзини ўзбек зиёлиси, муҳолифат фаоли деб билган ҳар бир ватандошимиз, айниқса ёшларимиз Жадидчилик ҳаракати тарихини, ҳаракатнинг атоқли раҳнамолари ҳаёти ва фаолиятини чуқурроқ ўрганишлари, билишлари ва улардан ўрнак олишлари керак. Камина ўзбек муҳолифатининг бугунги кундаги раҳбарларини эмас, Жадидчилик ҳаракатининг машҳур раҳнамоларини кўп йиллардан бери ўзига ўрнак деб билади, улар ҳаёти ва амалий ишларидан ибрат олишга ҳаракат қилади

Ўзбекистонда буюк Жадидчилик ҳаракатини Ватанимиз ёшлари иштирокида тиклаш ва 21-аср талаблари даражасида давом эттириш мақсадида камина «Гап-гаштакдан – Жадидчилик ҳаракатига!» номли китобнинг катта қисмини 2000-2001 йилларда ёзгани ва унинг 205 бетини ёзув машинкасида чоп этиб, муқовалаттиргани (у пайти Ўзбекистонда Интернетдан фойдаланиш имконияти йўқ эди). Камина бу китобни туркий халқларнинг буюк фарзанди, Тинчлик соҳасидаги Халқаро Нобель мукофотига 1911 йилда номзоди кўрсатилган, 2001 йилда кўпгина туркий тилли мамлакатларда 150 йиллик юбилеи нишонланган И. Ғаспирали номига бағишлагани.

Юсуф Расулнинг «Ўзбекистонда муҳолифат тарихи ҳақида нималар биласиз?» деган саволига энди жавоб берсам бўлади. Камина ўзининг «Гап-гаштакдан – Жадидчилик ҳаракатига!» номли китобининг биринчи параграфида Исмоилбей Ғаспирали ҳаёти, ижодий фаолияти, Жадидчилик ҳаракатига қандай қилиб асос солгани ва туркий тилли халқлар орасида кенг камровли амалга оширган ишлари ҳақида ёзгани. Иккинчи параграфда эса Жадидчилик ҳаракатининг энг машҳур 11 нафар раҳнамолари ҳаёти, Марказий Осиёда амалга оширган улкан демократик ишлари манбалар асосида кўрсатиб берилгани.

Китобнинг кейинги параграфларида туркий ва форсий халқларнинг 4-5 минг йиллик демократик қадрияти бўлмиш гап-гаштак тарихи, бугунги кундаги аҳволи ва уни янги поғонага олиб чиқиш, уни қонунлаштириш йўллари, унинг асосида аввал Ўзбекистонда, кейин Марказий Осиё давлатларида Жадидчилик ҳаракатини 21-аср талаблари даражасида тиклаш мумкинлиги ҳақида ёзилгани.

Ўзбекистондаги авторитар, полициявий режим, айниқса унинг кучишлатар органлари барча демократик ҳаракатлар ва партияларга қарши ҳам қонуний, ҳам ноқонуний йўллар билан тазйиқ қилаётганлигини ҳисобга олиб, Чор Россияси полиция департаменти, Совет империяси милиция агентураси ва Давлат хавфсизлиги қўмитасининг яширин, ноқонуний иш услублари 12-параграфда ҳаётий мисоллар ёрдамида очиқ берилгани. Худди шундай услубларни қўллаётган Ўзбекистон кучишлатар органлари, яъни Миллий хавфсизлик хизмати, Ички ишлар вазирлиги ва Интерпол хизмати, Давлат солиқ қўмитаси ва Давлат божхона қўмитаси мамлакатимизда авторитар, полициявий режимни кучайтираётганлиги, Ўзбекистондаги авторитар режимнинг асосий тўртта илдизи ҳақида китобда ёзилгани. Демократияга душман бўлган бундай разил кучга қарши кенг миқёсда фаолият олиб бора оладиган, халққа, авваламбор ёшларга таянган, бошқа демократик фикрдаги кучлар ва ташкилотларни бирлаштира оладиган Жадидчилик ҳаракати ёрдамида курашиб, маълум бир муваффақиятларга эришиш мумкинлиги китобда баён этилгани.

Китобнинг 19-параграфиди Жадидчилик ҳаракати ва Марказий Осиё муаммолари, 20-параграфиди бу муаммоларни ҳал этишнинг асосий йўллари ва жадидчиларнинг вазифалари ҳақида ёзилганди. Китобнинг сўнги – 21-банди ёшликка доир машҳур шахсларнинг айрим фикрлари келтирилганди ва китоб ёшларга мурожаат билан тугатилганди.

Энди китобнинг кейинги тақдири ҳақида ҳам қисқача айтиб ўтайлик. Камина китобни 2001 йил 22 март кунига, яъни И. Гаспирали таваллудининг 150 йиллиги кунига қадар компьютерда териш ва чоп эттириш учун Тошкентда ўзининг кўпгина таниш-билишларига (масалан, «Эрк» Демократик партиясининг Бош қотиби Атаназар Арифовга, Ўзбекистон Инсон ҳуқуқлари жамиятининг Бош қотиби Толиб Ёқубовга) мурожаат қилди. Лекин улар ўз компютерида китобни теришга руҳсат бера олмасликларини айтишди. Шу сабабли камина китобга янги-янги параграфлар ёзиб, кенгайтириб борди.

Ўзбекистон махсус хизмат органлари китобни қўлёзмалигидаёқ йўқотиб юборишлари мумкинлигини тушуниб, камина қўлёзмати доимо ўз сумкасида олиб юрарди. Китоб қўлёзмасини ўқиб чиқиш ва каминага қарши жиддий чора кўриш мақсадида Ўзбекистон Миллий хавфсизлик хизмати бевосита ва билвосита ўзига бўйсунадиган Терроризмга қарши кураш бошқармаси зобитларини ишга солди. Каминани милиция ходимлари 2001 йил 30 октябр куни Тошкентдаги Паркент бозорида тутиб, Тошкент шаҳар Ҳамза туман Терроризмга қарши кураш бошқармаси зобитларига топширишди. Улар каминанинг барча нарсаларини, жумладан 76 бетли «Қарз балосидан огоҳ бўлгин, халқим!» китобчасини ([7]-қаранг) ва «Гап-гаштакдан – Жадидчилик ҳаракатига!» номли китоб қўлёзмасини рўйхат қилиб олишди. Каминани 2001 йил 19 ноябрғача Тошкент шаҳар, Ҳамза тумани, Панелли мавзеси, Чашма кўчасидаги махсус ҳибсхонага қамашди. Улар каминанинг «Гап-гаштакдан – Жадидчилик ҳаракатига!» китоб қўлёзмаси учун суд қилиш имконияти йўқ эди. Шу сабабли режим малайлари камина 2000 йил май ойида компьютерда териб, 1,5 йил давомида 50-60 нусхасини камина таниш-билиш зиёлилари, халқ депутатларига тарқатиб берган «Қарз балосидан огоҳ бўлгин, халқим!» китобчаси асосида 2001 йил 19 ноябр куни Тошкент шаҳар Ҳамза туман жиноий ишлар бўйича судида сохта суд қилишди ва каминани «ваҳимали гаплар тарқатганлик» айби билан 15 суткага қамаш ҳақида ҳукм ўқилди (бу ҳақда батафсилроқ [8]-китобнинг 1-иловасида ёзилган).

Камина 2001 йил 4 декабр куни ҳибсхонадан чиқиши керак эди. Шундан бир кун олдин, 3 декабр кечқурун ЎзР Миллий хавфсизлик хизмати (МХХ)нинг катта лейтенанти Лазиз (фамилиясини айтмади) ҳибсхона ҳудудидаги «Маънавият ва маърифат хонаси»да камина билан икки соатга яқин суҳбат ўтказиб, МХХ фойдасига жосус, айғоқчи бўлишни ва Атаназар Арифов ҳамда Толиб Ёқубов ҳақидаги гапларни етказиб бериб туришни таклиф этди. Камина бу «таклиф»га қандай қилиб рад жавобини бергани ҳақида [8]-китобнинг 1-иловасида ёзилган.

Камина ҳибсхонадан 2001 йил 4 декабр кечқурун озодликка чиққач, ЎзР МХХ ўзига бўйсунувчи Терроризмга қарши кураш бошқармаси ва участка инспекторлари ёрдамида тазйиқни давом эттирди. Камина сал даволангач, 2002 йил бошида 36 кунлик ноҳақ қамоқ масаласида ўз норозилик аризасини судга топширди ва кейинчалик бир неча йиллик кураш давомида бу ишни ЎзР Олий судигача олиб чиқди ([8]-га қаранг).

Камина «Гап-гаштакдан – Жадидчилик ҳаракатига!» китобининг 205 бетини ўз ёзув машинкасида бир нечта нусхада чоп эттириб, муқовалаттирди. Унинг битта нусхасини «Озодлик» радиосининг Прагадаги Ўзбек бўлими муҳарририятига жўнатмоқчи бўлди (чунки махсус хизмат органлари каминани яна бирор баҳона билан қамашса, китобни йўқотиб юборишлари мумкин эди). Шу мақсадда камина «Озодлик» радиосининг Тошкент бўлимининг уша йиллардаги раҳбари Раҳматжон Қўлдошевга мурожаат этиб, китобнинг битта нусхасини унга берди ва Прага шаҳрига бораётган бирорта журналист орқали бериб юборишини илтимос қилди. Р. Қўлдошев китоб нусхасини олиб қолди. Лекин у каминанинг шу оддий илтимосини ҳам бажармади ва бир ойлар ўтгач китобни каминага қайтариб берди.

Кейинчалик Аллоҳ уни айрим нотўғри, гуноҳ ишлари учун жазолади ва оғир касал қилди (Р. Қўлдошев, унинг ишлари ва китоб воқеаси ҳақида [9]-мақоланинг 1-параграфидида ёзилган).

ЎзР махсус хизмат органлари ва улар гумашталарининг мана шундай қаршиликлари ҳамда тазйиқлари туфайли каминанинг «Гап-гаштакдан – Жадидчилик ҳаракатига!» номли кизиқарли, долзарб китобини 2001-2003 йилларда компьютерда териб чоп эттириш, бирорта Интернет-сайтга юбориш имконияти бўлмади. Шу сабабларга кўра ватандошларимиз эътиборига бу китобни ҳавола қилиш имконини беришмади.

Китобда ёритилган масалалар нималардан иборат бўлганлигини ўқувчимиз билиши учун камина китоб мундарижасини ушбу жавобга илова тарзида келтириб ўтишни ўринли деб ҳисоблади. Бу китобнинг айрим параграфлари ва боблари кейинчалик каминанинг бошқа китоблари ҳамда мақолаларида фойдаланилган. Каминанинг бошқа китоблари ва мақолаларида фойдаланилган параграфлар шу параграф номи охирида манба рақамини кўрсатиш орқали берилди. Яъни ўқувчимиз шу параграф матнини ўша кўрсатилган манбада ўқиб кўриши мумкин.

Камина саволга жавоб тарзида ёзилган ушбу мақоласини «Гап-гаштакдан – Жадидчилик ҳаракатига!» номли китобидида шиор сифатида фойдаланган машҳур жадидчи шоир ва ёзувчи Абдурауф Фитратнинг «Ўгут» шеърини келтириш билан тугатмоқда.

Оғир йигит! Сенинг гўзал, нурли кўзингда,
Бу миллатнинг саодатин, бахтин ўқидим.
Ўйлашинг-да, туришинг-да, ҳамда ўзинг-да,
Бу юрт учун кутилишнинг борлигин кўрдим.
Турма, югур, тинма, тириш, букулма, юксал!
Хурма, кириш, кўркма, ёпиш, юрма, кўзғол!
Эл йўлини тўсиб турғон эски булутларни
Ёндириб қўй, йиртиб ташла, барчасин йўқ эт!
Қила олмасанг шу ишларни
Сенинг учун хўрликдир бу!..
Йиқил, йўқол, кет!

Мавзу юзасидан фикрлар: Мухолифат фаоллари нималарга эътибор беришмади?

“Янги Дунё” ўзбек мухолифати ташкил топганининг 20 йиллиги муносабати билан мухолифат фаолларига ўн савол билан мурожаат қилган эди. Бу саволлар деярли барча мухолифат фаолларига, жумладан мухолифатдаги партия ва ҳаракатлар лидерлари - Абдурахим Пўлат (“Бирлик” партияси) Муҳаммад Солиҳ (“Эрк” партияси) Жаҳонгир Муҳаммад (Демократик Ўзбекистон Конгресси) ҳам йўлланган эди. Афсуски улар саволларга жавоб беришни исташмади. Ўзбек мухолифати тарихи, бугунги куни ва келажакда қиладиган ишлари билан боғлиқ саволларга ўз вақтида, батафсил жавоб берган мухолифат фаолларига, жумладан Ёдгор Обид, Алибой Йўляхшиев, Толиб Ёқубов, Насрулло Саййид, Исмоил Дадажонов, Василя Иноятова, АбдуМанноб Пўлат, Абдужалил Бойматов, Нурулло Мақсудов, Тўлқин Қораев, Баходир Чориев ва бошқа барча жонкуяр инсонларга ўз миннаддорчилигимизни билдирамиз. Келажакда ҳам мамлакатимиз ва жамиятимиз ҳаётидаги муаммолар билан боғлиқ савол-жавобларда ҳам улар фаол иштирок этадилар деган умиддамиз.

Умуман, мухолифат фаолларига берилган саволлар тўғри қўйилганмиди? Саволларга жавоб берган фаоллар мавзуни қанчалик ёритиб бера олишди? Нималарга эътибор берилди ёки қандай муаммолар ҳақида гапирилмади? Бу ҳақда ҳам албатта ўқувчилар ўз муносабатларини билдиришлари керак. Дастлаб айти мавзуда **Ўзбекистон Инсон Ҳуқуқлари Жамияти президенти Абдужалил Бойматов** билан суҳбатлашдик.

Юсуф Расул: *-Мухолифат фаолларига берилган ўнта савол ҳақиқатдан тўғри қўйилганмиди?*

Абдужалил Бойматов: -Мен бу саволларни жуда яхши қўйилган деб ўйлайман.

Ю.Р.: *-Саволларга жавоблар сизни қониқтирдими?*

А.Б.: -Мен мухолифатни охириги 20 йилдаги фаолиятини таҳлил қилиб, келажакда тўғри йўл топа олиш учун нима қилиш кераклигига тўғри жавоб топилар деб ўйлаган эдим. Мен кутган умид эллик фоизча оқланди. Саволларга жавобларда келажакда мухолифат фаолиятига қандай ўзгартиришлар киритиш тўғрисида мен керакли жавобни топа олмадим. 1989 йилларда мухолифат мустақил, эркин ва демократик мамлакат яратиш учун тузулган эди. Лекин мана орадан 20 йил ўтгандан кейин маълум бўлдики, “Бирлик” халқ ҳаракати партияси раиси Абдурахим Пўлатов, ЭРК партияси раиси Муҳаммад Солиҳ афсуски демократик лидерлар бўлиб чиқмади. Ўзбекистон президенти Ислоҳ Каримов ҳам демократиядан ниҳоятда узоқ одам эканлиги маълум бўлди. Холбуки, у 20 йилдан буён Ўзбекистонни демократлаштириш билан “машғул” бўлди. Бу лидерлар доим халқни ўзини атрофида бирлашувга чақириб келди. Аслида гапи билан иши бир лидерлар атрофида бирлашиш мумкин. Бирлашганда ҳам маълум бир ғояларни амалга ошириш учун. Бу учала лидерлар демократ ҳам эмас, улар бирлашиш учун бирор ғояни илгари сургани йўқ. Масалан, болалар меҳнатини Ўзбекистонда йўқ қилиш масаласини олсак. Ислоҳ Каримов ҳам, Муҳаммад Солиҳ ёки Абдурахим Пўлатов ҳам бу ғоялар атрофида бирлашишни таклиф қилишмади. Ёки Ўзбекистондаги қашшоқликни камайтириш, порахўрлик, коррупция масаласи. Бу каби ғояларни амалга ошириш бўйича бирлашиш мумкин эди. Лекин бундай бўлмади. Агар бу лидерларни атрофида бирлашишга чақириб давом этавераса яна 20 йил ўтиб кетади.

Шунақанги ибора бор: “Подшони подшонинг атрофидагилар яратади”. Яъни, мана шу учала лидерни атрофдаги одамлар ҳам уларни алмашишини хоҳламайди. Уларни атрофидаги

одамлар демократия ва эркинликдан узоқ одамлар. Лидерлар ўз атрофида шунақа одамларни тўплаб олган. Мухолифат аъзолари ўзларини мухолиф партиялардаги лидерларини алмаштиришга кучи етмаса Ўзбекистондаги Ислоом Каримов режимини ҳам ағдаришга кучи етмайди. Шу сабабли Муҳаммад Солиҳ ва Абдурахим Пўлатовни Каримов режимини ағдариш йўлида ўзларини атрофларида мухолифатни бирлашишга чақиришлари бу одамларни чалғитишдир. Аслида мухолифатдаги партиялар демократик бўлмаса Ўзбекистонда ҳеч нарса ўзгармайди.

Ю.Р.: -Сизнинг назарингизда мухолифат фаоллари нималарга эътибор беришлари керак эди?

А.Б.: -Мухолифатнинг асосий вазифаси Ўзбекистон фуқароларида эркинлик, демократия тушунчаларини шакллантириш. Бу тушунчалар шаклланган фуқаролар эркин, демократик жамият қуриш ишларида фаол иштирок этади. Бу вазифани демократия бўлмаган партия лидерлари амалга ошира олмайди. Мухолифат партиялари авторитар тузумдан эркин, демократик жамиятга босқичма -босқич ўтиш дастурини ишлаб чиқиши керак эди. Лекин бу дастур ишлаб чиқилмади.

Одатда жаҳон амалиятида инсон ҳуқуқлари билан шуғулланувчи ташкилотлар ҳокимиятга келиш учун курашмасдан ҳокимиятни қилаётган жиноятларини фош қилади. Ўзбекистон Конституцияси, ҳокимият имзолаган халқаро Пакт ва Конвенцияларга қанчалик амал қилиниши юзасидан мониторинг ишларини олиб боради. Биз режимни қонунбузарликларини қанча фош этиб борсак бу мухолифатни ҳокимиятга келиш имкониятини кучайтиради. Инсон ҳуқуқлари ҳимоячилари режимни коррупцияга ботганлиги, бу халқнинг кўп қисмини қашшоқликка олиб келганлиги, болалар меҳнати ва мажбурий меҳнатдан фойдаланиш масалаларини бутун дунёга фош қилган пайтда мухолифат вакиллари биз ҳокимиятга келсак бунақа ишларга йўл қўймаймиз деган тарғибот ва ташвиқот ишларини олиб бориши керак. Биз бу муаммолар ҳақида жуда кўп баёноتلар тарқатдик. Лекин мухолифатдаги партиялар ўз сайтларида ҳатто бу баёноتلарни босиб чиқаришмади. Инсон ҳуқуқлари ҳимоячилари мухолифатга рақобатчи эмас-ку!

Асосий муаммо - Ўзбекистондаги партиялар демократик партияларга айлана оладими ёки йўқми? Бунга мухолиф партиялар аъзоларининг кучи етадими? Мухолиф партияларни демократик партияларга айлантиришга кучи етса, мухолифат Ислоом Каримов режимига барҳам бериши ҳам мумкин бўлади.

Ю.Р.: -Саволларга жавобларда мухолифатнинг келажакда қиладиган ишлари ҳақида аниқ фикрлар борми?

А.Б.: -Бу жавобларда мухолифатни 20 йиллик фаолияти таҳлил қилиниб келажакда қиладиган ишлари белгилаб олинishi керак эди. Лекин 20 йиллик фаолият таҳлили билан чегараланиб қолинди.

Аслида бу саволларга мухолифат лидерлари жавоб бериши керак эди. Лекин улар жавоб бермади ва бермайди ҳам. Бу лидерлар учун (Ислоом Каримов учун ҳам) Ўзбекистонда эркин ва демократик жамият яратиш ғояси уларга ўз амалини саклаб қолиш учун керак экан. Улар бу ғояларни ўз шахсий манфаатлари йўлида ишлатиб келишяпти. Агар улар Ўзбекистон халқини, Ўзбекистон келажagini ўйлашганда эди партияларини демократик партияларга айлантирган бўлишарди. Партиялар ичида энг зўр интеллект кучларни тайёрлашарди. Ўшанда жамиятда ривожланиш бўларди...

Тоғбой Абдураззоқ: "Олдимиздаги асосий вазифа..."

Юсуф Расул: -Мухолифат фаолларига берилган ўнга савол ҳақиқатдан тўғри қўйилганмиди?

Тоғбой Абдураззоқ: -Менимча берилган саволлар қисман тўғри. Бу саволларга ҳар ким ўз тушунчаси бўйича жавоб беришга ҳаракат қилган. Айрим мухолифат вакиллари 20 йиллик фаолияти даврида меҳнатининг самарасиз кетганлигидан афсусланган бўлса, айримлари ўз фаолиятидан норози эмаслигини билдирган. Бу табиий ҳол. Ҳеч кимнинг ҳаққи йўқ ўзганинг фикрига қарши туришга. Фикрлаш эркин. Шу жумладан саволга жавоб бериш ва бермаслик ҳам ихтиёрий. Шунга қарамасдан саволлар ичида "ғалатироғ"и ҳам бор. Жумладан мухолифатни диндорлашиб кетиши ҳақида. Қизик, диндорларни ҳукумат бошқарувидан ажратиб қўйишнинг ўзи демократик тамойилларга зид эмасми? Бунга Исмоил Дадажоновнинг берган жавоби ўринли деб ҳисоблайман. "И.Д.: -Мухолифатни исломлашуви деган савол нотўғри тузилган. Чунки мухолифат исломлашуви деганда "Ислом уйғониш партияси" ёки "Ҳизб ут таҳрир" партияларини тушунаман. Ҳозирги ҳолатда эса эътиқодли одамлар мухолифат сафларига қўшилмоқчи экан, буни қутлаш керак."

Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки номлари тилга олинган мухолифат лидерларининг жавобини кизиқиш билан кутган эдик. Бироқ улардан дарак бўлмади. Жавоб бермаслик уларнинг обрўйига зиён ҳам қилмайди. Аксинча янада ўзига хос кизиқишни юзага келтиради. Улар ўз даврининг қаҳрамонлари бўлмиш тарихий шахслардир. Ҳаттоки бир-бирига аёвсиз танкидий муносабатда бўлса ҳам. Улар зарурият юзасидан Ватанни тарк этишга мажбур бўлган кишилар. Улар хоин эмас айрим кишилар тухмат қилаётгандай. Улар воқеликнинг шиддатли давларида ўзларининг қўлга киритиши мумкин бўлган моддий манфаатларидан воз кечиб, Компартиянинг ялоқхур малайларига тик қараб ҳақиқатни гапирган сиёсатчи инсонлардир. Бунга мисол Ж. Муҳаммаднинг парламент анжуманида "...Ўзбекистон битта сизни онангизнинг маҳрига тушган ватан эмас!!!" деган сўзлари ҳалигача қулоғим остида жаранглайди. СССР халқ депутати Пўлат Охунов эса Ўзбекистон депутатлари мум тишлаган даврда Ўзбекистон раҳбари томонидан ГКЧПни қўллаб -қуватланганлигини фош қилиб ташлаган эди. Абдурахим Пўлатнинг шахсига келадиган бўлсак, у ўша даврда Ўзбекистонда юзага келган демократиянинг отасидир. Унинг ўша даврлардаги фидокорона жасорати "Бирлик" Халқ Ҳаракати фронтининг раҳбарлик лавозимига олиб келди. Муҳаммад Солиҳ эса ўзига хос ижодий фаолияти билан юз минглаб ёшларнинг қалбига кира олди. Дадахон Ҳасан, Носир Зокир каби бошқа фаоллар шахсига бериладиган баҳо ҳам ижобийдир.

Ҳа шундай, мухолифат лидерлари бошчилигидаги халқ ҳаракатидан талвасага тушган бюрократлардан иборат давлат аппарати, уларни бирин -кетин йўқ қилиш учун кураш бошлади. А Пўлатов ҳамда унинг ҳуқуқбон дўсти Миролим аканинг бошини ёриб чала жон қилдилар. Аллоҳга шукр, умри бор экан даволаниб, ҳалигача фаолиятини ўз фикрига таянган ҳолда давом эттиряпти. Қолганлари ҳам шундай. Ҳар ким қўлидан келганича Ўзбекистоннинг озодлиги учун курашмоқда.

Ю.Р.: -Саволларга жавоблар сизни қониқтирдими?

Т.А.: -Албатта берилган жавоблардан ўзимга яраша маънавий озуқа олдим. Нотаниш мухолиф дўстлар билан фикран танишдим. М. Абутов, Т. Қораев, ҳамда, "Андижон - Адолат ва Тикланиш" ташкилоти раиси Н. Мақсудовнинг жавоблари мазмунли эди. Айниқса, Тўлқин Қораевнинг қисқа ва дангал фалсафий фикрлари мени ҳайратга солди. Мақоланинг кучли таъсири унинг ҳажмига эмас, мазмунига боғлиқлиги ва ўзининг ким эканлиги унинг

жавобларида яққол кўриниб турар эди.

Ю.Р.: -Саволларга жавобларда мухолифатнинг келажакда қиладиган ишлари ҳақида аниқ фикрлар борми?

Т.А.: -Аниқ кўрсатмалар бўлмасада, бир оз умумийликка оид фикрлар бор. У ҳам бўлса ўзаро гиналарга барҳам бериб бирлашиш. Лекин қандай қилиб? деган савол жумбоқ қолмокда. Менимча бўлинган партия ва гуруҳларни қайта- қайта бўлинишидан маъно йўқ. Бу душманларнинг иши.

Ю.Р.: -Сизнинг назарингизда мухолифат фаоллари нималарга эътибор беришлари керак эди?

Т.А.: -”Мухолифат фаоллари нималарга эътибор бериши керак?” деган савол аниқроқ ва ўринлидир. Аввало лидерлар, колаверса, жамийки фаоллар ўзлигини англаши зарур. “Биз ҳаммамиз Аллоҳникимиз ва Аллоҳнинг ўзига қайтажакмиз” деган сўзнинг маъносига тушиниб етсак яхшироқ бўлар эди.

Ҳа, ҳақиқатан ҳам шундай. Биз дунёга беихтиёр келганмиз, ўз хоҳишимиз билан эмас. Кетишимиз ҳам шундай. Ўзимиз истамасак-да, бир куни ҳаётдан кўз юмамиз. Келиб кетиш ўртасидаги масофада нима қилишимиз керак? Яшашнинг асосий маноси ҳам шу саволга жавоб беришда. Таниқли ёзувчи Ўткир Ҳошимовнинг таърифи билан айтганда икки эшик орасида яшаймиз. У эшик билан бу эшикнинг ораси сирот кўприги билан баробардир. Шу сабаб яшашнинг ўзи ҳушёрликни талаб қилади. Қандай қилиб?.. Қандай қилиб сирот кўпригидан ўтишимиз керак? Мураккаб дунё! Нима қилишингни ҳам билмайсан... Сафаринг маълум нуқтага етганда босиб ўтган йўлингга қараб юрагинг ларзага келади. Ўтмишинг кўз олдинда яққол гавдаланади. Шоир Ёдгар Обиднинг сўзи билан айтганда: “Нега келдим, нима олиб кетарман...” деган саволга пешонангни урасан. Унга довр урра! Урра!!! Садолар... Байроқни баланд кўтариб, аравани қуруқ олиб қочишлар, ёкмаган кимсаларни эзиб ташлаш мақсадида шуҳрат чўққилари сари интилиб ўзини кўрсатишлар... Буларнинг ҳаммаси вақтинча... Ҳаётнинг алдов домига тушиш демакдир.

Шундай экан қалбимиздаги кибр, бахиллик ва ҳасад иллатларидан воз кечиб бирлашмоғимиз зарур. Бу хайрли иш бошланди ҳам. Эндиликда олдимиздаги асосий вазифа ҳеч бўлмаганда ғийбатлардан тилни тийиб, бирликка интилувчи ўзгаларнинг ишига халақит бермасликнинг ўзи ҳам яхшилик сари ташланган буюк қадамдир.

Улуғбек Ҳайдаров: “Ҳали ҳам бурнимиз осмонда...”

Улуғбек Ҳайдаров - журналист ва инсон ҳуқуқлари фаоли, Ванкувер, Канада.

Юсуф Расул: -Мухолифат фаолларига берилган ўнта савол ҳақиқатдан тўғри қўйилганмиди?

Улуғбек Ҳайдаров: -Мухолифатнинг кўзга кўринган вакилларига ўн эмас, аслида юзлаб саволлар йиғилиб қолган. Сизнинг 10 саволингига берилган жавоблар, айсбергнинг сувдан чиқиб турган бўлагига изоҳ беради холос. Лекин, фитна, ғаламислик ва иғво авж олган мухолифат аталмиш оламга саволлар кўя олганингиз учун Сизга катта раҳмат, чунки бошқа ҳамкасбларимиз бу ишни қила олишмади. Мухолифатнинг ҳар замонда журналистлар томонидан тафтиш қилиб турилиши, унинг ичидаги жараёнларга очиқ баҳо берилишига олиб келади ва бунда мухолифат зиён кўрмайди, аксинча, у соғломлашади.

Берилган 10 та савол ичидан фақат биттаси сал ғализроқ ва ноўринроққа ўхшади. У ҳам бўлса, мухолифатнинг диндорлашиб кетиши ҳақидаги савол.

Тўғриси мен бу саволга тушунмадим, кейинроқ эса, мухолифат вакиллари бу саволга жавобларини таҳлил қилиб, “савол ёки ортиқча, ёки бошқача ракурсда қўйилиши керак эди” деган фикрга келдим

Бу масалада Тоғбой ака Абдураззоқнинг фикрларига қўшиламан ва саволнинг энг яхши жавобини, таниқли мухолифат етакчиси Исмоил Дадажон берган деб ўйлайман.

“Исмоил Дадажон.: -Мухолифатни исломлашуви деган савол нотўғри тузилган. Чунки мухолифат исломлашуви деганда “Ислом уйғониш партияси” ёки “Ҳизб ут таҳрир” партияларини тушунаман. Ҳозирги ҳолатда эса эътиқодли одамлар мухолифат сафларига қўшилмоқчи экан, буни қутлаш керак.”

Саволларга жавоб бермаган мухолифат вакиллари, ўйлайманки бир оз вақт ўтгач албатда ўз фикрларини ёзадилар. Чунки, мухолифат ичида катта жараён кетаяпти ва эртами кечми улар ўз фикрларини қоғозга туширадилар.

Ю.Р.: -Саволларга жавоблар сизни қониқтирдими?

У.Ҳ.: -Ҳамма жавобларни кузатиб бордим. Менга айниқса ҳамкасбим Тўлқин Қораевнинг жавоблари маъқул тушди. Унинг, хориждаги мухолифат ўзининг маблағига эга бўлиши лозимлиги ҳақидаги фикрлари диққатга сазовор.

Ҳақиқатдан ҳам, мухолифатга пул зарур! Чўнтагимизда хемири йўқ, лекин бурнимиз осмонда! Баландпарвоз шиорлар ва дабдабали тумтароқ жумлалар билан яшашга ўрганиб қолаяпмиз, назаримда.

Пул тўплашимиз керак! Алоҳида бир ҳисоб рақами очибми, ёки бирор ишончли вакил тайинлабми, ўз маблағимизни йиғишимиз керак. Хар биримиз ойига ҳеч бўлмаганда 50 доллардан ўртага ташлаганимизда ҳам, юзтаминики бир ойда кўзга кўринадиган маблағга айланади. Бир ойда! Бир йилда қанча бўлишини биласизми?!

Маблағни мухолифат ўз мақсадида ишлатиши мумкин. “Пул бўлса, чангалда шўрва” дейишган аждодларимиз минг карра ҳақлар! Ўрисларнинг дахоси Владимир Ленин ўзи тузган партиянинг внослари билан Россияда ҳукуматни ағдарганлигини ҳамма билдику!?

Саволларга жавоб бериш асносида, мухолифатнинг баъзи вакиллари биз мустақил журналистларга ҳам тош отиб қолишга уринишибди. Уларнинг айтишларича бизларнинг баъзиларимиз “хорижга яхши ҳаёт излаб келган” эканмиз.

Мен шуни айтиб ўтишни истардимки, Ватанни тарк этган бирорта мустақил журналист, у хоҳ Европада бўлсин, хоҳ АКШ ёки Канадада, бекор юришгани йўқ. Улар, ўз соҳаларидан вақтинчалик узоқлашишган, чунки чет тилини ўрганиш ва бошқа ташвишлар, касбий фаолиятни кескин чегаралайди.

Бироқ улар доимо ҳаракатдалар. Мен уларнинг 5, 6 нафарини биламан. Улар бир гуруҳ бўлишиб Ўзбекистон ичидаги ҳамкасбларига моддий ёрдам беришни йўлга қўйишган ва бу ишни улар мувафақият билан давом этдиришяпти.

Хорижда бекор юрган ўзбек журналисти йўқ Лекин, ўйламасдан гапирадиган, миясидан

илгари тили ҳаракатга келадиган бир иккита муҳолифатчилар борлиги, афсуски ҳақиқат экан.

Жавоблар ҳар хил бўлди албатда, ва мен ҳамма қатори Муҳаммад Солиҳ ва А. Пўлатнинг жавобларини кутдим. Кейинчалик эса, “Яхшиям улар жавоб ёзишмади!” деган фикрга келдим. Чунки, улар яна, жавоб баҳона, бир бирларига “атака”ни бошлаб юборишарди.

Ю.Р.: -Саволларга жавобларда муҳолифатнинг келажакда қиладиган ишлари ҳақида аниқ фикрлар борми?

У.Х.: -Жавоблардан маълум бўлдики, муҳолифат ичидаги тарқоқлик кучайиб бораёпти, “Эрк” ва “Бирлик” лидерлари (партиялари эмас) орасидаги жарлик тоборо чуқурлашяпти.Энг ачинарлиси ҳам шу...

Келажакда қилиниши лозим бўлган ишлар ҳақида фақат умумий гаплар айтилган холос, уларнинг аксарияти дарров эсдан ҳам чиқадиган даражада оддий..

Жавобларни кузатиб, муҳолифат ҳали бирлаша олмаслигига, афсуски, ишондим.

Яна шу билан бирга, ким аслида кимлигини ҳам билдим. Ўзини муҳолифатнинг олдинги қаторларида кўрадиганларнинг, муҳолифатга умуман алоқалари йўқлиги кашф қилдим. Ва бу кашфиёт менга, тирноғим орасига кирган темир парчаси каби оғриқ берди..

Ю.Р.: -Сизнинг назарингизда муҳолифат фаоллари нималарга эътибор беришлари керак эди?

У.Х.: -Муҳолифат фаоллари режимга қарши курашда бирон бир самарага эга бўлишни истасалар, тилларини ғийбат, фасоддан тийишлари, бир бирларига нисбатан кечиримлироқ бўлишлари керак эди. Афсуски, бу уларга оғирлик қилди...Эхтимол, ҳали ҳам кеч эмасдир?

Шу ўринда, яна бир жиҳатни айтиб ўтсам: ўзбекча муҳолифат сайтларидаги “коментлар” бўлимини ҳам номсиз, аноним изоҳчилардан холи қилиш лозим эди. Мен цензурага қаршиман, бироқ, ўзга номлар остида одамлар орасига адоват солиш мақсадида ёзилган изоҳлар ўз вақтида териб олиб ташланганида, муҳолифатчилар орасида нифоқ анча камайган бўларди. Аввало информация майдони тоза ва том маънода шаффоф бўлиши керак. Шундагина, муҳолифат қилиши мумкин бўлган ишлар ўз ўзидан аниқлашади.

Толиб Ёқубов: “Ҳаммасини айтиш қийин...”

Юсуф Расул: -Муҳолифат фаолларига берилган ўнта савол ҳақиқатдан тўғри қўйилганмиди?

Толиб Ёқубов: -Бошқаларни билмайман, бироқ мен учун 5, 7 ва 8-чи саволлар ғализ туюлди. Мана ўша саволлар:

5-савол: - Каримов ҳукуматининг муҳолифатга қарши аёвсиз кураши сизнингча нималарга асосланган эди ва бу ҳаракатлар қанчалик ўзини оқлайди?

7-савол: - Бугун мухолифатни бир қаноти диндорлар билан ўз фаолиятини кучайтиришга уринмоқда. Дунёвий мухолифатни исломлашиши мамлакат ва халқимиз келажагига қандай таъсир этиши мумкин?

8-савол: - Халқимиз қарийб 18 йилдирки деярли мухолифат фаолиятдан беҳабар ҳолда яшамоқда. Мамлакат ичида янги мухолифат пайдо бўлишига қандайдир сабаблар, белгилар ёки асослар бор деб ўйлайсизми? Агар янги мухолифат пайдо бўлса, у 90 йиллардаги мухолифатни қайси хато ва камчиликларини такрорламаслигини истардингиз?

Ислом Каримов соф коммунистик, тоталитар системанинг маҳсули эди: бу системанинг ғояси, бошқариш услублари, ўзгача фикрловчиларга нисбатан нафрати ва бошқа жиҳатлари унинг қон-қонига синган бўлган. Ўтган аср 80-чи йиллари охирида бошланган кураш демократик мухолифатнинг ҳокимият тепасида турган ўта реакцион коммунистик тузумга қарши кураши эди. Бу тузумнинг мухолифатга қарши қандай курашгани саволнинг ўзида “аёвсиз кураш” тариқасида айтиб қўйилган-ку! Яна нимани қўшимча қилиш керак? Саволнинг иккинчи қисми олдингисидан-да ғализ. Ҳукуматнинг мухолифатга қарши АЁВСИЗ курашини нима билан ОҚЛАШ мумкин? Мухолифат қуролли қўзғолон қилдими? Ёки ҳукумат Андижонда қилганидек халқни отдими? Мухолифат программаси қабул қилинди-ю, бу программа мамлакатни таназзулга олиб бордими? Агар шуларнинг бирортаси бўлганда эди, ҳукуматнинг мухолифатга қарши беаёв курашини оқлаш ҳақида гапириш мумкин бўларди. Мантуксиз савол!

Саволларни тузганлар “исломлаштириш” деган тушунчани ё билмайдилар, ё нотўғри талқин қиладилар, ёки уларнинг И.Каримов ва А.Пўлатов каби Исломга ғаразлари бор.

“Исломлашиш” деганда саволлар муаллифлари диндорларни назарда тутган бўлсалар керак. Ҳукумат ўзига душман ҳисоблаган Абдували қори Мирзаев, Обидхон қори Назаров, Тўлқин қори Йўлдошев, Абдулла Ўтаев ва бошқа бир қатор нуфузли дин уламолари коммунистик тузумнинг моҳиятини тушуниб етган ва буни халққа етказётган инсонлар эди. Демократик мухолифат ва айниқса диндорларнинг халқ орасида олиб борган фаолиятлари шу қадар самарали эди-ки, 1994 йилда бўлган парламент сайловида коммунистлар (ўша пайтда давлат тепасида турган Ўзбекистон халқ демократик партияси) учун биринчи марта тўла мағлубиятга учраши хавфи туғилди. Ўзбекистоннинг олдинги ва янги тарихида диндорлар қуюшқондан чиққан бирор фаолият қилмаганлар. Қайсидир диндор давлат қонунини бузиб жиноят содир этган бўлса, бундай жиноятларни коммунистлар ҳам ортиғи билан қилишган. Одатда, демократик мамлакатларда барчага баробар ва холис бўлиш учун суд, прокуратура, милиция каби давлат органлари вакиллари сиёсий партиялар таркибида сиёсат билан шуғулланмасликлари керак. Гарчи дин давлатдан ажратилган бўлса-да, оддий намозхон диндор барча фуқаролар каби сиёсий курашда қатнашиши табиийдир. Бунинг нимаси ёмон ёки шўбха уйғотади? 7-чи савол эса диндорларни Ҳиндистонда энг паст (неприкасаемые – қўл теккизишга ҳам ҳазар қилинадиган) табақа ҳолатига туширган. Ҳар бир ғояни (яхшими, ёмонми) ўз манфаати йўлида фойдаланадиган одамлар ҳар қандай гуруҳ, жумладан демократик мухолифатнинг ичида ҳам, диндорлар ичида ҳам топиш мумкин. Зимбабвенинг салкам 30 йиллик президенти Роберт Мугабе сиёсий саҳнага мустамлакачиликка қарши миллий озодлик курашига бош бўлиб чиққан ва халқнинг ҳақиқий лидери бўлган. Ҳокимияни эгаллагач эса, унинг халқ эркинлиги учун курашидан асар ҳам қолмаган ва у ватанида дунёдаги энг даҳшатли авторитар тузумлардан бирини яратган.

8-чи савол ҳам ўзининг ноҳолислиги билан ажралиб туради. Мухолифатдаги учта сиёсий партия фаолияти учун уларнинг раҳбарлари бу саволга жавоб беришлари лозим эди. Аммо афсус! Гарчи ҳуқуқбонлик ташкилотлари сиёсий партиялар каби ҳокимият учун курашмаса-да, улар ҳам мухолифатчиликда сиёсий партиялардан қолишмайди. Мен Ўзбекистон Инсон Ҳуқуқлари Жамияти (ЎИХЖ) ҳақида гапиришим мумкин. Бу ташкилот фаолиятини мамлакатда жуда яхши билишади. Ўзбекистондаги исталган қамоқхонада сақланаётган маҳбус ёки уларнинг яқинларидан ЎИХЖ ҳақида сўраб кўринг-чи, нима дейишар экан? Ташкилотнинг бир бюллетенида Бекободда жойлашган УЯ 64/21 қамоқхонасида

сақланаётган 50 дан ортиқ маҳбусга бағишланган материал бор эди. Шу бюллетенни кимдир яшириб зонага олиб кирибди. Ўша пайтда шу зонада бўлган Маматкул Мухторовнинг айтишига қараганда қўлдан қўлга ўтавергач, охири ўқиб бўлмайдиган даражага етган. Маматкул ака қамокдан чиққач, ЎИХЖнинг Самарқанд вилояти бўлимини бошқарди ва ташкилотнинг энг яхши ҳуқуқбонларидан бирига айланди.

Ю.Р.: -Саволларга жавоблар сизни қониқтирдими?

Т.Ё: -Менга энг ёққан жавоб Ёдгор Обиднинг жавоблари бўлди. У кишининг жавобларини ўқиб, ўзимнинг жавобларимдан қониқмадим. Менда ўта ёмон таассурот қолдирган икки одамнинг жавобларига тўхталмоқчиман – бирига кўпроқ, бирига камроқ.

Мен ва Абдуманноб Пўлатов орамиздаги алоқа 2001 йилда узилган эди. Укам Ғанижон Ёқубовнинг вафоти муносабати билан Абдуманноб менга самимий руҳда бир хат ёзиб, унинг охирида “мен сизнинг укангиз бўлиб қолавераман” деб гиналарни унутишга чақирган экан. Мен қабул қилдим. Сал ўтмай унинг “Янги дунё” сайтга йўллаган жавоблари чиқиб қолди. Жавобларнинг бирида у ўзи бир пайтлар 9 йил раислик қилган ЎИХЖнинг Францияда ўтказилган 1-чи Конгрессини “Қурултой ваколатига эга эмас” дея баҳолабди. Мана унинг иддаоси:

“Бирлик” ва “Эрк” (МС) раҳбарларини ўз ташкилотлари Низомига риоя қилмасдан узок йиллар лавозимидан кетмасликда танқид қилиб келаётган муҳолифатчиларнинг гапида жиддий асос бор, албатта. Лекин, бу танқидчиларнинг баъзилари ўзлари ҳам баъзан кўзгуюйнага қараб туришса тузук бўлармиди? Жумладан, бу йил Францияда Ўзбекистон Инсон Ҳуқуқлари Жамиятининг Овруподаги 8-9 аъзоси ва шу мамлакатдан янги аъзо бўлган 8-9 киши йиғилишиб, Жамият Низомига ўзгартиришлар киритишди ва янги раҳбарлар сайлашди. Бу мажлисни, жуда борса “Жамият Оврупо бўлими”нинг йиғилиши деб аташ мумкин эди. Лекин, Жамиятнинг Қурултойи дейиш мумкин эмас.... Абдужалил Бойматов жамият раҳбарлигига балки жуда лойиқ арбобдир. Қолаверса, бу Жамият ва ДЎК иккаласининг собиқ раҳбарлари Толиб Ёқубов ва Жаҳонгир Маматов ўз хоҳишлари билан лавозимларидан кетиб, ибратли иш қилишди. Шунга қарамай, Жамиятнинг Франциядаги бу кичик йиғилиши Қурултой ваколатига эга бўлмаганини ҳам эътироф этиш зарур. (Иддао тугади).

Бирор демократик мамлакатга бошқа бир давлат уруш эълон қилса, ҳужумга учраган давлат ҳукумати халққа мурожаат қилиб, вазият уруш ҳолати томон ўзгаргани учун инсонларнинг Конституцияда эътироф этилган баъзи ҳуқуқларини чегаралаши мумкин. Ўзбекистондаги муҳолиф сиёсий партиялар, Ўзбекистон Инсон Ҳуқуқлари Жамияти ва бошқа ташкилотлар салкам 20 йилдан бери уруш ҳолатида яшаб ва фаолият кўрсатиб келмоқда. Мамлакатга Ғарб давлатларининг таъсири нисбатан юқори бўлган 2000-2003 йилларда ҳукумат Шавриқ Рўзимуродов, Эмин Усмон, Аҳмадхон Тўрахонов, Жўраҳон Азимов каби ўнлаб одамларни ўлдирди, юзлаб бирликчи, эркчи ва диндорларни қамокларга ташлади. Андижон воқеаларидан кейин эса бирор ташкилотга ўзининг йиғинларини нисбатан бемалолроқ ўтказишга йўл қўйилмади. Ҳукуматнинг бундай уруши шароитида ташкилот Низомига риоя қилиб бўладими? Фақат демократик жамият шароитида ҳар қандай ташкилотдан ўз Низомига қатъий риоя қилишни талаб этиш мумкин, холос.

Баъзилар, жумладан ЎИХЖнинг раҳбари Абдужалил Бойматов ҳам, муҳолиф партиялар ва бошқа ташкилотлар ўз Низомларини бузаётганларини шиддат билан танқид қилишаётганини мен тушунмайман. Уларнинг аргументи: “Ўзини демократ деб ҳисоблаганлар демократия тамойилларига риоя қилишмаса, Ўзбекистонда демократияни ҳеч қачон шакллантириб бўлмайди” деган гапдан иборат. Бундайлар ё ватандан ташқарида юриб, ундаги вазиятдан тамомила хабардор эмас, ёки ватан ичкарасида юрган бўлса-да, уердаги вазиятни тўғри баҳолай олмайди. Мас., Абдураҳим Пўлатов 2008 йил кузигача “Ўзбекистонда мавжуд

конунчилик доирасида курашиш мумкин ва “Бирлик” буни қилмоқда” дея ёзиб келди. Бунга жавобан ҳукумат унга уч бармоқдан иборат фигурани кўрсатди ва бир конун чиқариб Ташаббус Гуруҳлари тузган ҳолда сайловларга номзод қўйиш имкониятига барҳам берди. Ҳозир у юқоридаги гапини ёзмай қўйди. Мен ҳурмат қиладиган Абдурахмон Ташанов 2008 йил кузида (чамаси) менга ёзган хатида: “Ҳозирги пайтда ҳуқуқий майдонда фаолият олиб боришга имкон бўлмай қолди. Ҳукумат хатларимизнинг бирортасига ҳам жавоб бермаяпти” – деган эди. Абдуманноб эса легитим Қурултой ҳақида гапирмоқда!!

Абдуманноб ЎИХЖга салкам 10 йил раис бўлди. Бироқ у бу ташкилотга фақат бир йил ҳақиқий раислик қилди, холос. Унинг ишини 1993-96 йилларда Мадамин Нарзикулов ва Михаил Ардзинов бажаришган бўлса, 1997-2001 йилларда эса мен бажарганман. У АҚШдан Ўзбекистонга 1996 йил келиб ташкилотнинг 2-Қурултойини ўтказди. 1998 йилнинг бошида у ватанга охириги марта келиб, навбатдаги Қурултойни йилнинг охирида ўтказамиз, дея ҳаммани алдаб АҚШга жўнаб кетди. Ўзбекистон шароитида кейинги икки Қурултойни биз ўзимиз, унинг иштирокисиз, 2001 ва 2003 йиллари ўтказдик.

1993 йил мартдан бошлаб АҚШда яшаб келаётган Абдуманноб ЎИХЖ учун ақалли битта ИНТЕРНЕТ-САЙТ ташкил қилмади. У биргина “МакАртур” фондидан 1993-1998 йилларда 281.000 доллар грант олганини биламиз, ва у М.Ардзиновга ойига 50 доллар маош жўнатиб турганини биз фақат 1996 йил сентябрига келиб билдик.

АҚШда яшаса-да, Абдуманноб Европада ўтказилган, инсон ҳуқуқларига бағишланган бирорта халқаро конференцияларда қатнашмади ва Ўзбекистондаги инсон ҳуқуқларига доир масалаларни кўтармади. Бир халқаро ташкилот “Сиз шунча йил ичида ташкилотингиз учун нима иш қилдингиз?” деб сўраганда, у: “60 дан ортиқ мақола ёздим” деб жавоб берган. Мен эса мингдан ортиқ мақола ва ЎИХЖнинг доклад, мурожаат, баёнот, билдиришнома ва Қурултойлар ҳужжатларини ёзганман.

Ватанда сиёсий вазиятнинг ўта ёмонлиги туфайли дунёнинг турли мамлакатларидаги турли (айниқса сиёсий) ташкилотлар, ўз йиғилишларини чет элларда ўтказганларини яхши биламиз. 90-чи йиллар бошида “Бирлик” халқ ҳаракатининг бир йиғилишини Қозоғистонда ўтказишга мажбур бўлингани ҳали эсимда. Абдуманноб Ўзбекистонни АҚШ деб ўйласа керак-да! Абдуманноб ЎИХЖнинг йиғилишини Францияда ўтказилганини ваколатли эмас, яъни Низомга зид демоқда. У ҳолда унинг ўзидан: “Нега Сиз раис сифатида ташкилотнинг 1994, 1998 ва 2000-чи йиллардаги Қурултойларини ўтказмадингиз?” деб сўрашга ҳаққимиз бор. Нега Низомни буздингиз? Пул йўқмиди? Виза ололмадингизми? Волидаи-меҳрибонингиз вафот этганларида Сизга виза олиш учун АҚШ элчихонаси ва Ўзбекистон ТИ вазирлиги орасида мен, Толиб Ёқубов, тинимсиз югурганман. Қурултойга бораман деганингизда виза учун бажону-дил югурардик, - нега айтмадингиз, ҳаракат қилмадингиз? Пўлатовлар учун бошқалар югуришини улар жуда хуш кўришини, улар учун югуришни истамаганлар дарҳол “хоин” унвонига сазовор бўлишини биз билмаймизмиз?

“Мўътадил сиёсатчи”, “марказчи” Абдуманноб ўзининг бу позицияларидан нақадар узок эканини “Янги дунё” сайти саволларига берган жавобларида яққол кўрсатган. Мен нималарни назарда тутаётганимни кўпчилик мендан-да яхши тушуниб етган, деб ўйлайман. Васида Иноятованинг жавоблари менда жуда оғир таассурот қолдирди. Бу хонимнинг гапи ва ишлари орасида катта номутаносибликни кўриш мумкин. Мана унинг жавобларидан бир парча:

“Хорижда туриб нималарнидир амалга оширишга ҳаракат қилганлар ўз ишларини қилиб бўлишди. Нагжасини амалда кўриб турибмиз. Бундан буён бу каби “фаолият”дан наф йўқ. Бугун хорижда қолишни ўзига эп кўраётганларнинг амалга оширмоқчи бўлган ишлари тугул, ўзларини ҳам оқлаб бўлмайди! Уларнинг олдида 2 йўл бор: бири — Ватанга қайтиш, иккинчиси — муҳолифатчилик даъвосидан кечиш”. (Парча тугади).

Хоним бу масалада илгари “Абдурахим ака Ўзбекистонга қайтиши мумкин эмас, қайтса уни ўлдиришади” – деб гапирар эди. 1997 йили Истамбулда Абдурахим Пўлатов шахсан менинг

Ўзимга “Мен 1998 йили Ўзбекистонга қайтаман ва сиз буни истаган одамга айтишингиз мумкин” – деган эди. Бироқ мазкур аёлнинг гапи билан у ўз режасидан қайтди. Энди Васида Иноятова “... Уларнинг олдида икки йўл бор: бири — Ватанга қайтиш, иккинчиси — мухолифатчилик даъвосидан кечиш” – демоқда. Ажабо, бу гапи билан у ўз шефини ҳам назарда тутмоқдамикин? Нега у буни очиқ айтмайди? Нега у бугунга келиб кескин позицияга ўтди? У чет элларга чиқиб кетганларни “ватангадолар”, “қорни тўймаслар” дея атамоқда. Унинг бу гаплари Абдурахим Пўлатовга ҳам тегишлимикин? Нега жимсизлар БОШ МУХОЛИФАТЧИ Абдурахим ва МЎТАДИЛ СИЁСАТШУНОС Абдуманноб Пўлатовлар?

Назаримда буни тушуниш қийин эмас. Тушуниш учун эса Васида Иноятова:

а) Мамадали Маҳмудов, Мурод Жўраев ва қатор диндоларнинг қамалишида муҳим роль уйнаганини;

б) Абдурахим Пўлатов “Эрк” партияси ва унинг раисига тинимсиз ҳақоратомуз тош отиши йўлида унинг асосий дирижёри эканини;

в) “Эрк” партиясининг 5-Қурултойи ўтаётган пайтда, йиғин ўтаётган бинонинг рўпарасида, кўчанинг нариги томонида, кўлидаги телефони орқали Қурултойга келган МХХ ва бошқа органлар ходимлари билан муттасил алоқа қилиб турганини (мен ва Германия элчихонасининг 2-чи котиби Андреас Проттман ўз кўзимиз билан кўрганмиз; ҳозир бу хоним “Мен у пайтда Ўзбекистонда эмас эдим” деб ёзмоқда!);

г) ЎИХЖ 2001 йил 7 мартдан бошлаб 2005 йил ўртасига қадар норозилик пикетлари ҳаракатини давом эттирганда у бу ҳаракатга тиш-тирноғи билан қаршилиқ қилганини;

д) 2005 йил 30 дан 31 майга ўтар кечаси “Бирлик”нинг Фарғона водийсидан митингга келган 12-13 аъзосини ўз акасининг ҳовлисида милиция ходимларига тутиб берганини (ва бошқа минг хил кирдикорларини) билиш кифоядир.

Нега у ҳозир “... ўз жонини авайлаб, абгор халқни Каримов режимига гаровга ташлаб кетганлар ўзини ҳақли равишда мухолифат дея олса, мен бу сафлардан чиққан бўлардим” – демоқда? Агар у ўзини “Бирлик” партиясининг Бош котиби, ва демак мухолифатчиман деб ҳисобласа, демак Абдурахим Пўлатов ўзини ҳақли равишда мухолифат вакилиман, дея олмас экан-да? У ҳолда, бу хоним назарида, ким у?

Бу саволга на Абдурахим Пўлатовда ва на Васида Иноятовода жавоб бор!

Мазкур хоним ва унинг шефи баъзиларни ислом экстремистлари ва ҳатто Тохир Йўлдош билан алоқада дея айблашади. Бироқ айнан Абдурахим Пўлатов Тохир Йўлдош ва унинг ёрдамчиси Зайниддин Асқаров билан Истанбулда учрашгани ва бирга расмга тушганини негадир яширишади! Нега? Пўлатов бу шахслар билан нималар ҳақида гаплашган бўлиши мумкин? Демократия ҳақидами? Мазлум ўзбек халқи ҳақидами? Ёки ҳокимиятни бўлиш ҳақидами?

Ю.Р. - Саволларга жавобларда мухолифатнинг келажакда қиладиган ишлари ҳақида аниқ фикрлар борми?

Т.Ё.: -Афсус-ки, йўқ. Тўлиқ жавоб бўлмаса-да, менинг фикрим: Курашни собитқадамлик билан, руҳан тушмасдан давом эттириш керак.

Ю.Р.: -Сизнинг назарингизда мухолифат фаоллари нималарга эътибор беришлари керак эди?

Т.Ё.: -Ҳаммасини айтиш қийин. Мен масаланинг фақат бир жиҳатига тўхталаман, холос. Баъзи бировлар: «Мухолифат нуқул Каримов режимини танқид қилиш, фош этиш билан овора, бирор конкрет иш қилмайди» - деб ижирғаланишади. Бунда маълум маънода жон бор. Бироқ ...

90-чи йиллар бошидан бери милиция органларида ҲАР КУНИ развод пайтида махсус одамлар «Бирлик», «Эрк» ва «Озод деҳқонлар» ташкилотлари ҳақида милиционерларга ўта негатив информация беришади. Шунинг учун бу тоифа одамларда сиёсий мухолифатга

нисбатан МУҚИМ НЕГАТИВ муносабат шакллантирилган. Мен МХХ ҳақида гапириб ҳам ўтирмайман. Худди шундай ОБРАБОТКАдан, кунда бўлмаса-да, бироқ системалик ҳолда маҳаллалар бошлиқлари, посбонлари, айғоқчилар ҳам ўтказилади. Улар орқали муҳолифатга муносабат оддий одамларга сингдирилади. Ҳукуматнинг бу фаолияти – негатив информация тарқатиш йўли билан ўз рақибига халқ орасида ишончсизликни шакллантиришга қаратилган.

Ҳукуматдан фарқли ўлароқ муҳолифат ўз рақиб (ҳукумат)га нисбатан бу усулни қўллай олмайди. Битта параллель келтираман. Жиноий иш кўриляётганда прокуратура, МХХ ва милиция айбланувчига нисбатан истаганча ёлғон айбларни қўяверади. Бироқ, айбланувчининг ҳимоячиси адвокат бу усулдан фойдалана олмайди: у фақат қонунлар асосида ҳақиқатни очишга ҳаракат қилади. Дилмурод Саййид, Аъзам Турғунов, Азам Фармонов, Солижон Абдурахмонов ва бошқаларнинг мисоли бунга яққол кўрсаткичдир.

Мавжуд ҳукуматнинг моҳияти, унинг кирди-корлари ва унинг югурдақларининг башарасини очувчи ҳаққоний, фактик маълумот тўплаш ва тарқатиш муҳолифат курашининг асосий бўғинларидан бири бўлиши лозим. Ҳар қандай авторитар ҳукумат ўзи ҳақидаги ҳаққоний информациядан ўлгудек қўрқади, чунки у омманинг онгини эгаллаши мумкин.
